

Ege Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Ege Social Science

2019 (2) : 1

ISSN : 2602 - 3725

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Pınar FEDAKAR

Editörler Kurulu

Prof.Dr. Mustafa MUTLUER
Prof. Dr. Eşref APAY
Prof. Dr. Hakan TÜRKMEN
Doç.Dr. Aykan CANDEMİR
Doç. Dr. Pınar FEDAKAR
Doç. Dr. Tarık KIŞLA
Yrd.Doç.Dr. Önder ÇETİN
Öğr. Gör. Levent USLU

Yazışma Adresi

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 35100 Bornova-İZMİR

Tel: 0(232) 342 49 50 Fax: 0(232) 388 99 49

İnternet Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/esbd/>

eposta: ege.sosyal.bilimler.dergisi@gmail.com

ISSN 2602-3725

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Alimcan İneyet
Prof. Dr. Aydın İbrahimov
Prof. Dr. Dilek Tarımcı
Prof. Dr. Fikret Türkmen
Prof. Dr. İzzet Kara
Prof. Dr. Konca Yumlu
Prof. Dr. Mustafa Mutluer
Prof. Dr. Siret Hürsoy
Prof. Dr. Ziyet Öndoğan
Doç. Dr. Abdullah Temizkan
Doç. Dr. Adem Öger
Doç. Dr. Muvaffak Duranlı
Doç. Dr. Pınar Fedakar
Doç. Dr. Levent Kurgun
Dr. Öğr. Üy. Atıf Akgün
Dr. Öğr. Üy. Mehmet Yasin Kaya
Dr. Öğr. Üy. Rabia Uçkun
Dr. Mustafa Duman
Dr. Özlem Kurtođlu Necef

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

İÇİNDEKİLER

Tarihsel Süreçte Dünyada Ve Türk Toplumunda Kadın Algısı Ve Haklarının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme <i>Une Évaluation Sur Le Développement De La Perception Et Les Droits Des Femmes Dans Le Monde Et La Société Turque Dans Le Processus Historique</i> Hürol ERBAY -----	1-25
Türkçede Metin Türünün Eşdizimlilik Ve Anlam Tercihi Görünümlerine Etkisi: "Geniş" Sıfatı Örneği <i>Impact Of Text Type On The Aspects Of Collocation And Semantic Preference In Turkish Language: The Adjective "Geniş" As An Example</i> Ayşe Eda GÜNDOĞDU -----	26-34
Anadolu Sahası Masallarında Çocuksuzluk Ve Yılan <i>Anadolu Field Tales Of Childlessness And Snake</i> Seda GEDİK -----	35-42
Uygur Sihir Masallarındaki İslamî Unsurlar <i>Islamic Elements In Uyghur Magic Tales</i> Fatoş YALÇINKAYA -----	43-54
Hazır Giyimde Moda Pazarlaması <i>Fashion Marketing On Ready To Wear</i> Ece Nüket ÖNDOĞAN -----	55-67
Azerbaycan Basınında Türkiye Ve Türkçülük Konusu (Sovyet Hâkimiyetinin İlk Yıllarında 'Kommünist' Gazetesi Kaynaklarına Bir Bakış) <i>Turkey And Turkism Theme In The Azerbaijani Press During The First Years Of Soviet Rule</i> Namiq AHMADOV -----	68-75

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 1- 25

TARİHSEL SÜREÇTE DÜNYADA VE TÜRK TOPLUMUNDA KADIN ALGISI VE HAKLARININ GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hürol Erbay

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
erbay19tr@yahoo.com

Geliş Tarihi: 02.04.2018

Kabul tarihi: 29.11.2018

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Yaratılıştan bu yana insanlığın varlığını sağlayan ana unsur kadınlardır. Sevgiyi, terbiyeyi, dili ve kültürü ilk defa kadınlardan öğrenen insanlık, onlara, tarihi çağlardan bu yana erkek egemen toplumsal yaşamda hak ettiği yeri vermemiştir. Toplumsal cinsiyet ve kadın algısı; her toplumda kendi inançları, gelenekleri, kültürü ve yaşam biçimi doğrultusunda farklı biçimde şekillenmiştir. Toplumsal cinsiyet algısı, toplumların diline, müziğine, yapıtlarına, tutum ve davranışlarına yansımıştır. Olumsuz kadın algısı nedeniyle, kız çocukları ile kadınlara ayrımcılık ve şiddetin her türlü uygulanmıştır. Bireysel, ailesel ve toplumsal yaşamda zararlı birçok sonuca neden olan bu ayrımcılık ve şiddet; her toplumda kadını ötekileştirip, az veya çok kamusal alandan uzaklaştırmıştır. Son asırlarda meydana gelen sosyal, siyasal ve askerî ilerlemeler sayesinde ortaya çıkan yeni iş gücü ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kadın hakları, kamuoyunun gündemine girmiştir. Böylece kadın algısı ve haklarının olumlu yönde gelişimi başlamıştır. Bu çalışmada; önce, dünyada farklı inançlara sahip toplumların geçmişte kız çocukları ile kadınlara karşı takındıkları tutum ve davranışlara değinilmiştir. Sonra kadın hakları konusunda Birleşmiş Milletler ve bazı uluslararası kuruluşlarca alınan önemli kararlar ve çalışmalar belirtilmiştir. Daha sonra ise geçmişten günümüze Türk toplumunda kadının yeri ile özellikle Cumhuriyet döneminde kadın haklarının gelişimi için kabul edilen önemli yasalara ve istatistiksel verilere değinilmiştir. Bu konuda; sosyoloji, tarih, hukuk ve uluslararası ilişkiler kapsamında, kaynak araştırması şeklinde elde edilen veriler, çoklu bakış açısı ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılarak bazı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Şiddet, Türkler, Uluslararası Kuruluşlar

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 1- 25

UNE ÉVALUATION SUR LE DÉVELOPPEMENT DE LA PERCEPTION ET LES DROITS DES FEMMES DANS LE MONDE ET LA SOCIÉTÉ TURQUE DANS LE PROCESSUS HISTORIQUE

Abstract

Les femmes sont l'élément principal de l'existence de l'humanité depuis la création, L'humanité qui apprend l'amour, la formation, la langue et la culture des femmes pour la première fois, ne leur a pas donné la place qu'elles méritent dans la vie sociale, dominée par les hommes depuis l'Antiquité. La perception du genre et féminine de chaque société; ont pris forme conformément dans la direction de leurs croyances, traditions et style de vie. Cette perception se reflète sur le langage, les œuvres, les attitudes et les comportements des sociétés. En raison de la perception négative du genre, toutes les formes de discriminations et de violence ont été appliquées aux filles et aux femmes. Cette discrimination et violence; qui causent de nombreux effets néfastes sur les domaines individuels, familiaux et sociaux avaient marginalisé les femmes dans chaque société et les avaient plus ou moins éloignées de la vie publique. Les droits des femmes étaient entrés dans l'ordre du jour de l'opinion publique afin de répondre aux nouveaux besoins découlant des développements sociaux, politiques et militaires qui ont eu lieu au cours des siècles derniers. Ainsi, le développement positif de la perception des femmes et les droits des femmes avaient commencé. Dans cette étude; Premièrement, on été touché aux attitudes et aux comportements de certaines sociétés ayant des croyances différentes envers les femmes dans le passé. Ensuite, on été examiné les décisions prises et les travaux effectués sur les droits des femmes par les Nations Unies et certaines organisations internationales. En outre, la place des femmes dans la société Turque du passé au présent et en particulier les lois importantes adoptées pour le développement des droits des femmes à l'époque républicaine et les données statistiques ont été mentionnées. Sur ce sujet; dans le cadre de la sociologie, de l'histoire, du droit et des relations internationales, on avait tenté d'obtenir certains résultats en utilisant les données obtenues sous la forme de recherche documentaire et points de vue multiples et méthodes comparative.

Keywords Droits des femmes, Genre social, Violence, Turcs, Organisations internationales

Giriş

Bu çalışmada temel amaç; kaynak araştırması ve karşılaştırmalı yöntemlerden yararlanarak kadın algısı ve haklarının ilkel toplumlardan modern toplumlara kadar gelişim sürecinin farkına varmak, tarihsel süreçte toplumlardaki kadının yerini belirlemek; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi önemli uluslararası kuruluşlar ile Türkiye'de kadın haklarının sağlanması, kadınlara karşı yapılan şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi için yapılan önemli çalışmaları tespit etmek; ayrımcılık ve şiddet uygulayanların bilinçaltını olumsuz yönde psikolojik olarak besleyen bazı söz, söylem ve davranışları dile getirmek; toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve kadına yönelik şiddetin önlenerek, kadın algısı ve haklarının dünyada olumlu yönde hızla gelişmesi için bazı sonuçlara ulaşmaktır.

Cinsiyet ayrımcılığı, kadına karşı şiddet, kadın algısı ve hakları konusunda literatürde yapılan taramada, bu alanda birçok konuyu içine alan çok sayıda araştırma yapıldığı ve eserler yazıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın diğer çalışmalar ile benzerlikleri bulunmakla birlikte onlardan farkı; İlk Çağ ve Orta Çağ'da Çinliler, Hintliler, Romalılar, Araplar ve Türkler gibi dünyada nüfusu çok, bölgesinde etkili bazı toplumlardaki kadının yeri, kız çocukları ve kadınlara karşı çeşitli davranış biçimlerine topluca değinmesi; uluslararası alanda ve Türk toplumunda kadın hakları konusundaki çalışmaların birlikte ele alınması; İstiklal Harbi Döneminde işgal kuvvetlerince Anadolu'da masum Türk kadınlarına yapılan şiddete değinen ilk çalışmalardan biri olması; farklı idari birimler ve çeşitli disiplinleri ilgilendiren sonuçlara ulaşılmasıdır.

Yeryüzünde insanlığın varlığını ve devamını sağlayan, insanlara ilk eğitimini veren, onlara diliyle kültürünü öğreten kadınlar, insanların yaklaşık yarısını oluşturmasına, aile ve toplum yaşamının her alanına katkısı bulunmasına rağmen, tarihi çağlardan bu yana erkek karşısında, özellikle maddi ve manevi güce göre sınıflara ayrılan toplumlarda, kamusal alanda hak ettiği yeri yeterince alamamıştır.

Her toplumun erkek ve kadın cinslerine yaklaşımı, onları yetiştirme tarzı, onlara verdiği bireysel ve sosyal görevler, onlarla ilgili algısı; kendi güvenlik, beslenme, üretim ihtiyaçları ile inançları, örf ve âdetleri doğrultusunda kalıplaşmıştır. Zamanla şekillenerek kökleşen bu uygulamalar, töre veya kanun haline gelerek toplumların günlük yaşamlarına, diline, müziğine, eserlerine, tutum ve davranışlarına yansımıştır. Toplumsal yaşamda olumsuz olarak yerleşen algı, inanç, ön yargı ve uygulamaları değiştirmek oldukça zor olmakta, sürekli ve güçlü çaba gerektirmektedir.

Ataerki toplumlarda dışlayıcı ve ayrımcı inanç, töre, gelenek ve göreneklerle şekillenen toplumsal cinsiyet algısı; kadınlar ve erkekler hakkındaki ön yargılı söylem, müzik, atasözü ve anlatılan kıssalar¹ ile olumsuz tutum ve davranışlar her defasında pekiştirilerek sonraki nesillere aktarılmasına neden olunmuştur. Bu nedenle kız çocukları ve kadınlar, engelli, yaşlı ve düşkünler gibi fiziken güçsüz kimselerden daha çok ve uzun süreli olarak şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır ve halen de maruz kalmaya devam etmektedirler.

İlk Çağ'dan itibaren yanlış inanç öğretilerinden kaynaklı bazı toplumlarda cennetten kovulmanın asıl müsebbibi olarak görülmeye başlanan kadın, Orta Çağ'da Avrupa, Asya ve Afrika toplumlarının çoğunda bu haksız görüşe ilaveten şeytanî ve kötülük kaynağı olarak da tasvir edilmiştir. Kadınlar;

¹ Öykü, fıkra veya bir olaydan alınacak ders. Bk. Türkçe Sözlük, Dil Derneği, Ankara,1999, s. 799.

şahitlik, evlenme, boşanma, miras, mal edinme, yaşama hakkı gibi birçok temel haktan kısmen veya tamamen mahrum bırakılmış, güvenilir ve inanılır insan olarak sayılmamıştır.²

Avrupa'da XV. yüzyılda Rönesans ile öncelikle İtalya'da sanat, bilim, felsefe ve düşünsel alanda akılcı uygulama ve ilerlemeler sağlanmaya başlanmasına rağmen sosyal yaşamda kadın erkek eşitliği sağlanamamış, kadına karşı şiddet³ ve bu alandaki ön yargılara engel olunamamıştır. Dünyadaki tüm toplumlarda; meslek, eğitim, ırk, din, yaş ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin her kesimde bir miktar da olsa meydana gelen ayrımcılık, taciz, tecavüz ve kadına karşı şiddet suçlarının oldukça büyük kısmı erkekler tarafından işlenmiştir.⁴ Ailede ve toplumsal yaşamda işlenen bu suçlarla birlikte ayrımcılık ve şiddetin çocuklarla öğrencilere karşı da yapılması⁵ ve bunların hem çocuklar hem de gençler tarafından, değişik kaynaklardan görülerek örnek alınması, ailenin ve toplumun geleceğini tehlikeye atmakta ve şiddet sarmalı olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Kadına yönelik yapılan ayrımcılık ve şiddet; insanlığın maddi ve manevi birliğine, üretimine, barışına ve geleceğine büyük zarar vermiştir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) ve Avrupa Konseyi gibi etkili uluslararası kuruluşlar tarafından; kadın hakları eğitimi ile kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda birçok konferans düzenlenmiş ve çeşitli kararlar alınmıştır. 1945 yılında kurulan BM'de, kadın hakları başlangıçta bütüncül bir yaklaşımla insan hakları kavramı içerisinde görüşülüp değerlendirilmiş iken kadın hakları ihlallerinin devam etmesi ve durumun ciddiyetine binaen sonraki yıllarda kadın hakları konusuna özel vurgu yapılarak, ayrı bir başlık altında değerlendirmelere alınmıştır. BM tarafından yapılan bu konuya özel ve ayrı çalışmalarla dünya kamuoyunun dikkati, öncelikli olarak kadın algısı ile haklarının geliştirilmesi ve kadına yönelik şiddetin engellenmesi üzerine çekilmeye çalışılmıştır.

Olumsuz cinsiyet algısı nedeniyle bazı toplumlarda, kız çocukları ile kadınlara; küçük görmekten belirli haklardan mahrum bırakmaya, tokat atmaktan öldürmeye kadar ayrımcılık ve şiddetin her türlü âdet ve gelenek kalkını koruyuculuğunda rahatça uygulanmıştır. Bireysel, ailesel ve toplumsal alanda; psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve sağlık açısından birçok zararlı etkiye neden olan bu ayrımcılık ve şiddet, az veya çok her toplumda kadını ötekileştirip, toplumsal yaşamdan oldukça uzaklaştırmıştır.

Türk toplumlarında, Türk Örf Hukuku uygulandığı dönemlerde kadının yönetimde ve sosyal yaşamdaki yeri ve hakları, çevrelerinde bulunan toplumlarınkinden çok daha iyi bir seviyede iken, farklı toplumlarla ilişkiler ve etkileşim neticesinde, sosyal yaşamdaki kadınlarla ilgili bazı olumsuz algı, ön yargı ve geleneklerin zamanla kabullenışı ve devlet organlarında hukuk sisteminde meydana gelen değişikliklerle süreç içerisinde çeşitli gerilemeler meydana gelmiştir.

² İlal, Ersan, " *Magna Carta* " İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.34, Sayı 1-4 (1968), s. 214-225.

³ Şiddet: Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı ifade eder. Bu tanımda şiddete maruz kalanının cinsiyeti belirtilmemiştir. Bk. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, mad. 3/m, T.C. Resmi Gazete No.: 28532, 18.01.2013.

⁴ Korkmaz; Murat; Demiray; Emine; Sevil, Ümran vd.; Dünyada, Türkiye'de Kadın ve Şiddet, Nobel Akademik Eğitim Danışmanlık, Ankara, 2015, s. 572-582.

⁵ Gümüş, Adnan, " *Şiddet Türleri* ". Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, Ankara, 2006, s. 13-38.

Osmanlı Türk toplumunda XIX. yüzyılın son dönemlerine gelindiğinde, Batı'dan etkilenen aydınlar; kadın algısı ve haklarının geliştirilmesi, kadınların dışarıdaki giyim ve çalışma hakları gibi konularda kendi aralarında zamanın gazeteleri üzerinden sonuçsuz birçok tartışma yapmışlardır.⁶ İster bu tartışmaların etkisiyle olsun ister gerileme sürecinin durdurulmasında kadının sosyal yaşamdaki yeri ve etkinliğinin fark edilmesiyle olsun zamanla kadın algısı ve haklarının gelişimi konusunda değişik adımlar atılmaya başlanmıştır. Öyle ki, zamanın yönetim kadroları tarafından; 1881 yılından sonraki nüfus sayımlarında ilk defa kadınlar da sayıma dahil edilmiştir.⁷ 1913'te kız çocuklarının eğitim görmesi, 1914'te Darülfünun'da kız çocuklarının derse başlaması ve 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesi'nin kabulü gibi diğer olumlu yasal düzenlemeler de yapılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1920'de açılması, Teşkilat-ı Esasiye'nin Kabulü (1921) Saltanatı kaldırılması (1922). Cumhuriyet'in ilanı (1923), Hilafet makamının kaldırılması, Şe'riye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması (1924) sonucunda din işleri siyasetin dışına çıkartılmış ve kanun yapımındaki etkinliği kaldırılmıştır. *Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile de eğitimde çok başlılık ve dini müdahale engellenmiş, laikleşme güzergâhı açılmış ve kadın-erkek eşitliğinin temelleri atılmıştır. 1926 yılında Mecelle'nin yerine Avrupa'nın en son hazırlanan medeni kanunu olan İsviçre Medeni Kanunu'nun iktibas edilmesiyle iş, aile ve eğitim hayatında kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. Böylece Cumhuriyet'in ruhuna daha uygun olan laik, modern Roma Hukuku ya da diğer bir ifadeyle Kara Avrupası Hukuk Sistemi uygulama alanında kendini iyice hissettirmeye başlamıştır. 1928 yılında Teşkilat-ı Esasiye Kanunun'daki Devlet'in dini İslamdır, hükmünün çıkarılması, 1930–1934 yılları arasında henüz İsviçre, İtalya ve Fransa gibi dünyanın gelişmiş ve ileri sayılan ülkelerinde kadınlara tanınmamış seçme ve seçilme haklarının tamamının, Türkiye'de kadınlara tanınması; Türkiye Cumhuriyeti'ni, kadınların sahip oldukları siyasal haklar bakımından, dünyanın en ileri ülkelerinden birisi konumuna yükseltmiştir. 1937'de Anayasa'da zikredilen devletin nitelikleri arasında, Atatürk ilkelerinden Laiklik ilkesinin de dahil edilmesiyle Kadın Hakları Devrimi niteliğinde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde tamamlanmış, tüm kanunlar nezdinde sosyal yaşamda kadın erkek eşitliği sağlanmış, kadın algısı ve haklarının olumlu yönde geliştirilmesi ve devamlılığı güvence altına alınmıştır.*

Tarihsel Süreçte Dünyada Kadın Algısı ve Kadın Haklarının Gelişimi

Avcı, toplayıcı ve tarım toplumlarında kadınların konumunu belirleyen başlıca etkenler kas gücü ve doğurganlık olmuştur. Dünyada tarih öncesi çağlardan XX. yüzyıla kadar, kadınların yeri ve statüsü daha çok bu kas gücünün azlığı nedeniyle olsa gerek, sosyal yaşamda erkeklere göre daha alt seviyede tutulmaları gerektiği gibi yanlış bir düşünce biçimi ortaya çıkmıştır. Toplumların mitolojileri, inançları, töreleri ve ananeleriyle iletişim dilleri ve müzikleri de bu yanlış görüşü destekleyici ve pekiştirici bir şekilde gelişmiştir. Her toplumun dilinde; kadınlarla ilgili ad, sıfat, hitap şekli, deyim ve atasözleri, diğerlerinden çoğunlukla farklıdır. Toplumun kız çocuklarına ve kadınlara karşı kullanmış olduğu dil, o toplumun bilinçaltıyla birlikte, kadın ve erkek algısını göstermesi açısından oldukça etkili bir veridir. Bu dilsel yapı; toplumun kadınlara verdiği önemi gösterdiği kadar onlara yüklenmesi gereken sosyal rol, iş

⁶ Bulut, Sedef, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı", Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2013, Sayı: 10, s.313-336.

⁷ Güneş, Mehmet, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili". *Gazi Akademik Bakış Cilt: 8 Sayı: 15 (Eylül 2015)*, s. 276-278.

ve eylemler ile yetiştirme tarzını da etkilemektedir. Buna bazı toplumlardan değişik örnekler vermek gerekirse; eski Çin toplumunda kız çocuklarına ve kadınlara çoğunlukla ad verilmemiştir.⁸ Sözü edilen çocuklara, doğum sırasına göre bir sayı verilmiş ve bu sıra sayısına göre kız çocuklarına seslenilmiştir. Eski Mısır ve Fars toplumlarında, ikinci dereceden yakın kan bağı olanların evliliğine engel olunmamıştır. Hindistan'da ise bazı dinî topluluklarda kadın, ölen kocasıyla birlikte sati geleneğine göre törenle yakılmıştır. Eski Yunan'da çocuklar ana babasının değil, devletin bir kulu sayılmıştır. Çocuğun gerçek anne ve babasının bir önemi olmadığından, çocukların çoğu bu zamana göre gayri meşru bir konumda yetiştirilmiştir. Kadınlar da birçok alanda cariye yani kadın köle muamelesine maruz bırakılmışlardır. Romalılarda ise kadın; babasından kocasına aktarılan bir eşya gibi görülmüş, bazen her kötülüğün anası sayılarak sosyal haklarından mahrum bırakılmıştır. Eski Slavların kadın algısı da birçok konuda çağdaşı toplumlarınkinden pek farklı olmamıştır.⁹

İslamiyet öncesi Cahiliye Devri Arap topluluklarının bir kısmında kız çocuklarıyla kadınlara ad verilmemiş ve onlar eski Çin toplumunda olduğu gibi sadece bir sayıdan ibaret görülmüşlerdir. Eski Arabistan coğrafyasında yaşayayan erkeklerinin bir kısmı, cariyelerini fuhuşa zorlamışlardır. Ayrıca o bölgede bu zamana göre oldukça farklı nikah usulleri kullanılmıştır. Kocasını veya babasını ölen kadınlar, miras olarak bir başka erkeğe bırakıldıkları gibi bazen kız çocuğunun doğması, zamanın erkekleri için utanılacak bir durum olarak algılanmıştır. Sözde bu utanç verici durumdan kurtulabilmek ve yeniden şerefledebilmek için *Ve'd*¹⁰ geleneği uygulanarak istenmeyen kız çocukları diri diri toprağa gömülmüştür¹¹. Cahiliye Devri yer yer devam ederken İslam Peygamberi tarafından, Veda Hutbesi'nde (632) o döneme göre devrim niteliğinde olan bazı tebliğler yapılmıştır. Kadınların haklarının gözetilmesi tavsiye edilmiş ve bir takım eski Cahiliye Devri gelenekleriyle soy sop ayrımcılığı yasaklanmıştır.¹² Veda Hutbesi'nde ayrıca, erkeklerle kadınların ailede birbirleri üzerinde bazı hakları bulunduğu; insanların can, mal, namus ve şereflerinin kutsal olduğu ve bunların her türlü tecavüzdən korunmuş olduğu insanlara tebliğ edilmiştir. İslamiyet'in doğuşu (VII. yy.) sırasında Cahiliye Devri'ndeki kız çocuklarının diri diri gömülme gibi kadına şiddeti hoş karşılayan ananelere karşı, Veda Hutbesi örneğinde olduğu gibi akılcı uygulamaların benimsenmesi, kız çocukları ve kadınlara karşı şiddetin önlenmesi, kadının insan hakları ve miras hukuku bağlamında eskisine oranla oldukça önemli bir gelişmedir.

Batı'da Orta Çağ döneminde akılcı eski Grek ve Roma eğitim geleneği yavaş yavaş terk edilerek, kilise temelli dinsel temaların baskın hâle geldiği bir sisteme geçilmiştir. Bu dinsel nitelik toplumsal hayatın her alanını etkilemiş ve dinî terminoloji mutlak belirleyici bir hâle gelmiştir. Dinî kurumlar, okullar hâline getirilmiş, din adamları öğretmen yapılmış ve *Her bilgi ilahidir ve Tanrı'ya ulaşmakta kullanılır* felsefesi uygulanmıştır.¹³ Böylece bilimsel düşünce ve eğitimden daha çok uzaklaşmış ve kadın algısı ve hakları konusunda önemli herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.

⁸ Gündüz, Ahmet, " *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi*", The Journal of Academic Social Science Studies, October 2012, Volume 5, Issue 5, s. 133,134.

⁹ agm., s. 129-148.

¹⁰ *Ve'd* :Kızını diri diri toprağa gömme. *Ve'd-ül-benât*: Cahiliye Devri'ndeki Araplarda kızlarını canlı canlı toprağa gömme âdedi. Bk. Mehmet Dikmen (Ed.), Osmanlıca- Türkçe Sözlük, Türdav, İstanbul, 2011, s. 471.

¹¹ Durmuş, Mustafa, Tomris'ten Rabiaya, Hermes, Ankara, 2017, s. 51-82.

¹² Yücel, İrfan, Peygamberimizin Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Korza Yayın Basım, Ankara, 2105, s. 240-247.

¹³ Eraslan, Levent, "*Tarihsel Perspektiften Öğretmenlik Mesleği*", <https://leventeraslan.files.wordpress.com/2015/11/leventeraslan-makale-4.pdf>.

Orta Çağ'da XIII. yüzyılın başlarında 1215'te İngiltere Kralı Yurtsuz John, Papa III. Innocent ve İngiltere'deki derebeyleri arasında ilan edilen Magna Carta Libertatum¹⁴ veya diğer adıyla Büyük Özgürlükler Sözleşmesi, Batı uygarlığının o dönemdeki toplumların, kadın algısı ile kadın haklarının durumunu ve gelişimini göstermesi açısından oldukça önemli bir belgedir. Magna Carta'nın ilanı döneminde; dul kalan kadınların daha önce isteklerine bakılmaksızın evlendirildiği ve bu durumdaki kadınların zorla evlendirilmesinin yasaklandığı, anlaşılmaktadır. Yine Magna Carta'nın 54. maddesine göre; kadınlar inanılır birer şahit olarak görülmemiş ve kadının şahitliği bir istisna dışında kabul görmemiştir. Bu istisna; öldürülenin, kadının kocası olması hâlidir. Bunun dışında, herhangi bir kadının şikayeti üzerine hiç kimsenin adam öldürmekten sanık olarak tutuklanamayacağı veya hapis edilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Kocası ölmeyen hiçbir kadının bu konudaki şahitliği ve varlığı yok sayılmıştır. Magna Carta, Orta Çağ'ın son dönemlerinde modern anlamda hür insanın yaşam gibi bazı hak ve özgürlüklerini yasal güvence altına almışken, sömürgeciliğin ve temel insan hakları ihlalinin önemli bir göstergesi sayılan kölelik ve cariyeliği yasaklamamış ve köle ile cariyeleri bu güvencenin dışında bırakmıştır.

Tarihi kökleri en az dört bin yıl kadar öncesine dayanan ve daha sonra gelenekleşen cariyelik, yani kız çocukları ve kadınların köleliği¹⁵, çocuk ve erkek köleliği gibi nesiller boyu sürmüştür. İnsanların, insanlık dışı, aileyi ve toplumu parçalayıcı uygulamalarından biri olan üserâyı zenciyye ticareti Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdülmecid tarafından Meclisi Vükela'da 1847'de yasaklanmıştır.¹⁶ Kölelik, Amerika Birleşik Devletleri'nde Abraham Lincoln tarafından 1862'de kaldırılmıştır.¹⁷ Ancak köle ticareti, kölelik ve cariyelik sistemi, yasal veya yasadışı yollarla değişik şekillerde birçok ülkede sürdürülmüştür. ABD, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Almanya ve Belçika gibi sömürgeci ülkelerin birçok şehrinde, Afrika'dan getirilen insanların sergilendiği ve milyonlarca insanın ziyaret ettiği, *Human Zoo* veya Türkçe adıyla *İnsanat Bahçeleri* açılmıştır. İrkçı, ayrımcı olduğu kadar insan, kadın ve çocuk haklarını açıkça ihlal eden bu *İnsanat Bahçesi* gösterileri ve uygulamaları Avrupa'da XX. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir.¹⁸

Kilise baskısı altındaki Hristiyan toplumlarında kadınlar değersiz, şeytani ve kötülük kaynağı olarak görülmüş ve en ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu nedenlerle olsa gerek kadınların hak arayış mücadelesi Avrupa'da ancak Rönesans ile önce Fransa ve İngiltere'de oldukça geç dönemlerde hareketlenmeye başlamıştır. Avrupa'da başlayan ve dünyayı etkisi altına alan Renasans, Reform hareketleri ile daha sonra vuku bulan Fransız Devrimi (1789) ile zamanla gelişen ve yerleşen sanatsal, bilimsel ve düşünsel alandaki fikirlerin yayılmaya başlaması ve özellikle sanayileşmenin etkisiyle fiziksel kas gücü, arka plana düşmeye başlamış, kadınların becerileriyle, akıl gücü ve eğitim durumu daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Fransız Devrimi sırasında talep edilen *özgürlük, eşitlik, kardeşlik* gibi haklardan kadınlar da o zaman yararlanmak istemişse de bu talepleri, ihtilale verdikleri desteğe rağmen kısa sürede gerçekleşmemiştir. Fransa'da Olympe de Gouges (1748-1793) tarafından, feminizmin temel yapıtlarından birisi olarak sayılan *Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi*, 1791 yılında yayımlanmıştır. Bundan etkilenen İngiliz yazar ve kadın hakları savunucusu Mary

¹⁴ İlal, agm., s. 210-242.

¹⁵ Velidedeoğlu, Meriç, "*Göksel Dinler Kadınlara Nasıl Bakıyor*", http://dergipark.gov.tr/download/article-file/7125_

¹⁶ Üserâyı zenciyye: Zenci esirler. Ayrıntılı bilgi için bk. Parlatır, İsmail, "*Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı*", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1029/12462.pdf>.

¹⁷ <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/amerika-da-koleligin-kaldirilmasi-114>.

¹⁸ https://dangerousminds.net/comments/human_zoos_europes_dirty_racist_secret.

Wollstonecraft (1759–1797) Kadın Haklarının Savunması kitabını yazmıştır.¹⁹ Böylece kadınların, kendi yurttaş haklarına olan ilgileri, öncelik İngiltere ve Fransa'da olmak üzere bütün Avrupa'da hızla artmaya başlamıştır. Avrupa'da XIX. yy. başlarına kadar bazı ülkelerde vatandaş dahi sayılmayan, erkekler kadar miras ve mülkiyet hakkı bulunmayan kadınların, her türlü şiddetten kurtulma çabaları ve hak arayışları uzun ve çetin mücadelelerle geçmiştir. Kadınların bu mücadele hareketleri her ülkenin kendi toplumsal gereksinim ve şartlarına göre farklı biçimlerde ve yönlerde gelişmiştir.²⁰

Kadın haklarının gündeme gelmesine en çok etki eden temel gelişme; Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra Endüstri Devrimi'nin (XVIII. yy.) gelişerek başta bütün Avrupa olmak üzere bütün dünyaya yayılmasıdır. Dünyadaki bu gelişmeler ve Endüstri Devrimi'nin doğurduğu yeni ve nitelikli iş gücü ihtiyacının da etkisiyle, 1868 yılında ilk defa siyasal eşitlik bağlamında kadınlara seçme hakkı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Wyoming Eyaleti'nde tanınmıştır. Bu Eyaleti, 1893'te Yeni Zellanda ve 1902'de Avustralya takip etmiştir.²¹ Avusturalya ve Amerika Kıtası bu konuda Avrupa ve Asya'ya öncülük etmiştir. Avrasya'da kadınlara ilk siyasal haklar, XX. yüzyılın hemen başlarında, ilk defa 1906 yılında Finlandiya'da verilmiştir. Bu ülkeyi zamanla diğerleri takip etmiştir.

Önemli dünyasal ve bölgesel güçler arasında yapılan yıkıcı, emperyal ve sömürgeci bir anlayışla yapılan I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945) gibi uzun süreli savaşlarda cephelede kaybedilen insan gücünün yerini doldurmak ve daha çok yaşamsal ekonomik ve güvenlik ihtiyaçlarının doğurduğu talebi karşılama zorunluluğu da kadın haklarının gelişimini olumlu yönde etkileyen önemli diğer temel gelişmelerden birisi olmuştur. Bazı devletler bu zorunlukla veya kendi istekleriyle Birleşmiş Milletler'in yaptığı çalışmalar sonucunda kadınlara sosyal ve siyasal haklar tanınmasına rağmen bu konuda zamanında yeterli adımı atmayan ve istenen ilerlemeleri kaydetmeyen devletler de bulunmaktadır.

Uluslararası Alanda Kadın Haklarının Gelişim Süreci

Danimarka'da 26/27 Ağustos 1910'da yapılan İkinci Enternasyonal Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda, kötü ve güvenliksiz çalışma koşulları nedeniyle daha önce ölen tüm kadın işçilerin anısı ile kötü çalışma koşullarının engellenmesi gerekçesiyle Alman Clara Zetkin tarafından, 8 Mart'ın, *Dünya Kadınlar Günü* olarak anılması teklifinde bulunulmuş ve bu teklif oy birliğiyle kabul edilmiştir. 8 Mart, farklı adlar altında bu tarihten itibaren birçok ülkede kutlanmaya başlanmıştır.²²

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler arasındaki işbirliğini geliştirmek, uluslararası barış ve güvenliği öncelikle sağlamak için Cemiyet-i Akvam'ın (1920) yerine Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur (1945). Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (1948) bu Örgüt'e üye ülkelerce kabulü ile anılan ülkelerdeki tüm insanlara olduğu gibi kadınlara da yaşama ve özel yaşamın gizliliği hakkı, düşünce ve düşünceleri ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi birinci kuşak insan hakları ile ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitlik için özel mülkiyet hakkı, çalışma, eğitim ve sosyal güvenlik hakkı gibi ikinci kuşak insan hakları tanınmış ve yasal güvence altına

¹⁹ Grolier International Americana Encyclopedia, Medya Holding , İstanbul, 1993, C.6., s. 51.

²⁰ Bulut, agm., s.313-336.

²¹ Duroğlu, Sibel, Türkiye'de ilk Kadın Milletvekilleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007. s.49.

²² <http://www.un.org/fr/events/womensday/history.shtml>.

alınmıştır.²³ Bu temel Antlaşma ve Beyanname ile üye olan ya da olmaya tüm devletlerin dikkati, insan haklarına olduğu kadar kadın haklarına da çekilmiştir. Bu bağlamda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, tüm devletlere yasa yapımında da yol gösterici ve teşvik edici bir rol oynamıştır.

Kadına yönelik şiddet, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası kamuoyunun gündemine, öncelikle kadının insan hakları bağlamında girmiştir. Birleşmiş Milletler 1975-1985 yılları arasında *Kadın On Yılı* ilan etmiş ve bu süreçte özellikle uluslararası toplumda kadın örgütlerinin eylem ve hareketleri etkili olmuştur. Böylece BM gibi uluslararası etkili bazı örgütlerin, kadın hakları ve kadına yönelik şiddet konusunda daha hızlı uluslararası norm ve standartlar belirlemesi ve bu konuyla ilgili çeşitli raporlar hazırlaması gereği ve konferanslar yapması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1975 yılında Meksika'da yapılan Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Eylem Planı'nda ailenin ve aile bireylerinin eşitliğinin ve güvenliklerinin sağlanması için eğitim yapılması tavsiye edilmiştir.²⁴

8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü resmi olarak, 1975 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından kutlanmaya başlamıştır. 1980 yılında Danimarka'da yapılan İkinci Dünya Kadın Konferansı'nda, aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin İlke Kararı alınmıştır. Burada şiddet, daha çok sağlık konusu olarak ele alınmış, kadınların ve çocukların şiddetten korunması için çağrı yapılmış ve bir Hareket Planı kabul edilmiştir. Danimarka'daki Kopenhag İkinci Dünya Kadın Konferansı'ndan sonra 1980 yılında Birleşmiş Milletler, *Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*'ni (CEDAW) Genel Kurul'da kabul etmiş ve üye ülkelerin imzasına açmıştır.²⁵

Kadına yönelik şiddet konusu, 1985'de Kenya'nın başkenti Nairobi'de gerçekleştirilen Üçüncü Kadın Konferansı'nda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca pek çok uluslararası kuruluşun ve 157 devletin temsilcilerinin katıldığı Nairobi'deki bu Konferans'ta kadın için eşitlik, kalkınma ve BM Kadın On Yılı etkinliklerinin sonucu değerlendirilmiş ve *Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri* toplantısının kararları kabul edilmiştir. BM CEDAW Komitesinin 12 No.lu Tavsiye Kararı'nda (1989), kadınların her türlü şiddetten korunmasının, üye devletlerin yükümlülüğünde olduğu özellikle belirtilmiştir. Komitenin 19 No.lu Tavsiye Kararı'nda (1992) ise kadına yönelik şiddetin cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir sonucu olduğu beyan edilmiştir.²⁶

BM tarafından Viyana'da yapılan (1993) Dünya İnsan Hakları Konferansı ile kadının insan hakları kavramı BM insan hakları belgelerine girmiştir. Viyana İnsan Hakları Bildirgesi'nde kadına yönelik aile içi şiddet ve kadının insan hakları kavramının yer alması ile bu konuda yeni kararlar alınmasının önü açılmıştır. BM tarafından yapılan 1995 Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nda kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet, ister kamusal alanda ister özel yaşamda olsun bunun bir *İnsan Hakları İhlali* olduğu belirtilmiştir. 1997 yılında Strasburg'taki II. Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesinde devletler, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için taahhütte bulunmuştur.

BM Genel Kurulu tarafından 1999 yılında; Dominik Cumhuriyeti'nde daha önce diktatör yanlılarınca vahşice öldürülen Mirabel kardeşler ile şiddet yoluyla öldürülen diğer bütün kadınlar anısına, her yıl

²³ Çüçen, Kadir, İnsan Hakları, AMKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s.159.

²⁴ <http://www.un.org/fr/index.html>.

²⁵ Korkmaz, age., s. 103-109.

²⁶ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015, Ankara, 2012, s. 1-18.

25 Kasım günü, *Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü* olarak ilan edilmiştir. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Milenyum Zirvesi ve yine 2000 yılında yapılan Pekin+5 Konferansı'nda, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin önlenmesinin devletlerin sorumluluğunda olduğu hususu tekrar vurgulanmıştır. BM İnsan Hakları Komisyonunun 2001/49 ve 2005/41 sayılı Kararları ile 2005'te Varşova'da yapılan III. Zirve'de katılımcı devletler ayrı ayrı kadın hakları ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi hususunda tekrar taahhütte bulunmuştur.²⁷

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi; 1985'te *Aile İçi Şiddet* konusunda Tavsiye Kararı, 1988'de Çocukların ve Genç Kadınların Cinsel İstismarı, Fuhuş ve Pornografiye Sürüklenmemesi konusunda İlke Kararı ve 1990'da yine Aile İçi Şiddet Konusunda Sosyal Önlemler konulu Tavsiye Kararı almıştır. 1993'te Roma'daki III. Avrupa Bakanlar Konferansı'nda ise Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Eylem Planı geliştirilmiş ve tecavüzle kadınların cinsel istismarının önlenmesi konusunda yine bir İlke Kararı alınmıştır. 2002'de de kadınların şiddetten korunmasına yönelik bir karar daha alınmıştır. İstanbul Sözleşmesi olarak da anılan, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 7 Nisan 2011 tarihinde Strasbourg'ta onaylanan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Edilmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi 11 Mayıs 2011'de İstanbul'da imzaya açılmış ve 01 Ağustos 2014'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin de taraf olduğu bu Sözleşme, insan hakları bağlamında veya ondan ayrı olarak doğrudan kadına yönelik şiddet konusunda bu tarihe kadar yapılmış, bağlayıcılığa sahip ilk ve tek uluslararası sözleşmedir.²⁸

Aile içi şiddete ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM), Opuz/Türkiye Kararı'nda (2009). Karısına ve kayınanasına defalarca şiddet uygulayan kocanın, kayınanasını öldürmesiyle sonuçlanan davada, İnsan Hakları Mahkemesi, devletin başvuruçuyu ve annesini yeterince koruyamadığı, sonucuna varmıştır. Mahkeme; Türkiye'deki genel ve ayrımcı yargı pasifliğinin, kasıtlı biçimde olmasa da esasen kadınları etkilediğini, maruz kalınan şiddetin, kadına yönelik ayrımcılığın bir biçimini oluşturduğu kanaatine varmıştır.²⁹ AİHM Opuz/Türkiye Kararı ile kadına yönelik şiddeti, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yaşam hakkı (mad. 2), işkence yasağı (mad. 3) ve ayrımcılık yasağına (mad. 14) aykırı bir ihlal olarak görmüştür.³⁰ Böylece kadına yönelik şiddet olaylarında devletlerin aldıkları önlemlerin takip edilmesi için çeşitli mekanizmalar kurulmuştur. Kadına yönelik şiddet artık sadece kadının bir meselesi olmaktan çıkmış ve tüm insanların ve devletlerin ortak bir meselesi hâline gelmiştir.

Merkezi Fransa'da bulunan Milletlerarası Ahvali Şahsiye Komisyonu³¹ (CIEC) Genel Kurulunca; kadının sosyal haklarına özellikle vurgu yapılarak, medeni hâl, evlilik, boşanma ve vatandaşlıkla ilgili hakların

²⁷ <http://www.un.org/fr/index.html>.

²⁸ Sever, D. Çiğdem, "Kadına Karşı Eviçi Şiddette Devletin Sorumluluğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Opuz v. Türkiye Kararı", Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, Sayı 2, (2012, 1(2)), s. 19-46.

²⁹ Bakım, Sevi, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları Çerçevesinde Cinsiyet Ayrımcılığı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2016, Cilt: 22, Sayı: 3, s. 3206,3027.

³⁰ agm., s. 37.

³¹ http://www.ciec1.org/SITECIEC/PAGE_Accueil/2B4AAGzccIbJVEJHSXBjVUxjJAA?A42.

verilmesi, bu hakların kullanılması ve ortak uygulamalarla yasal çalışmalar yapılması için 34 ayrı Sözleşme imzalanmıştır. 2016 yılına kadar Türkiye bu Sözleşmelerden 23'ünü onaylamıştır.³²

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Komitesinin, 2016 yılındaki 1415 ve 1416. toplantılarında Türkiye'nin yedinci dönem raporu (CEDAW/C/TUR/7) yorumlanmıştır. Komitece yapılan bu nihai yorumlarda, Türkiye hakkında olumlu ve olumsuz görüşlere yer verilirken, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan tüm kadınlara Türk kadınları denmesine rağmen, kadınların bir kısmından Kürt kadınları³³ şeklinde genelleme yapılarak yorum yapılmış ve bu şekilde bahsedilmek suretiyle kadınlar ikiye bölünmüştür. Yorumlardaki bu ayrım, CEDAW Komitesinin amacına aykırı olduğu kadar, kadının insan hakları ve ayrımcılık bağlamında uluslararası diğer sözleşmelere göre de yapılmaması gereken bir husustur.

Merkezi İsviçre'de bulunan Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından; 144 ülkenin ekonomik katılım ve fırsat eşitliği, eğitim, sağlık, hayatta kalma ve politik güç verileri kullanılarak 2017 yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu, hazırlanmıştır. Bu Rapor'a göre; dünyada kadın hakları, ayrımcılık ve kadına karşı şiddet konusunda arzulanan gelişme yeterince sağlanamamıştır. Bir önceki yıla göre 2017'de cinsel eşitsizlik alanında 60 ülkede ilerleme sağlanırken, 82 ülkede gerileme meydana gelmiştir. Aynı şartların devam etmesi hâlinde kadın erkek ekonomik eşitliğinin tüm dünyada ancak 217 yıl sonra giderilebileceği belirtilmiştir. Bu Rapor'daki, 2017 Küresel Endeks'ine göre kadın erkek eşitliğinin en çok sağlandığı ilk yedi ülke sırasıyla; İzlanda, Norveç, Finlandiya, Ruanda, İsveç, Nikaragua ve Slovenya'dır. Bu Endeks'in alt sıralarında; Suudi Arabistan, Mali, İran, Çad, Suriye, Pakistan ile en son sırada Yemen yer almıştır.³⁴

Tarihsel Süreçte Türk Toplumunda Kadının Yeri, Kadın Algısı ve Hakları

Kadının Türk toplumundaki tarihi yerini, etkinliğini ve rolünü daha ayrıntılı bir şekilde belirleyebilmek için öncelikle Türk mitolojisi, milli destanları, yazılı ve sözlü kültürel eserleri irdelenmelidir. Çünkü her toplumun düşünce ve yaşam tarzı yapıtlarına ve diline yansır. Türkçede cins isimlerin erkek ve dişi olarak ayrılması; özellikle bazı dillerde örnekleri görüldüğü gibi 3. tekil ve çoğul şahıs zamirlerinde erkek, kadın, hayvan ve cansız ayrımı yapılmaması; tüm canlılara ve varlıklara bütüncül ve eşitlikçi bir yaklaşımın eskiden beri bulunduğu bir göstergesi olduğu kadar, kadının yeri ve kadın algısı açısından da önemli bir göstergedir. Ayrıca Türkler hakkında yabancı seyyah, elçi ve toplumların yazdıkları eserler ile anı ve söylemleri de husumet ve propaganda durumu göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Bunlarla birlikte eski Türk devletleriyle çağdaş yabancı devletlerin, kadınlara sağladıkları yetki, hak ve konum karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, Türklerdeki kadın algısı, kadının yeri ve statüsü daha doğru bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Türkçedeki kadın sözcüğünün aslı *emretmek* anlamına gelen *kadamak* fiilinden gelmektedir. Bu fiilden doğan *kadun* sözcüğü Farsça ve Arapçaya *hâtûn* olarak geçmiştir.³⁵ İlk hâli kadun olan sözcük, diğer

³² T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü resmi sitesi, Web: <https://www.nvi.gov.tr/hakkimizda/ahvali-sahsiye/milletlerarasi-ahvali-sahsiye-komisyonu>.

³³ CEDAW Komitesinin Nihai Yorumları (2016), mad. 13, (CEDAW/TUR/CO/7), <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/CEDAW-Komitesinin-Nihai-Yorumlari.pdf>.

³⁴ The Global Gender Gap Report 2017, s. 10-13, <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017>.

³⁵ Sami, Şemseddin, **Kamus-ı Türkî**, Hazırlayan Paşa Yavuzaslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 567.

Türk lehçelerinde bazı ses değişimlerinin etkisiyle *kadın, katın, hatın, hazın, hotun, kazın* şeklinde kullanılmaya devam etmektedir. Kadın sözcüğü Türkçenin bazı ağızlarında güzel, şık ve hoş anlamına gelmektedir. Eski ve Orta Türkçe döneminde³⁶ de dişi cinsten erişkin insanı temsil etmiştir. Han, hakan ya da kağanın karısına, kadın,³⁷ kağatun, kadın ana gibi olumlu ve yüceltici sözcükler kullanılmıştır. Bu sözcüğün kaynağı ve anlamları; Türk toplumunda geçmişten günümüze kadının yeri, statüsü ve ona gösterilen sevgi ve saygıyı ortaya koyan önemli verilerdir.

Türklerdeki aile³⁸ yapısı Germenlerdeki gibi ataerkindir. Ancak İran ya da Roma'da olduğu gibi babanın mutlak hakimiyeti söz konusu değildir. Kadın ile çocukların çeşitli haklarının bulunduğu daha çok pederi tür aile yapısı özellikleri gösterir. Ergenlik çağına kadar kız ve erkek çocukları bir arada eğitilmiş, birlikte oynamışlar, inanç ve cinsiyet ayrımı pek yapılmamıştır. Ergenlik dönemi ve sonrasında ise genç kız, evli kadın ve anne simgeleri üzerinden toplumsal anlamlandırmalar yapılmıştır. Destanlarda kahramanların anneleri ve eşleri gökten inen ilahî, parlak, nurdan varlıklar olarak nitelendirilmiştir. Anne ve eşlerin fizik ötesi soyut simgelerle anılması, onların cinsel bir obje olarak görülmediğinin ve siyasi, ekonomik ve sosyal haklarının kaynağını, inançlardan, ilahî ve kutsal varlıklardan aldığı bir göstergesidir.³⁹

XI. yüzyılda Selçuklular döneminde Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lûgat-it-Türk, yazıldığı yaklaşık bin yıl öncesi ile daha eski Türk toplumlarının tarihi sosyal ve kültürel yapısını, dilini ve savlarını değişmeden XXI. yüzyıla taşımaktadır. Bu Lûgat incelendiğinde Türklerin; kadın algısı, kadınlara gösterdikleri sevgi, saygı ve değer izdüşümleri görülebilmektedir. Örneğin: *Kadaş temiş, kaymaduk; kadın temiş, kaymış. Yani, kardeş demiş, tınmamış; kadın demiş, dönüp bakmış, iltifat etmiş.* savıdır. Bu sav kadınların sözünün, Türk toplumunda etkili ve geçerli olduğuna delalet etmektedir. *Yawlak tilliğ begden kerü yalınus tul yeğ. Yani, kötü dilli kocadan, yalnız dul kadın daha iyidir,*⁴⁰ savı ise tarihi Türk milletinde, kadına karşı sözlü şiddeti yermesi; kadının böyle bir durumda, eşinde ayrılabilme hakkının bulunduğuna gönderme yapması ve kadının bu hakkının en az bin yıl önceden beri Türklerde bulunduğunu göstermesi açısından oldukça önemli bir savdır.

Tarihi Türk toplumlarında kadınlar, toplumsal ve dinî hayatta önemli roller üstlenmişlerdir. Savaş zamanlarında olduğu kadar barış zamanlarında da evin birçok işi kadınlar tarafından görülmüştür. Dolayısıyla evin yönetiminde kadın, hakim ve söz sahibi olmuş ve onlara karşı sevgi ve saygıyla davranılmıştır. Hun Türklerinde fermanlar ve buyruklar Han ve Hatun adıyla birlikte çıkarılmış, yalnız Han adıyla yazılanlara itibar edilmemiştir. Elçilerin kabulüne Kağanlarla birlikte Katunların da katıldığı görülmüştür.⁴¹

³⁶ Berbercan, Mehmet Turgut, "Türk Yazı dilinin Tarihî Dönemleri ve Orta Türkçenin Yeri Meselesi", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Mart 2014, Yıl 7, S. XVII, s.765-783.

³⁷ Gülensoy, Tuncer, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011, s. 450.

³⁸ Eski Türklerde aile manasına daha çok oğuş sözcüğü kullanılmıştır. Aile sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiştir. XX. yy. başlarında "aile; idare ve işleri bir adama ait olan zevce ve evlat ve ebeveyn vesair eşhas mecmuu, familya, ehlibeyit, hanedan, iyal." anlamındadır. Bk. Şemseddin, a.g.s., s. 38. XXI. yy. başlarında ise "aile;evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" olarak tanımlanmaktadır. Bk. Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr/.

³⁹ Tellioglu, İbrahim, " İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine ", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], Sayı 55 Kış, Erzurum, 2016, s. 209-224.

⁴⁰ Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-İt Türk, Çev. Atalay, Besim, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2013, C. I, s. 403 ve C.III, s. 133.

⁴¹ Arsal, Sadri Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 333,334.

Türk toplumunda kadın, amazonlar, alp kızlar, savaşçı kadınlar, kurt kız, asena, kurt ana, bacıyan-ı Rum ya da Anadolu kadınları, aba, abla, bacı, hanım, kız, gelin, karı, avrat, eş, namus ve benzeri sıfat ve adlarla anılmıştır. Türklerdeki ataerkil yapıya rağmen, kadın ana erk olarak etkin bir rol oynamıştır. Anadolu Selçuklularında savaşçı ve mücadeleci Türkmen kadınların oluşturduğu ahi teşkilatı gibi bir yardımlaşma ve dayanışma teşkilatı olan *Bacı Teşkilatı* Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna da katkıda bulunmuştur.⁴²

Türk Töresinde, Göktürkler'den (VI-VIII. yy.) beri gelenek hâlinde yerleşen *Tüze Koyma* geleneğini⁴³ Selçuklu Sultanları gibi Osmanlı Sultanları da sosyal hayatı düzenlemek için şer'i hukukun yanında örfi hukuk içinde değerlendirilen bu *Tüze Koyma* yetkilerini kullanmışlardır. Bu gelenekten yararlanılarak Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde (XV.-XVI. yy.) çıkartılan Ahidname ve Kanunnamelerde;⁴⁴ kadın-erkek ve Müslim-Gayri Müslim ayrımı yapılmaksızın, belirli şartlarda herkese yaşama, inanç, güvenlik, yargılama ve seyahat hakkı güvence altına alınmıştır. Bu güvenceler erkeklerin olduğu kadar kadınların da insan hakları bağlamında o zamanın önemli yasal hükümleri olarak adlandırılmalıdır.

Osmanlı Türk toplumunda XVII. yüzyıldan itibaren bazı Şehyüslamlık ve tarikat mensuplarının etkisiyle medreselerde akli ve pozitif bilimlerin öğretilmesi gittikçe arka plana düşmeye başlamış ve dersler dini, sosyal ve siyasi hayatın bütün yönlerini töre dikkate alınmadan *Şer'i Hukuk* yani *Fıkıh* içerisinde katı bir şekilde yorumlanmaya başlamıştır.⁴⁵ Bu durum tüm toplumda kısa sürede etkisini göstermeye başlamış ve süreç içerisinde kadın haklarının da gerilemesine neden olmuştur. Aile içinde her ne kadar sevgi ve saygı görse de kadınlar, sosyal hayatta ikinci plana itilmiştir. Kız çocukları ve kadınların çoğu daha çok kapanmaya ve mirastan daha az pay almaya başlamış, eşini seçme ve boşanma hakkı elinden alınmış, aile reisliği mutlak olarak erkeklere verilmiş ve kadınlar neredeyse kocasından izinsiz bir şey yapamaz hâle gelmişlerdir.⁴⁶

Monarşik Osmanlı idaresi altında, kadınları eve, kafes içine kapatma, sokakta refakatsiz dolaşamama, sosyal yaşamda söz hakkının kısılması ya da erkeğin kadına olan kanunlar nezdindeki üstünlüğü şekilsel olarak Tanzimat'a kadar devam etmiştir.⁴⁷

Kadını kamusal alandan uzaklaştırıp ötekileştiren baskıcı uygulamalar ile fiili yaptırımların psikolojik etkisi çok uzun yıllar devam etmiştir. Bunların etkisiyle kadınlarla ilgili küçük düşürücü, onlara karşı açıkça şiddeti özendirici *Kadının karnındam sıpayı, sırtandan sopayı eksik etmeyeceksin!*, *Kız girince on üçüne, ya erdedir ya yerde!* gibi atasözü ve deyimler ile *Al kızını koy çuvala / Salla salla vur duvara* gibi şarkı ve söylemler toplum tarafından daha kolay ve rahatça söylenebilir hale gelmiştir. Kadınlar hakkındaki bu tür olumsuz, atasözü, deyim, şarkı ve türkü sözleri, fıkra ve öyküler ile diğer söylemler kadına karşı şiddetin ve ayrımcılığın bilinçaltını oluşturan ve tekrarlarıyla bu şiddet sarmalını besleyen önemli kaynakların başında gelmektedir.

⁴² Gültepe, Necati, *Türk Kadın Tarihine Giriş*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 341-355.

⁴³ Tüze: Hukuk. Bk.Türkçe Sözlük, Dil Derneği, Ankara, 1999, s. 1358. Tüze koyma; burada kural koyma, kanun yapma, yasa ve hukuk oluşturma anlamlarında kullanılmıştır.

⁴⁴ Ertan, Temuçin Faik, "*Tanzimattan Cumhuriyet'e Hukuk Reformuna Genel Bir Bakış*", Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Ağustos 1995, s. 213-219.

⁴⁵ Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet, İstanbul, 1991, s. 126-129.

⁴⁶ Çüçen, age., s. 129,130.

⁴⁷ Karadoğan, Umut "*Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı 'Nisa Hapishaneleri Örneği'*" Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018, 5 (17), s. 310-313.

Çoklu hukuk sisteminin uygulandığı Osmanlı Devleti'nde çağdaş anlamda insan haklarını dolayısıyla kadın haklarını kanunlaştırma ve koruma altına alma çalışmaları Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) ile başlamış, Islahat Fermanı (1856) ile devam etmiştir. İrk, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin can ve mal güvenliği ile ırz ve namus dokunulmazlığı gibi doğal insan hakları; 1850'de Fransa'dan iktibas edilen Ceza Kanunnamesi ve bu Kanunname'de yapılan değişikliklerle güvence altına alınmıştır. Ahmet Cevdet Paşa Başkanlığında yapılan Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye çalışmaları (1868-1876) ile kısa süreli yürürlükte kalan 1917 tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi, Fıkıh'ta aile ile ilgili ilk kanunlar olması ve kadına bazı haklar tanınması açısından önemlidir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden başlayarak devam eden insan haklarını ve dolayısıyla bu bağlamda kadın haklarını yasal olarak güvence altına alma çalışmaları, tüm eksikliklerine rağmen sonraki dönemlerde bu alanda gerçekleştirilen hukuksal çalışmalara bir zemin oluşturmuştur.⁴⁸

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı siyasal yapısı farklılaşma, özgürleşme ve laikleşme sürecine girmiştir. Bu değişimden o zamana dek ev içinde anne ve eş rolleriyle yetinmeye çalışan kadın, toplumsal hayatta daha farklı statü kazanmak maksadıyla taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bu konuda en etkin rolü basın oynamıştır. Gazete ve dergilerde kadın sorunları dile getirilmeye, konu üzerine konferanslar verilmeye ve kadın derneklerince faaliyetler düzenlenmeye başlanmıştır.⁴⁹ Bu dönemde Batı yanlısı aydınlar tarafından, *Alem-i Nisvan* (Kadınlar Alemi) adı ile başlatılan kadın tartışmaları, daha sonra Batıcı, İslamcı ve Türkçü aydınlar arasında uzun süre devam etmiş, her grup kendi görüşleri doğrultusunda fikirlerini açıklamıştır. Ancak, Devlet'in yapısıyla iç ve dış koşulların etkisiyle kadın hakları konusunda II. Meşrutiyet döneminde de arzu edilen ilerlemeler sağlanamamıştır. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, özellikle kadınlar için sosyal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı ve bu konuda ilk aydın kadronun yetiştiği önemli bir dönem olmuştur.⁵⁰

Kadının zamanla gerileyen hakları ve konumu hakkındaki duyarlılık, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki aydınlar ve yöneticiler arasında oldukça artmış ve bu durum onların düşüncelerine yansımıştır. Gazi Mustafa Kemal, daha I. Dünya Savaşı yıllarında Diyarbakır 16. Kolordu Komutanı iken 1916'da ve 1918'de Karlsbad'da tedavi sürecinde tuttuğu günlüklerde; evlilik kurumu ve kadın erkek ilişkilerinin öneminden, kadının ciddi olarak ilim ve fenle eğitilmesinden, kadınların şeref ve haysiyet sahibi olmalarının toplumun gelişimi ve değişimi adına ne denli önemli olduğundan ve kadının toplumdaki hayati değerinden bahsetmiştir. Ayrıca bir toplumun, ancak kadının özgürleşmesi ve gelişmesi sayesinde gerçek manada hürriyete kavuşup gelişeceğini vurgulamış ve bu konudaki düşüncelerini günlüklerine yazmıştır.⁵¹ Gazi Mustafa Kemal'in, tam ve gerçek demokrasinin kurulabilmesi için kadının, toplumsal ve siyasal hayatın içinde ve eşit haklara sahip olması gerektiğini düşünmüştür. Mustafa Kemal, yine kadın devriminin yapılamadığı, kadın erkek eşitliğinin sağlanamadığı bir ülkede siyasi partiler ve seçimler yapılsa bile gerçek demokrasinin kurulamayacağı düşüncesini taşımıştır.⁵² Bu düşüncelerin Mustafa Kemal'de daha İstiklal Harbi Dönemi ve Cumhuriyet öncesinde oluşması, Türk toplumu ve kadın haklarının gelişimi açısından oldukça etkili olmuştur.

⁴⁸ Ertan, agm., s. 223- 225.

⁴⁹ Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 59.

⁵⁰ Bulut, agm.,s. 320-334.

⁵¹ Uzun, Hakan, " Yazdığı Eserlerde Atatürk'ü Tanımak ve Anlamak: M.Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 59, Güz 2016, s. 165-180.

⁵² Meydan, Sinan, 1923 Kuruluş Ayarlarına Dönmek, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 409-413.

İstiklal Harbi Döneminde Kadın Hakları ve İşgal Kuvvetlerince Kadına Karşı Şiddet

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlar tarafından işgaline karşı ulusça tepki verilmesi gerektiğini Havza Genelgesi⁵³ ile duyuran Mustafa Kemal'in bu çağrısına; Asri Kadınlar Cemiyeti; çok sayıda kadının da katıldığı değişik yerlerde gösteriler tertip ederek, Milli Mücadeleyi desteklerini açıkça belirterek cevap vermiştir. Fatih, Üsküdar, Kadıköy gibi yerlerde tertip edilen gösterilerde, Türk Kadınlar Birliği adına Halide Edip gibi zamanın tanınmış kadınları da meydanlarda etkili söylevler dile getirmişlerdir.⁵⁴ Böylece Milli Mücaele'nin başlamasıyla birlikte sosyal yaşamda kadınlar protesto haklarını kullanarak ulusal ve uluslararası kamuoyunda daha görünür bir hale gelmişlerdir.

Türk İstiklal Harbi Döneminde (1919-1922) İngilizlerin güdümünde Yunan Askerleri tarafından işgal edilen Batı Anadolu'da İzmir, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Yalova, İzmit, Adapazarı, Bilecik, Uşak, Kütahya ve Eskişehir bölgelerinde savaş hukuku dışına çıkan Yunan askerleri ve yandaşlarınca bebek, çocuk, kadın yaşlı ayırımı yapılmaksızın Müslüman nüfus genel bir kıyıma uğratılmış, bebek, kız çocukları ve kadınlar şiddetin her türlüşüne maruz bırakılmışlardır. İtilaf Devletleri Soruşturma Komisyonu Raporları ve diğer resmi belgelere göre bebeklerin yanında 10 yaşındaki kız çocuklarından 75 yaşındaki kadınlara kadar her yaş grubundan masum kız çocukları ve kadınlar; yakılmak suretiyle ya da süngü, kılıç gibi kesici ve delici silahlarla veya fişek ve kurşun yarasıyla yani ateşli silahlarla öldürülmüşlerdir. Yine bazı kadınlar taciz edilmiş ve birçok kadına tecavüz edilmiştir. Dört kadın da Bursa Orhan Gazi Dutluca köyü örneğinde⁵⁵ olduğu gibi, namuslarını teslim etmedikleri için önce memeleri ve elleri kesilmek suretiyle katledilmişlerdir.⁵⁶

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi savaş zamanlarında özellikle işgal bölgelerinde masum kız çocukları ve kadınlar daha çok şiddete maruz kalmakta, temel kadın ve insan hakları yaygın ve geniş çaplı olarak çiğnenmektedir. İnsanlık suçları kendini medeni sanan toplumlarca çok sık ve kolayca işlenebilmekte ve buna müttefiklerince göz yumulabilmektedir. Ülkeler, emperyalist ve kapitalist amaçlarla başka ülkelerin topraklarına saldırmamalı ve zamanın güçlü devletlerini arkasına alarak haksız ilhak, işgal ve savaşırlara girişmemelidir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Gayri Müslim kadınlarca elde edilen bazı haklara rağmen sahnede, tiyatro ve sinemada İstanbul Hükümeti Müslüman kadınlara söz ve oyun yasağını sürdürmüştür. Afife Jale 1920'de sahne yasağını delmeye çalıştığı için Kadıköy'de Karakola götürülmüştür. 1922 yılında Ateşten Gömlek filminin yapımı öncesinde Müslüman Türk kadınlarının oynaması için Mustafa Kemal, yönetmen Muhsin Ertuğrul ve kadın oyuncularını teşvik edici bir rol oynamış ve bu konuda serbestlik sağlamıştır.⁵⁷

İstiklal Harbi Döneminde kadınların kamusal alanda çalışmalarına, sanatsal faaliyetler icra etmelerinde ve diğer haklar konusunda TBMM Hükümeti daha olumlu yaklaşımlar sergilenmiştir. İstiklal Harbi sürecinde işgal altında olan ya da olmayan her yer bölgede Türk kadınlarının cephe gerisinde olsun cephede olsun üzerine düşen bireysel, sosyal ve milli görevlerini çok iyi bir şekilde yerine getirmeleri,

⁵³ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, s. 30,31.

⁵⁴ Benazus, Hanri, Bir Millet Böyle Doğdu Türk Kadınının Uyanışı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 69-136.

⁵⁵ Ekinci, Necdet (Çev.), Türkiye'de Yunan Vahşeti, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 37.

⁵⁶ a.g.e. s. 13-277.

⁵⁷ Özön, Nijat, Türk Sineması Tarihi 1896-1960, Doruk, İstanbul, 2013, s. 88-90.

Cumhuriyet Döneminde *Kadın Hakları Devrimi* yapılmasının önündeki tüm engellerin kaldırılmasının başlıca etkeni olmuştur.

Cumhuriyet Döneminde Kadın Hakları ve Gelişim Süreci

Kadınların işgallere karşı etkili duruşmalarının farkında olan ve Türk İstiklal Harbi'nde, kadınların tüm cephelerdeki vatan için mücadelesine yakından tanıklık eden Cumhuriyet'in kurucu kadrosu; esas itibarıyla Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınlarla ilgili çalışmaların yapılmasını, yeri ve sırası geldikçe gerekli hususların kanunlaşmasını ve hayata geçirilmesini sağlamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında TBMM'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ile eğitim hakkı genişletilmiştir. Zamanında Avrupa'nın en yeni Medeni Kanunu olarak kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu'ndan iktibas edilen, 17.02.1926 tarih ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile erkeğin tek eşliliği nihayet sağlanmıştır. Kadınların evlilikten doğan hakları ile boşanma ve velayet hakkı güvence altına alınmıştır. Bu Kanun'un 88. maddesi ile fevkalade hâller dışında esas olarak, *erkek on sekiz ve kadın on yedi yaşını ikmal etmedikçe evlenemez*, hükmü getirilmiştir. Yeni Türk Kanunu Medenisi'nin Osmanlı Devleti'nde ve daha sonra ondan ayrılan devletlerce bir müddet daha uygulanan Mecelle'nin yerini alan ve kadın hakları konusunda temel bir yasa niteliğinde olan yeni Türk Medeni Kanunu'nun gerekçesinde ve yürürlük günü TBMM'de yapılan konuşmalarda bu Kanun için: *Türk ulusunun, on üç yüzyılın kendisini çeviren (...) kapılarını kapayarak yaşam ve verimlilik getiren çağdaş uygarlığın içine girmiş bulunacağı ...*, hususu özellikle vurgulanmıştır.⁵⁸

Anayasa'da kadın haklarını sağlamlaştıran önemli değişiklikler 1928'de yapılmıştır. Fransa, İtalya ve İsviçre başta olmak üzere dünyanın birçok ileri ve gelişmiş ülkesinden önce 1930'da kadınlara, Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkı tanınmıştır. 1930'da çalışan kadınların doğum izni düzenlenmiştir. 1933'te yeni Köy Kanunu ile Muhtar Olma ve İhtiyar Heyetine Seçilme Hakkı tanınmıştır. 1934'te 22 yaşına girenlere Milletvekili Seçme ve 30 yaşını dolduranlara Milletvekili Seçilme Hakkı tanınmıştır. Siyasi eşitliğin ve modern bir devlet olmanın göstergesi olarak 08.02.1935'te yapılan Genel Seçimde, Türkiye'de ilk defa Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan 17 kadın sayılab⁵⁹ seçilmiştir⁶⁰.

1935 Seçimleri döneminde, kadın ve siyaset konusu ile seçme ve seçilme hakkı ilk defa seçimlerin ana gündem maddesini oluşturmuştur. Bu seçim sürecinde basında, haklar konusunda ortak bir anlayış sağlanmış, toplumsal gelişmenin bir sonucu olarak anlamlı sayıda kadın milletvekili seçilmiş ve kadınlar adına önemli kazanımlar sağlanmıştır. 1936 Ara Seçiminde, Çankırı vilayetinden Hatice Özgener milletvekili seçilmiştir. Bu Vekil ile birlikte TBMM V. Döneminde yine ilk defa toplam 18 kadın vekil görev yapmıştır. Bu dönemin Meclis'indeki % 4,5'lük kadın milletvekili oranına, XXI. yüzyıla kadar ulaşılammıştır.⁶¹

⁵⁸ Bu gerekçe hem 1926 hem de 2001 yılındaki ilgili Kanun Tasarılarının gerekçeleri arasında yer almıştır. Bk. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt : 76, Yasama Yılı : 4, 24 üncü Birleşim, 22.11.2001, Perşembe, VII. Kanun Tasarı ve Teklifleriyle Komisyonlardan Gelen Diğer İşler, Yasin Hatipoğlu ile Veysel Candan'nın Başkanlığa Teklifi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil4/bas/b024m.htm>.

⁵⁹Saylav: Dil Devrimi'nin ilk yıllarında milletvekili, mebus. Bk..Türkçe Sözlük, Dil Derneği, Ankara,1999, s. 1153.

⁶⁰ Duroğlu, agt., s. 2.

⁶¹ Yaraman, Ayşegül, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Dişiliksiz Siyaset, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 231-240.

İş Kanunu ile 1936'da kadınların çalışma hayatı düzenlenmiştir. 1937'de, kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmasını yasaklayan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde tam demokrasi yolunda öncelikle kadınlara zamanın çağdaş haklarının sağlanması ve laik hukuk sistemine geçilmesi dönem itibarıyla önemli bir aşamadır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması, 1945'te TBMM'de kabul edilmiştir. Yine 1945 yılında, 4772 sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu ile işçi kadınlara; gebelikte, doğumda ve doğumdan sonra gereken sağlık harcamaları, yardım olarak ödenmeye başlanmıştır. 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Türkiye Cumhuriyeti tarafından aynı şekilde benimsenmiştir. 1949 yılında, 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu ile 60 yaşını dolduran ya da bazı şartlarla 50 yaşını dolduran kadın ve erkeklere ayırım yapılmaksızın eşit esaslara göre aylık bağlanması sağlanmıştır. Türkiye'de 1950 yılına kadar yapılan bütün bu yasal düzenlemeler neticesinde insan hakları ile kadın ve erkek eşitliği konusunda önemli hukusal ve toplumsal kazanımlar elde edilmiştir.

Kadın hakları ile kadının korunmasına yasal ve anayasal açıdan bakıldığında bu konunun daha çok aile bağlamı içerisinde anne rolü ön plana alınarak ele alındığı görülmektedir. 1982 T.C. Anayasası'nın 10. ve 41. maddesi, cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve ailenin huzur ve güvenliğinin sağlanması açısından en temel anayasal dayanaktır. Anayasa'nın 41. maddesinde: Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar, hükmü bulunmaktadır.⁶² Bu hüküm gereği Devlet; toplumun yapı taşı olan ailenin tüm fertlerinin, huzur ve güvenliğini öncelikle sağlamakla yükümlüdür. Anayasa'nın yanında, Türk Ceza Kanunu ve Medeni Kanun ulusal alanda kadın hakları ile kadının korunması kapsamında daha önce yararlanılan en temel iki yasa olmuştur.

Esas itibarıyla Uluslararası Yurttaşlar Arası Medeni Durum Komisyonu, diye de çevrilebilecek ve eski adıyla Milletlerarası Ahvali Şahsiye Komisyonunun (CIEC) Evlilik Hukukuna ilişkin evlenme ve boşanmayla ilgili 16 Numaralı Tavsiye Kararı, TBMM'de 1985'te kabul edilerek, kanunlaşmıştır.⁶³

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun kabul ederek imzaya açtığı, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir. Bu Sözleşme, 19 Ocak 1986 tarihinde yasallaşmıştır. Türkiye, 1999 yılında bu Sözleşme'nin Yasalar Önünde ve Medeni Haklarda Eşitlik ile Evlilik ve Aile Hukukunda Eşitlik maddelerine daha önce koyduğu çekinceleri kaldırmıştır.⁶⁴

Dilinin daha anlaşılır olması ve diğer bazı toplumsal değişim gerekçeleriyle 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, yeniden kaleme alınmıştır. Bazı değişikliklerle birlikte TBMM'de 22.11.2001 tarihinde 4721 Numaralı Türk Medeni Kanunu olarak yasallaşmış ve 01.01.2002'den itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un 186/II. maddesi ile kadın erkek eşitsizliğinin en önemli maddelerinden biri kabul edilen *Koca birliğin revidir*, hükmü kaldırılmış ve *Birliği eşler beraberce yönetirler*, hükmü getirilmiştir. Ayrıca kadınlara iş ve meslek edinmede, kocanın izin şartı (mad.192) kaldırılmıştır. Kadınlar, bekarlık soyadlarını da kullanma (mad. 187) gibi bazı haklar elde etmişlerdir. Yeni Türk Medeni Kanunu'nun

⁶² T.C. Anayasası, T.C. Resmi Gazete No.:17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982, mad. 41.

⁶³ Milletlerarası Ahvali Şahsiye Komisyonu Genel Kurulunun 16 Numaralı "Tavsiye Kararı, 1976, http://www.ciec1.org/SITECIEC/PAGE_Recommandations/.

⁶⁴ Belek Erşen, Umut, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 4-161.

çıkarıldığı dönemdeki kadın hareketleri ve toplumsal değişimin etkisiyle daha çok eşlerin eşitliğine dayanan düzenlemeler yapılmıştır.⁶⁵

Türk Medeni Kanunu'nun Aile Hukuku Dördüncü Bölüm madde 202 ve devamında; daha önceki Kanun'da *eşler arasında mal ayrılığı rejimi* yasal rejim olarak uygulanırken, yeni Kanun ile *eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejiminin* uygulanması asıl rejim olarak kabul edilmiştir. Bu Kanun ile birlikte, eşler arasında mal rejimini seçme imkânı da sağlanmıştır. Evlilik birliği herhangi bir nedenle sona erdiğinde, en çok ev işleri yapan veya kocasına mesleki açıdan yardım eden kadınların mağduriyetleri de önlenmeye çalışılmıştır.⁶⁶

Haziran 2005'de yürürlüğe giren yeni 2357 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda kadınlarla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden en önemlisi kadın ve kız ayrımının kaldırılmış olmasıdır. Eski Ceza Kanunu'nda, kadının mağdur olduğu birçok suç, topluma karşı işlenen suç şeklinde düzenlenmişken, yeni TCK ile bu anlayış terk edilmiş ve bu suçlar bireye karşı işlenen suçlar kapsamına alınmıştır. Bir önceki Türk Ceza Kanunu'nun "töre" cinayetlerinde indirim yeri veren maddesi, 2000 yılında yasa kapsamından çıkarılmıştır. Yeni Türk Ceza Kanunu'nda "töre saikiyle" öldürme, kasten öldürme suçunun nitelikli hâlleri arasında düzenlenmiş, faillerinin yasada öngörülen en ağır ceza olan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılması hükmü getirilmiştir. Eski Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmemiş olan evlilik içi tecavüz, iş yerinde cinsel taciz gibi suçlar da ilk kez 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiş bulunmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda evlilik vaadiyle kızlık bozma suçu kaldırılmıştır.⁶⁷ Ancak kadının istemediği ve razı olmadığı zorunlu jinekolojik muayenelerin yapılması sorunu hâlen devam etmektedir.

2006 yılında kadına karşı şiddetin önlenmesi kapsamında yapılan çalışmalardan, Kadın Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler" konulu 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin yayımlanması bu konuya ilgili makamların dikkatinin çekilmesi açısından önemli bir Genelge'dir. Bu dönemde yapılan yasal çalışmaları, Eylem Planları'nın hazırlanması izlemiştir. 2008 yılında gerçekleştirilen "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması" sorunun boyutlarını açıkça ortaya koymuştur. "2007-2010 Kadına Yönelik Aile içi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı" yürürlüğe konmuştur. 2013 yılında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığının imzaladıkları İşbirliği Protokolü sonucunda, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Eğitimi" kurumsal alanda başlatılmıştır.

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, TBMM'de 8/3/2012 tarihinde yasalaşmış ve aynı ay yürürlüğe girmiştir.⁶⁸ Bu Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte uygulanabilirliği ölçüsünde, kadına karşı şiddetin önlenmesi hususunda en önemli yasalardan biri hâline gelmiştir. Bu Kanun'un TBMM'de görüşülmesi sırasında, şiddete uğrayan kadınların, kendilerini daha güçlü hissedebilecekleri ve kendi ayakları üzerinde durabilecekleri bir ortam yaratılmasına gayret

⁶⁵ Doğan, Murat, "Türk Medeni Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.52, S.4, 2003, s. 93-129.

⁶⁶ Erkan, Vehbi Umud ve Merhaci, Selin Özden, Türk Medeni Kanunu ve ilgili Mevzuat Madde Gerekçeleri İsviçre Medeni Kanunu, Almanca ve İngilizce İlgili Madde Metinleri, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015, s. 111-156.

⁶⁷ Günay, Hüsseyin, "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Yargısal Uygulamalar", Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kolluğun Rolü ve Önemi Konferansı, Jandarma Okullar Komutanlığı, Ankara, 21 Kasım 2012, s. 70-83.

⁶⁸ 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete No.: 28239, 20.03.2012.

edildiği, gerekçede belirtilmiştir.⁶⁹ İlgili Bakanlıklar ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünce, 6284 sayılı Kanun kapsamında Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi maksadıyla eğitici, önleyici ve müdahale edici hizmetler artırılmış, çeşitli merkez ve birimler kurulmuş ve yeni kadrolar tahsis edilmiştir. Bu Kanun'da; aile içinde kadına yapılan şiddet, suç kapsamında değerlendirilmemiştir. Buna karşın, yararlanacak kişiler, koruyucu ve önleyici tedbirler ile herkese ihbar hakkı tanınması gibi bazı yenilikler getirilmiştir.⁷⁰ Bu Kanun ile esas itibarıyla aile içi şiddetin ivedilikle önlenmesi ve ailenin korunması amaçlanmıştır. Ancak sığınma evi gibi olumsuz çağrışımlara neden olabilen yer adları kullanılmamalıdır.

2016 yılında, Türkiye İnsan Hakları Kurumu lağvedilerek yerine, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ihdas edilmiştir. Bu Kanun ile adı geçen Kurumun; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasağı ihlallerinin önlenmesine yönelik çalışmalar yapması ve bu alandaki ihlal başvurularının tek elden, hızla incelenerek bir karara bağlanması amaçlanmıştır.⁷¹ Bu Kurumun; diğer görevleriyle birlikte, cinsiyet ayrımcılığı ve şiddetin önlenmesi konusunda diğer kurumlarla eğitim ve işbirliği faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlayacak ve bu bağlamdaki uluslararası sözleşmelerin uygulanmasını takip edecek olması; kadın erkek eşitliği ile cinsiyet ayrımcılığı ve kadına karşı şiddetin sakıncalarının anlaşılması ve kontrol altına alınması açısından önemli bir gelişmedir. Bu Kanun, gerekçesi, amacı ve kapsamı doğrultusunda adil ve hakkaniyetle uygulandığı oranda başarılı olacaktır.

2017 yılında, Bakanlar Kurulu Kararı ile Evlendirme Yönetmeliği'ne Ek, ikinci cümle ile İl ve İlçe Müftülüklerine ve ilgili dış temsilciliklerine evlendirme memurluğu yetkisi verilmiştir.⁷² Kamuoyunda çeşitli endişe ve tartışmalara yol açan bu değişikliğin fayda ve mahsurları, uygulama biçimine göre ileride daha iyi ortaya çıkacaktır.

Yapılan tüm çalışma ve düzenlemelere rağmen, kadın algısı ve kadın hakları konusunu çok yakın ve derinden etkileyen cinsiyet ayrımcılığı ve kadına karşı şiddet bir türlü durdurulamamıştır. Kadınlar; ülke, yaş, öğrenim düzeyi, gelir seviyesi, bekar, evli, çocuksuz ya da bir anne olması fark etmeksizin, çeşitli şekillerde şiddete maruz kalmışlardır. Uygarlık ve toplum ayrımı yapılmaksızın yine her toplumda birçok kadın; kocası, babası, erkek kardeşi veya yakınlık ilişkisi bulunan diğer erkeklerden şiddet görmüşlerdir.⁷³ Kadına uygulanan şiddet, geleneksel yerel inanışlar ile yetersiz ve yanlış eğitim sebebiyle toplumların bazı kesimlerinde; kadınların, yaşadıkları şiddetten kendilerinin sorumlu oldukları ve bu şiddeti hak ettikleri, ön yargısı ahlaken kabul görebilmiş ve bu olumsuz durum meşru sayılabilmektedir.

Kadın hakları, ayrımcılık ve şiddet hakkında ulusal veya uluslararası seviyede düzenlenen bazı rapor ve istatistikler incelendiğinde, toplumsal cinsiyet algısı nedeniyle erkekliği, otorite ve güç sembolü olarak öğrenen bazı erkekler, bunun için fiziksel, duygusal, psikolojik, ekonomik, takipçi taciz,⁷⁴ fuhuş gibi

⁶⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 24, C. 15, Yasama Yılı 2, Birleşim 76, 08.03.2012.

⁷⁰ Öztürk, Necla, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı: 1 Yıl: 2017, s.1-32.

⁷¹ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, T.C. Resmi Gazete No.: 29690, 20.04.2016, mad.1-28.

⁷² Evlendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete No.: 30258, 02.12.2017, mad.1.

⁷³ Birleşmiş Milletler Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu, 2017., s. 1-345, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf.

⁷⁴ Akduman, İrem, "Aile İçi Şiddet Bağlamında Takipçi Taciz", Suç Önleme Sempozyumu,7-8 Ekim 2011, Bursa, Bursa Emniyet Md.lüğü Yayınları No.1, 2012, s. 162-167.

birçok şiddet çeşidinin bir veya birkaçını birlikte hiç çekinmeden sıkça uygulayabilmektedirler.⁷⁵ Genelde şiddet, özelde kadına karşı şiddet, her şeyden önce kadının acı çekmesine, yaşama isteğinin azalmasına, hayal kırıklıklarına, güvensizliklere ve dolayısıyla kadının birçok fiziksel ve ruhsal hastalığına neden olmaktadır. Bunun sonucunda kadının, bir insan olarak başta temel yaşam hakkı olmak üzere tüm haklarının ihlaline, özel işlerinin yapılamamasına, sosyal hayattaki etkinliklere katılamamasına neden olmaktadır. Kadına karşı şiddet uygulayan erkeklerin bir takım olumsuz özellikleri bulunmaktadır ve bunların işledikleri suç ve uyguladıkları şiddet; kadının sağlığını ve yaşam hakkını birçok açıdan doğrudan tehlikeye attığı gibi, ailesel ve toplumsal sağlığı da bozmaktadır.⁷⁶

2016 yılı aile yapısı araştırması neticelerine göre eşler arasındaki anlaşmazlıklarda; erkeklerin %75,3'ü, kadınların %66,2'si bağırarak yani sözlü şiddetle tepki vermektedir. Erkeklerin %3,6'sı, kadınların ise %2,4'ü eşlerine fiziksel şiddet uygulamaktadır. İstatistiki Bölge Birimleri sınıflamasına göre, yaşadıkları çevrede gece yalnız yürürken kendilerini güvensiz hisseden kadınların oranı, erkeklerden çok daha yüksektir. Şiddet uygulama oranı en yüksek olan coğrafi bölge, Güneydoğu Anadolu, en düşük olan ise Ege'dir.⁷⁷

2016 yılında; 328 kadın şiddet sonucu hayatını kaybetmiştir. Öldürülen kadınların % 45'i kendi hayatına dair karar almak, boşanmak istediği veya ilişkisini sonlandırmak istediğinden dolayı öldürülmüştür. Kadınların % 46'sı anne olduğu hâlde öldürülmüştür. İçinde 15 yaşından küçük kızların da bulunduğu maktüllerin, en az %70'inin ateşli veya ateşsiz silahla cinayete kurban gittiği tespit edilmiştir.⁷⁸

6284 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 2012 tarihinden sonra en çok kadın cinayeti, 2017 yılında işlenmiştir. 2017 yılında; 409 kadın, erkekler tarafından öldürülmüştür. 387 çocuk cinsel istismara uğramış ve 332 kadın cinsel şiddete maruz kalmıştır. Koruma altındaki kadınlar ve çocuklar yine bir önceki yıla benzer nedenlerle ve şekillerle öldürülmüşlerdir. Kadın ölümlerinin 134'ü şüphelidir. Bu şüpheli ölümlerin, intihar, kaza veya cinayet olma ihtimali durumun vahametini daha çok artırmaktadır. 110 kadın cinayetinin faili meçhul kalmış ve aynı yıl içerisinde failer tespit edilememiştir. 2017 yılında, kadın cinayetleri ile kadının yaşam tarzına yönelik saldırıların önceki yıllara göre artmasının önemli nedeni olarak, bu şiddet olaylarına karşı toplumun duyarsızlığı ve yetersiz tepkiler gösterilmiştir. Diğer nedenler arasında ise Olağanüstü Hâl uygulaması, Arabuluculuk Yasası, Nüfus Hizmetleri Kanun Tasarısı ile resmi nikâhın Müftülüklerce kıyılmasına izin verilmesi ve kadınlara ayrı vagon, taksi, otobüs tahsisi gibi kadını toplumsal yaşamdan dışlayıcı ve soyutlayıcı uygulama ve çalışmaların neden olduğu *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu* tarafından ileri sürülmüştür.⁷⁹

⁷⁵ Bir çeşit cinsel şiddet sayılan fuhuş olaylarına karışan çocuk hayat kadınlarıyla diğer hayat kadınlarının sayısı ve fuhuş piyasasında dönen kara para miktarı gittikçe artmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ankara Ticaret Odası (ATO), "*Hayatsız Kadınlar*", ATO Raporu 2, 2004, <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?T=3504> ve BM Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Komitesi Nihai Gözlem Yorumları (2016), <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/CEDAW-Komitesinin-Nihai-Yorumlari.pdf>.

⁷⁶ Korkmaz; age., s. 583-615.

⁷⁷ İstatistiklerle Kadın 2016, Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu, Sayı 24643, 07.03.2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24643>.

⁷⁸ Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2016 Yılı Raporu, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2786/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2016-yili-raporu>.

⁷⁹ Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2017 Veri Raporu, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2845/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2017-veri-raporu>.

Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu 2017'de Türkiye, Sağlık ve Hayatta Kalma Endeksi'nde 144 ülke arasında 59. sırada yer almıştır. Genel Küresel Endeks'te ise bir önceki yıla göre bir sıra daha gerilemiş ve 131. sıraya düşmüştür.⁸⁰ Kadın algısı ve haklarının gelişiminde daha önce elde edilen başarı ve kazanımların, ulusal ve uluslararası ölçekte yayımlanan istatistiksel verilere göre kaybedilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, insan hakları bağlamında kadın hakları sorununun toplumsal dokuya zarar vermeden çözülmesi gereken ne kadar acil, ciddi ve önemli çok boyutlu sosyal sorun olduğunu açıkça göstermektedir.

Sonuç

Tarihi çağlardan günümüze kadar biyolojik, psikolojik ve kültürel birçok saikin etkisiyle süregelen kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet hareketleri; bugüne kadar dünya toplumlarında meydana gelen siyasal ve sosyal tüm gelişmelere; dini, ahlaki, bilimsel eğitim ve yasal düzenlemelere rağmen zihinlere yerleşip kökleşen olumsuz kadın algısı nedeniyle yeterince azaltılıp sonlandırılmamıştır. Bu durum, *Homo homini lupus est* yani, insan insanının kurdudur, deyimini akla getirmektedir. Sorun çözme, uzlaşma ve anlaşma yeteneği olmayan, empati yapamayan, öfkesini ve stresini kontrol edemeyen, temel insani değerlerden yoksun, kendi ilgi alanlarının dışında kalanları önemsemeyen ve kendi çıkarları için her şeyi yapabilen, olumsuz niteliklere sahip ilkel insan tipinin mevcut yöntemler yerine; daha bilimsel, teknik, akılcı ve yerinde etkili ve düzenli yöntemler kullanılarak eğitilmesi ve bunun için evrensel, etik ve yasal tedbirler alınması gerektiğini göstermektedir.

Her toplumda bebeklikten itibaren yavaş yavaş yerleştirilen toplumsal cinsiyet algısı nedeniyle önce kız ve erkek çocuklarına daha sonra ise kadın ve erkeklere insani yaklaşım yerine farklı tutum ve davranışlar sergilenmiştir. Simone de Beauvoir'ın (1908-1986) *Kadın doğulmaz, olunur.* sözünü doğrularcasına toplumsal cinsiyet algısı, doğal biyolojik cinsiyet algısının önüne geçmiştir. Geleneksel toplumların; kadın ve erkeklere biçtiği roller, yüklediği görev ve sorumluluklar, tüm sosyal yapıları olduğu gibi dünyadaki tüm yönetici ve yasa yapıcıları da geçmişten beri etkisi altına almıştır. Bunun en temel göstergelerinden birisi; kadın sorunlarıyla ilgilenme ve kadın haklarındaki kısmi iyileşmelerin, kadim insanlık tarihinin son asırlarında çok geç başlaması ve yavaş gelişim göstermesidir. Bununla birlikte bu konuda dünyadaki tüm yetkili makamların ve insanların kadın algısı ile kadın haklarının gelişimi konusunda yeterli duyarlılığı gösterebilirler bile kadın erkek eşitliği ve adaletin sağlanabilmesi için en az 150 kadar yılın daha geçmesi gerektiği, diğer bir göstergedir.

Türk İstiklal Harbi Dönemi örneğinde görüldüğü gibi tüm savaşlarda; özellikle işgal altındaki bölgelerde kız çocukları ve kadınlara olduğu kadar tüm insanlara, onların yasal yaşam haklarına ve onurlarına aykırı olay ve suçlar yoğun bir şekilde işlenmektedir. Hatta masum kız çocukları ve kadınlar; kesici, delici, yakıcı ve ateşli silahlarla şiddetin en ağır şekillerine maruz kalabilmektedirler. Savaşların yol açtığı en ağır şiddet hareketleri ve insan hakları ihlallerini daha ortaya çıkmadan engellemek amacıyla Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluş amacına uygun olarak devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmaları savaşa varmadan barışçı yollarla çözümü konusunda daha çok çaba sarf etmesi gerekmektedir. Yine bu maksatlarla BM, emperyalist ve kapitalist amaçlarla hiçbir devletin başka devletlere saldırmasına veya bu amaçla diğer devletleri ya da terörist unsur ve örgütleri maşa olarak kullanmasına destek vermemelidir.

⁸⁰ Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu, s. 11.

Ulusal ve uluslararası alanda yapılan tüm çalışmalara, alınan karar ve yasal düzenlemelere karşın, engellenemeyen kadına yönelik şiddet, feminisit,⁸¹ cinsiyete dayalı ayrımcılık, eşitsizlik ve adaletsizlik ile olumsuz kadın algısı; tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de insanlığın ve devletin esas toplumsal yapı taşı olan aileyi; sanki, bildik ama iyileştirilemez bir kanser türü gibi içten içe bozmaya ve çürütmeye devam etmektedir. Bu bozulma ve çürümenin durdurularak iyileştirilmesi için topyekûn ulusal ve uluslararası bir çaba, güçlü, bilinçli eğitim ve etkinlikler yapılmalıdır.

Olumsuz kadın algısı ve kadın haklarının yeterince yasal güvence altına alınmamasının bir sonucu olarak da meydana gelebilen toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve kadına şiddet olaylarına karşı toplumsal farkındalığı artırabilmek için bu tür suçlara her ortamda karşı çıkılmalı, konu sürekli gündemde tutulmalı, her olayda en başta etkili yetkililer olmak üzere herkes tarafından özellikle medyada en kısa sürede ve yüksek tonla karşı duruş ve yerleş dile getirilmelidir.

Toplumdaki olumlu kadın algısını yaygınlaştırmak ve kadına yönelik bölgesel şiddet olaylarını önleyebilmek için bu türdeki suç ve olayların en çok meydana geldiği yer ve bölgeler ile işlenen suç ve olayların sebep ve sonuçları bilimsel yöntemlerle analiz edilerek tespit edilmelidir. Yararlı bir analiz için; Sağlık Bakanlığı, adli ve mülki makamlar ile jandarma ve polis gibi genel kolluk kuvvetlerinde bulunan veriler derlenmeli ve bilimsel usullerle incelenmelidir. Yetkili makamlarca; analiz sonucunda tespit edilen sorunlara akılcı, bilimsel, etik, empatik, önleyici ve onarıcı çözüm yolları bulunmalıdır. Kadınlara karşı işlenen suçların çoğunlukla meydana geldiği yerlerde, bu konuda hazırlanan etkili program ve projeler, öncelikle ve kararlılıkla hayata geçirilmelidir. Bu programlara; iyi bir insan ve yurttaş olmanın sorumlulukları ile insana, atalara, kadınlara, inançlara, sanata, devlete, diğer kişi ve toplumlara saygı ve sevgi; hayatın anlamı, insani ve millî değerler ile insan, kadın çocuk ve hayvan hakları, çevre ve doğa sevgisi; nezaket, görgü ve etkili iletişim kuralları ile aile, evlilik, boşanma gibi medeni konular, öncelikle dahil edilmelidir. Programlardaki bu konular, en az farkındalık seviyesinde, peşin hüküm kırıcı ve davranış oluşturu bir şekilde profesyonel eğitimcilerce başta temel eğitim kurumları olmak üzere uygun yerlerde anlatılmalı ve kamu spotu şeklinde medyada yayımlanmalıdır.

Kanunlardaki kadın hakları ve kadına yönelik şiddetle ilgili yaptırım, ceza ve infazlarla bu alandaki yeni yasal çalışmalar; tüm kesimlerin görüş ve önerileri alınarak, toplumsal bir uzlaşıyla onarıcı mahiyette, bilimsel, laik ve çağdaş bir yaklaşımla değiştirilmelidir. Kadın cinayetleri insanlık suçu kapsamına alınmalı; mevzuattaki, kadına karşı şiddetin basit hâlleri ile yetkili merci kararlarının ihlali anlaşma olmadığında kabahat olarak değil bir suç olarak kabul edilmeli; ayrımcılık içeren hususlar ile kadının rızası olmaksızın, onu rencide edici uygulamalar en kısa sürede değiştirilmelidir.

Dünyanın her yerinde kadına karşı şiddet uygulayanlar; bu din ve etik dışı suç konusu davranışlarını ahlaki ve meşru gösterebilmek için; toplumların eski inanç, ahlak, töre, gelenek, atasözü deyim, şarkı sözü ve halk türkülerinde çok az da olsa bulunan; çağdışı ve şiddete özendirici söylemlerin, olumsuz çağrışımlarını kendilerine dayanak noktası olarak gösterebilmektedirler. Oysa şiddetin hiçbir haklı gerekçesi olamaz. Bu nedenle kadına yönelik şiddeti hoş gören ve şiddet ile ayrımcılığın bilinç altını besleyen, erkeği baskın, kadını ezik gösteren, onu bir eşya ya da cinsel bir obje gibi sunan; kültürel ürünler, ders kitapları ve sözlüklerde bulunması muhtemel yazılı göndermeler ayıklanmalıdır. Radyo, televizyon ve filmler ile sosyal medyada yayımlanan olumsuz öge, unsur, program ve yayınların zaman

⁸¹ Feminisit, burada kadınlara karşı işlenen tüm öldürme olayları ile kadın ölüm ve cinayetlerinin zamanla toplamda kıyım gibi büyük miktar oluşturmalarına dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır.

içindeki yıkıcı etkisi göz önüne alınarak; yetkililer, sorumlular ve izleyiciler tarafından yapım, sunum ve izlenim aşamasında bilinçli seçimler yapılmalı, gerekli oto kontroller ve tebirler uygulanmalıdır.

İnsanlık için; adil, huzurlu, tam demokratik, varıl, çağdaş ve barış dolu yaşanabilir bir dünya; erdemli, kültürlü, yaratıcı ve bilimsel yöntemlerle düşünebilen, zihnen ve bedenen sağlam nesiller yetiştirmekle kurulabilir. Bu amaç ancak eğitilmiş, saygın, katılımcı, sağlıklı, etik ve hür fikirli kadınlarla gerçekleştirilebilir. Olumsuz kadın algısıyla kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılık ve şiddet, insanlığı bu amacın gerçekleştirilmesinden biraz daha uzaklaştırmaktadır. Bu maksatla her türlü ayrımcılık ve şiddetle mücadele tüm insanların vicdani ve ortak bir vazifesidir. Bu vazife, hâli hazırda ulusal ve uluslararası alanda tüm ilgili icra makamlarında bulunan yetkililerin de ortak, kaçınılmaz ve devredilmez bir sorumluluğu olduğu her daim akıllarda tutulmalıdır.

Kaynakça

- 112 Acil çağrı Merkezleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği, T.C. Resmî Gazete No.: 290002, 16 Mayıs 2014.
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, T.C. Resmî Gazete No.: 28239, 20.03.2012.
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, T.C. Resmî Gazete No.: 28532, 18.01.2013.
- 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, T.C. Resmî Gazete No.: 29690, 20.04.2016.
- Akduman, İrem, "Aile İçi Şiddet Bağlamında Takipçi Taciz", Suç Önleme Sempozyumu, 7-8 Ekim 2011, Bursa, Bursa Emniyet Müdürlüğü Yayınları No. 1, 2012.
- Arsal, Sadri Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012.
- ATO Raporu 2, 2004, <http://www.turkhukuk sitesi. com/showthread.php? T=3504>.
- Bakım, Sevi, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları Çerçevesinde Cinsiyet Ayrımcılığı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, Sayı: 3, 2016.
- Belek Erşen, Umut, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.
- Benazus, Hanri, Bir Millet Böyle Doğdu Türk Kadınının Uyanışı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- Berbercan, Mehmet Turgut, "Türk Yazı dilinin Tarihî Dönemleri ve Orta Türkçenin Yeri Meselesi", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl: 7, Sayı: XVII, Mart 2014.
- Birleşmiş Milletler Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu, 2017., http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf.
- Bulut, Sedef, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı", Tarihî Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2013, Sayı: 10, s. 313-336.
- CEDAW Komitesinin Nihai Yorumları (2016), (CEDAW/TUR/CO/7), <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/CEDAW-Komitesinin-Nihai-Yorumlari.pdf>.
- Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- Çüçen, A. Kadir, İnsan Hakları, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012.
- Dikmen, Mehmet (Ed.), Osmanlıca- Türkçe Sözlük, Türdav, İstanbul, 2011.

- Doğan, Murat, "Türk Medeni Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 52, Sayı: 4, 2003.
- Durmuş, Mustafa, Tomris'ten Rabiaya, Hermes, Ankara, 2017.
- Duroğlu, Sibel, Türkiye'de ilk Kadın Milletvekilleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet, İstanbul, 1991.
- Ekinci, Necdet (Çev.), Türkiye'de Yunan Vahşeti, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 37.
- Eraslan, Levent, "Tarihsel Perspektiften Öğretmenlik Mesleği", <https://leventeraslan.files.wordpress.com/2015/11/levent-eraslan-makale-4.pdf>.
- Erkan, Vehbi Umut ve Merhacı, Selin Özden, Türk Medeni Kanunu ve ilgili Mevzuat Madde Gerekçeleri İsviçre Medeni Kanunu, Almanca ve İngilizce İlgili Madde Metinleri, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015.
- Ertan, Temuçin Faik, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hukuk Reformuna Genel Bir Bakış", Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, Ağustos 1995.
- Evlendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, T.C. Resmî Gazete No.: 30258, 02.12.2017.
- Grolier International Americana Encyclopedia, Medya Holding A.Ş., İstanbul, 1993.
- Gülensoy, Tuncer, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.
- Gültepe, Necati, Türk Kadın Tarihine Giriş, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Gümüş, Adnan, "Şiddet Türleri". Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, Ankara, Eğitim Sen Yayınları, 2006.
- Günay, Hüseyin, "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Yargısal Uygulamalar", Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kolluğun Rolü ve Önemi Konferansı, Jandarma Okullar Komutanlığı Ankara, 2012.
- Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr/
- Gündüz, Ahmet "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", The Journal of Academic Social Science Studies, Ankara, Volume 5, Issue 5, October 2012.
- Güneş, Mehmet, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili" Gazi Akademik Bakış, C. 8 Sayı: 15, Eylül 2015.
- İlal, Ersan, "Magna Carta" İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 34, Sayı 1-4, 1968.
- İstatistiklerle Kadın 2016, Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu, Sayı 24643, 07.03.2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24643>.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2016 Yılı Raporu, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2786/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2016-yili-raporu>.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2017 Veri Raporu, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2845/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2017-veri-raporu>.
- Karadoğan, Umut "Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı, Nisa Hapishaneleri Örneği", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5 (17), 2018.
- Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk, Çev. Atalay, Besim, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2013.

- Korkmaz, Murat; Demiray, Emine, Sevil, Ümran vd.; Dünyada, Türkiye’de Kadın ve Şiddet, Nobel Akademik Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara, 2015.
- Meydan, Sinan, 1923 Kuruluş Ayarlarına Dönmek, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Milletlerarası Ahvali Şahsiye Komisyonu Genel Kurulunun 16 Numaralı Tavsiye Kararı, 1976, http://www.ciec1.org/SITECIEC/PAGE_Recommandations/.
- Özön, Nijat, Türk Sineması Tarihi 1896-1960, Doruk, İstanbul, 2013.
- Öztürk, Necla, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, Sayı: 1 Yıl: 2017.
- Parlatır, İsmail, "Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1029/12462.pdf>.
- Sami, Şemseddin, Kamus-ı Türkî, Hazırlayan Paşa Yavuzaslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- Sever, D. Çiğdem, "Kadına Karşı Ev içi Şiddette Devletin Sorumluluğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Opuz v. Türkiye Kararı", Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, Sayı 2, 2012.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 21, C. 76, Yasama Yılı: 4, Birleşim 24, 22.11.2001.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 24, C. 15, Yasama Yılı: 2, Birleşim 76, 08.03.2012.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015, Ankara, 2012.
- T.C. Anayasası, T.C. Resmî Gazete No.: 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982.
- Tellioğlu, İbrahim, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], Sayı 55 Kış, Erzurum, 2016.
- The Global Gender Gap Report 2017, <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017>.
- The Journal of Academic Social Science Studies, Ankara, Volume 5, Issue 5, October 2012.
- Türkçe Sözlük, Dil Derneği, Ankara, 1999.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 6701 Sayılı Kanun, T.C. Resmî Gazete No.: 29690, Tarih: 20.04.2016.
- Uzun, Hakan, "Yazdığı Eserlerde Atatürk’ü Tanımak ve Anlamak: M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 59, Güz 2016.
- Velidedeoğlu, Meriç, "Göksel Dinler Kadınlara Nasıl Bakıyor", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/7125>.
- Yaraman, Ayşegül, Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili Dışlıksız Siyaset, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Yücel, İrfan, Peygamberimizin Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Korza Yayın Basım, Ankara, 2105.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 26 - 34

TÜRKÇEDE METİN TÜRÜNÜN EŞDİZİMLİLİK VE ANLAM TERCİHİ GÖRÜNÜMLERİNE ETKİSİ: “GENİŞ” SIFATI ÖRNEĞİ

Ayşe Eda Gündoğdu
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü,
aedagundogdu@gmail.com

Geliş Tarihi: 08.06.2018

Kabul tarihi: 12.12.2018

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Anlam tercihi araştırmaları temelde aynı sözcük çevresinde eşdizimlilik gösteren bir grup sözcüğün benzer ve farklı anlamsal uzanımları ile bu sözcük grubunun hangi ulamlar çevresinde yoğunlaştığını betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda söz konusu araştırmalar, sözcüklerin belirli dizgelerdeki kullanımsal sınırlarını ve çokanlamlılık çerçevesindeki görünümünü ayrıntılı olarak ortaya koymaya yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, metin türünün, eşdizimsel görünümle bağlantılı olarak çekirdek sözcüğün anlambilimsel ulam tercihlerine bir etkisi olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada Türkçede kullanım sıklığı yüksek olan “geniş” sıfatı araştırma konusu yapılmıştır. Araştırmanın veri tabanı olarak Türkçe Ulusal Dil Derlemi Tanıtım Sürümü kullanılmıştır. İnceleme konusu sıfat, “Kurgusal Düzyazı” ve “Bilgilendirici Metin” tabakalarında eşdizimlilik ve anlam tercihi görünümleri açısından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, söz konusu sıfatla eşdizimlilik gösteren ögelerin metin türüne bağlı olarak farklı eşdizimsel birimleri ve anlamsal ulamları tercih ettiği gözlemlenmektedir: Kurgusal Düzyazı türündeki metinlerde düzanlamsal düzey ağır basarken Bilgilendirici Metin türünde değişmeceli anlam ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: eşdizimlilik, anlam tercihi, metin türü

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 26 - 34

IMPACT OF TEXT TYPE ON THE ASPECTS OF COLLOCATION AND SEMANTIC PREFERENCE IN TURKISH LANGUAGE: THE ADJECTIVE "GENİŞ" AS AN EXAMPLE

Abstract

Semantic preference studies essentially aim to describe the common and different semantic features of a group of words that can be collocated with the same word and which categories this group of words centers on. In this context, the aforementioned studies help put forth the usage boundaries of the words in certain systems and their aspects within the framework of polysemy. The aim of this study is to put forth whether the text type has an impact on the semantic category preferences of the core word in conjunction with the collocation aspect. The research topic of this study is the adjective "geniş" which is frequently and highly used in Turkish language. This study has benefitted from the database of the demo version of TNC (Web-Based Turkish National Corpus). The aforementioned adjective has been evaluated in terms of the aspects of collocation and semantic preference in the classes of "fictional prose" and "informative text". In conclusion, it has been observed that the elements that can be collocated with the aforementioned adjective prefer different collocation items and semantic categories depending on the text type. While the denotative level in the texts of fictional prose outweighs, figurative meaning is prominent in the informative texts.

Keywords: collocation, semantic preference, text type

Giriş

Dilde bir sözcüğün anlambilimsel sınırları, o sözcüğün bağlamsal koşulları aracılığıyla çizilebilmektedir. Bu açıdan, anlambilimsel betimleme sürecinde sözcüğün diğer sözcüklerle birlikte kurduğu tümcesel ve tümceüstü bağlamlar, sözcüğün anlamlandırılmasında ön plana çıkmaktadır. Sinclair (1991) dilde en az iki sözcüğün bir arada olma ilişkilerini eşdizimlilik, dilbilgisel birliktelik, anlam tercihi ve söylem ezgisi olmak üzere dört farklı örüntülenme düzeyiyle ele almaktadır. Bu kapsamda eşdizimlilik iki içerik sözcüğünün, dilbilgisel birliktelik bir içerik ve bir işlev sözcüğünün, belirli bir dizgede sıklıkla birlikte kullanılması olarak tanımlanabilir. Eşdizimlilik ve dilbilgisel birlikteliğin ötesindeki daha soyut ilişkisellikler ise anlam tercihi ve söylem ezgisi kapsamında değerlendirilmektedir. Anlam tercihi, bir içerik sözcüğünün tutarlı bir biçimde aynı anlamsal ulamları tercih etmesi, söylem ezgisi ise sözcüğün dizgeye kazandırdığı tutumsal değer olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada içerik sözcüklerinin birliktelik görünümleri ve ne tür anlamsal ulamları tercih ettiği, metin türü bağlamında ele alınmıştır. Bu açıdan özellikle eşdizimlilik ve anlam tercihi görünümleri çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Eşdizimlilik

Eşdizimlilik terimi uzun yıllar boyunca başta dil öğretimi, derlemdilbilim, bilgisayarlı dilbilim olmak üzere çeşitli disiplinlerce araştırma konusu yapılmaktadır. Söz konusu terim ilk olarak Firth (1951) tarafından, sözcüksel yapının dört anlam derecesinden birini ortaya koymak amaçlı kullanılmıştır. Firth, eşdizimliliği yazımsal düzey, sesbirimsel düzey ve dilbilgisel düzey sonrasında gelen dördüncü düzey olarak ele almaktadır. Araştırmacı "eşdizimlilik" terimini yalnızca sözcüğün anlam derecesini ortaya koymak için değil, ayrıca sözcüğü diğer sözcüksel düzeylerden ayırt etmek amaçlı da kullanmıştır. Firth'e (1951) göre eşdizimsel örüntüleme aracılığıyla oluşan anlam, kavramsal ve düşünsel yaklaşımla bağlantı içinde olan anlamdan birçok açıdan farklılaşmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı bağlamsal anlamın, eşdizimsel anlamdan ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eşdizimsel anlam, alanyazındaki genel bakış açısına göre "sıklık" kavramı çerçevesinde ortaya konabilen bir anlam düzeyidir. Buna göre, belirli bir dizgede karakteristik ve sık olarak tekrarlanan sözcük birliktelikleri eşdizimsel anlamı oluşturmakta ve bir sözcüğün anlam özellikleri ile kullanım özellikleri ancak o sözcüğün eşdizimli olarak kullanıldığı diğer sözcükler aracılığıyla elde edilebilmektedir.

Anlam Tercihi

Anlam tercihi görünümleri, eşdizimlilik ve dilbilgisel birliktelik alanlarının devam çalışmaları olarak günümüzde derlemdilbilim araştırmacıları tarafından çalışma konusu yapılmaktadır. Anlam tercihi görünümlerinin ortaya konması, dilsel verilerin hem sözcüksel hem de anlamsal açıdan betimlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Anlam tercihi terimi sözcükler arasındaki birebir ilişkilerden çok sözcükbiçimlerin aynı anlam alanı kapsamında oluşturdukları setler olarak tanımlanabilir (Stubbs, 2001). Sinclair'in (2004) "Bazı birimler aynı anlamsal alanı paylaşır." yorumundan yola çıkan anlam tercihi araştırmaları temelde sözcüksel eşdizimliliklerin benzer anlam özelliklerine, hangi anlamlar çevresinde daha çok toplandığına odaklanmaktadır. Bu kapsamda söz konusu çalışmalar, birliktelik kullanımına sahip yapıların sınıflandırılmasını ve ulamsal olarak açıklanmasını sağlamaktadır.

Anlam tercihi görünümleri temelde iki özelliğe sahiptir. İlk olarak söz konusu örüntüleme biçimi bağlam, tür ve alan odaklıdır. Çeşitli dilsel bağlamlar, derlemdeki tabakalar anlam tercihleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır: Aynı sözcüksel birimin yazınsal metinlerden oluşan bir derleme sözlü dil derleminde inceleme açısından incelenmesi farklı dilsel örüntüleri ortaya çıkaracaktır. Öte yandan anlam tercihi görünümleri aynı zamanda inceleme konusu sözcük türü ve dizimsel örüntü ile de yakından ilişkilidir. Bu da belirli bir amaç doğrultusunda, öncelikli yapıların belirlenmesi sürecinde hem sözcüksel hem de anlamsal bakış açılarının kullanılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Stubbs, 2002; Bednarek, 2008). Bu kapsamda metin türünün anlam tercihinin etkisinin hem kuramsal hem de uygulamalı dilbilim açıdan büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda kendinden sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlamaktadır (Erkuş, 2009). Betimsel tarama sonucu elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Tematik analiz ise içerik analizi kapsamında, elde edilen veriler içerisinde tema ve örüntüler aramak amacıyla yapılan kodlamalara dayalı bir analiz yöntemidir (Glesne, 2013). Bu çalışmada tematik analiz yöntemi ile sıfatların anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur.

Çalışmanın veri seti evrenini Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü (TUDTS) veritabanında yer alan metinler oluşturmaktadır. TUDTS günümüz Türkçesinin dengeli, büyük ölçekli ve genel amaçlı bir derlemi olacak biçimde tasarlanmıştır. TUDTS 50 milyon sözcükle sınırlandırılmıştır ve % 98 oranında çok çeşitli türlerden ve 20 yıllık bir zaman aralığında yayınlanmış (1990-2009) yazılı metinlerden oluşmaktadır. TUDTS'nin %2'si ise yazıya aktarılmış konuşmalar ya da sözlü verileri kapsamaktadır. TUDTS metinlerinin sözcük sayıları ve dağılımları, yayın yılı, konu alanı ve metin türü ölçütlerine dayalı olarak oranlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'teki¹ (TDK-GTS) tanımlar incelendiğinde "geniş" sözcüğünün sıfat türünde altı farklı anlam düzeyiyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan "Eni çok olan, enli, vâsi.", "Alanı büyük olan, makro, dar karşıtı.", "Bol (elbise)." tanımları somut uzanımına sahipken "Kapsamı büyük, dar sınırlar içinde kalmayan, yaygın, makro.", "Kolay kolay tasalanmayan, hoşgörülü, rahat." ve "Çok." tanımları soyut uzanımına sahip tanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada "geniş" sözcüğünün farklı metin türlerinde hangi tanım içeriklerini ve anlamsal ulamları tercih ettiğini ortaya koymak amacıyla Kurgusal Düzyazı ve Bilgilendirici Metin olmak üzere iki farklı tabakadan elde edilen bağımlı dizinler incelenmiştir. Bu kapsamda sözcüğün Kurgusal Düzyazı tabakasında 1539 sonuç ile 409 farklı metinde listelenmiş, bir milyon sözcükteki sıklık değeri 32.3 olarak tespit edilmiştir. Bilgilendirici Metin tabakasına bakıldığında ise sorgusu 10857 sonuç ile 2235 farklı metinde listelenmiş, bir milyon sözcükteki sıklık değeri 227.89 olarak saptanmıştır. "Geniş" sözcüğünün yüklemcil kullanımları, belirteç kullanımları ve kullanım sıklığı 2'den küçük görünümleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu

¹ <http://www.tdk.gov.tr/> (ET: 03.05.2018)

kapsamda çalışmada Kurgusal Düzyazı tabakasında 453, Bilgilendirici Metin tabakasında 3500 bağımlı dizinle çalışılmıştır.

Geniş Sıfatına İlişkin Bulgular ve Yorumlar / Kurgusal Düzyazı Tabakası

"Geniş" sıfatının Kurgusal Düzyazı tabakasındaki eşdizimlilik görünümleri Tablo 1.de yer almaktadır.

Tablo 1. Geniş Sıfatı Eşdizimlilik Görünümleri/Kurgusal Düzyazı Tabakası

SIFAT	EŞDİZİMSEL ÖGE
GENİŞ	omuz (54), bahçe (34), pencere (34), oda (25), salon (25), alın (23), cadde (20), avlu (18), cam (18), yer (15), alan (13), kanat (12), çap (11), ova (10), basamak (9), bulvar (9), ev (9), toprak (9), zaman (9), kat (8), kitle (8), koltuk (8), kalça (7), kapı (7), ağız (6), balkon (6), aç (5), göğüs (5), gülümseme (5), kaldırım (5), kapsam (5), soluk (5), yaka (5), yetki (5), çember (4), karın (4), kenar (4), teras (4), burun (3), çerçeve (3), gövde (3), hastane (3), hol (3), kır (3), köşk (3), ufuk (3), aile (2), cep (2), çayır (2), daire (2), damar (2), hendek (2), kantin (2), katılım (2), saray (2), tavan (2), tepsi (2), terek (2), vitrin (2).

Tablo 1. incelendiğinde araştırma konusu sığata ilişkin TUDTS Kurgusal Düzyazı Tabakası'nda en yüksek sıklıktaki eşdizimsel ögelerin omuz (f=54), bahçe (f=34), pencere (f=34) olduğunu görmek mümkündür. Bu bağlamda, giriş gözlemi niteliğinde bir yorumla, sıfatın Kurgusal Düzyazı tabakasında büyük oranda düzanlamsal uzanımlarla karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Uzanımlara bakıldığında nesnenin ya da yerin kendi için sınırlarına ilişkin aşkınlık kodladığı söylenebilir. Bu açıdan tanık tümceler "Eni çok olan, enli, vâsi.", "Alanı büyük olan, makro, dar karşıtı." gibi somut uzanıma sahip tanımlar kapsamında değerlendirilebilmektedir. Öte yandan, tüm eşdizimsel ögelerin bu denli somut uzanımlara da sahip olmadığı da belirtilmelidir. Örneğin "geniş aile", "geniş yetki" gibi öbekler soyut uzanıma sahip anlam düzeylerini işaret etmektedir. Bu açıdan, sıfatın anlambilimsel sınırlarını ortaya koyma açısından daha detaylı bir betimleme yapmak için hangi anlamsal ulamları tercih ettiğinin de saptanması önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 2.de inceleme konusu sıfatın anlam tercihi görünümleri yer almaktadır.

Tablo 2. Geniş Sıfatı Anlam Tercihi Görünümleri/Kurgusal Düzyazı Tabakası

ULAM	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
(1) YER	bahçe (34), pencere (34), oda (25), salon (25), cadde (20), avlu (18), yer (15), alan (13), ova (10), basamak (9), bulvar (9), ev (9), toprak (9), kat (8), kapı (7), balkon (6), kaldırım (5), teras (4), hastane (3), hol (3), köşk (3), kır (3), çayır (2), daire (2), hendek (2), kantin (2), saray (2), tavan (2), terek (2), vitrin (2).	228
(2) VÜCUT BÖLÜMÜ	omuz (54), alın (23), kanat (12), kalça (7), ağız (6), göğüs (5), karın (4), burun (3), gövde (3), damar (2).	119
(3) NESNE	cam (18), koltuk (8), yaka (5), cep (2), tepsi (2).	35
(4) SOYUT NİTELİK	çap (11), aç (5), kapsam (5) çember (4), kenar (4), çerçeve (3), ufuk (3).	35
(5) EYLEM/ETKİNLİK	gülümseme (5), soluk (5), yetki (5).	15
(6) TOPLULUK	kitle (8), aile (2), katılım (2).	12
(7) ZAMAN	zaman (9).	9
TOPLAM		453

Tablo 2. incelendiğinde geniş sıfatının yedi farklı anlambilimsel ulamı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Sıfat en yoğun biçimde YER ve VÜCUT BÖLÜMÜ ulamlarına ilişkin ögelerle öbek yapı kurmaktadır: Bu kapsamda sıfatın YER ulamında bahçe, oda, salon gibi temel düzey ögelerle birlikte pencere, kapı gibi ara düzey ögeleri de tercih ettiği önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. VÜCUT BÖLÜMÜ ulamına bakıldığında ise özellikle omuz ve kanat ögelerinin kullanımı, vücut bölümü kapsamında yalnızca insan türüne değil hayvan türüne ilişkin ögelere de gönderimde bulunabilen bir uzanımına sahip olduğu söylenebilir. Sıfatın NESNE ulamı kapsamındaki ögeleri kontrol edildiğinde cam ve koltuk ögelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. İlk üç ulamın ortak özelliği, somut uzanımlara sahip olmalarıdır. Fakat SOYUT NİTELİK, EYLEM/ETKİNLİK, TOPLULUK ve ZAMAN ulamlarına ilişkin ögeler kontrol edildiğinde düzandan sıyrılıp değişmeceli anlam boyutuna geçmekte olduğu görülmektedir. Bu kapsamda sıfatın Kurgusal Düzyazı tabakası kapsamındaki ulam içi ögelerin büyük çoğunluğunun somut uzanıma sahip adlar olduğu, bir kısmının da soyut uzanıma sahip olduğu söylenebilir.

Geniş Sıfatına İlişkin Bulgular ve Yorumlar / Bilgilendirici Metin Tabakası

"Geniş" sıfatının Bilgilendirici Metin tabakasındaki eşdizimlilik görünümüleri Tablo 3.te yer almaktadır.

Tablo 3. Geniş Sıfatı Eşdizimlilik Görünümüleri/Bilgilendirici Metin Tabakası

SIFAT	EŞDİZİMSEL ÖGE
GENİŞ	kapsam (356), kitle (328), anlam (327), ölçü (321), çap (317), bant (208), yer (207), kesim (111), aile (93), katılım (91), zaman (87), aç (86), taban (85), ölçek (72), yankı (62), boyut (53), yelpaze (42), ekran (42), çevre (39), toprak (38), yaprak (36), omuz (33), açılım (33), ufuk (32), tanım (31), cadde (27), aralık (27), arazi (24), görüş (24), yığın (23), saçak (22), olanak (21), ağız (17), özgürlük (17), yüzey (16), hacim (15), coğrafya (14), kadro (13), kalça (12), oran (10), kısım (8), perspektif (7), ayrıntı (7), kültür (7), kapasite (6), biye (6), özerklik (5), vizyon (5), havuz (4), mekan (4), park (4), yüz (4), sayı (4), çayırılık (3), kalabalık (3), makyas (3), spektrum (3), ara (3), tecrübe (3), bordür (3).

Tablo 3.te Bilgilendirici Metin tabakasındaki bağımlı dizinler incelendiğinde kapsam (f=356), kitle (f=328), anlam (f=327), ölçü (f=321), çap (f=317) gibi düzandan uzak, değişmeceli anlama ilişkin ögelerin sıklık açısından daha yüksek öbekler oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu açıdan sözlükteki görünümüleri kapsamında daha çok soyut uzanımlara ilişkin tanımları tercih ettiği, ögelerin büyük oranda "Kapsamı büyük, dar sınırlar içinde kalmayan, yaygın, makro." tanımı etrafında dizilim gösterdiğini söylemek mümkündür. Tablo 4.te inceleme konusu sıfatın anlam tercihi görünümüleri yer almaktadır.

Tablo 4. Geniş Sıfatı Anlam Tercih Görünümleri/Bilgilendirici Metin Tabakası

ULAM	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
(1) BOYUT-BİRİM	ölçü (321), çap (317), bant (208), aç (86), ölçek (72), boyut (53), aralık (27), hacim (15), oran (10), perspektif (7), kapasite (6), sayı (4), mikyas (4), spektrum (3), ara (3).	1136
(2) SOYUT NİTELİK	kapsam (356), anlam (328), zaman (87), yankı (62), yelpaze (42), açılım (33), ufuk (32), tanım (31), görüş (24), olanak (21), özgürlük (17), ayrıntı (7), kültür (7), özerklik (5), tecrübe (3).	1055
(3) TOPLULUK	kitle (328), kesim (111), aile (93), katılım (91), çevre (39), yığın (23), kadro (13), kısım (8), kalabalık (3).	709
(4) YER	yer (207), taban (85), toprak (38), cadde (27), arazi (24), saçak (21), yüzey (16), coğrafya (14), havuz (4), mekan (4), park (4), çayırılık (3).	447
(5) VÜCUT/CANLI BÖLÜMÜ	yaprak (36), omuz (33), ağız (17), kalça (12), yüz (4).	102
(6) NESNE	ekran (42), biye (6), bordür (3).	51
TOPLAM		3500

Tablo 4. incelendiğinde araştırma konusu sığa ilişkin TUDTS Bilgilendirici Metin Tabakası'nda toplam altı farklı anlambilimsel ulamı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Bu açıdan, BOYUT-BİRİM ve SOYUT NİTELİK ulamlarının diğerleriyle karşılaştırıldığında en yoğun biçimde tercih edildiği gözlemlenmektedir: BOYUT-BİRİM ulamı kapsamında ölçü (f=321), çap (f=317), bant (f=208); SOYUT NİTELİK ulamı kapsamında kapsam (f=356), anlam (f=328) ögelerinin yaygın olarak öbek yapı oluşturduğunu görmek mümkündür. Öte yandan diğer ulamlar incelendiğinde YER, VÜCUT/CANLI BÖLÜMÜ ve NESNE ulamlarını diğerleri kadar yoğun bir olarak tercih etmediği gözlemlenmektedir. YER ulamında üst düzey olarak ulam içi öge olarak yer (f= 207), VÜCUT/CANLI BÖLÜMÜ ulamında bitki ve insan ögelerinin ara düzey ulam ögesi olarak yaprak (f= 36) ve omuz (f=33), NESNE ulamında ise yine bilgisayar/televizyon ana ulamının ara düzey ögesi olarak ekran (f=42) ögesinin yaygın kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda sıfatın Bilgilendirici Metin tabakasında büyük oranda soyut uzanımlar kurduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç ve Tartışma

Eşdizimlilik ve anlam tercihi araştırmaları bir sözcüğün içlem özelliklerini ortaya koyma açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle sözcüğün dizisel ve dizimsel içlem ilişkilerinin metin türüne göre değişebilme eğilimi, bu tür araştırmaları daha önemli kılmaktadır. Bu çalışmada "geniş" sıfatının Kurgusal Düzyazı ve Bilgilendirici Metin olmak üzere iki farklı metinsel tabaka kapsamında bağımlı dizin görünülerinden yola çıkarak eşdizimlilik ve anlam tercihi görünülerine odaklanılmış ve araştırma konusu sözcüğün anlamsal profillerinin metin türüne göre şekillenip şekillenmediği sorgulanmıştır.

Sözcüğün Kurgusal Düzyazı ve Bilgilendirici Metin tabakalarında eşdizimlilik görünümü ele alındığında, yaygın olarak öbek yapı oluşturma koşullarının farklılaştığı gözlemlenmektedir. Kurgusal Düzyazı tabakasındaki sıklığı en yüksek on ögeye bakıldığında omuz (54), bahçe (34), pencere (34), oda (25), salon (25), alın (23), cadde (20), avlu (18), cam (18), yer (15) ögeleriyle karşılaşılmaktadır.

Bilgilendirici Metin tabakasında ise kapsam (356), kitle (328), anlam (327), ölçü (321), çap (317), bant (208), yer (207), kesim (111), aile (93), katılım (91) öğeleri ön plana çıkmaktadır. Kurgusal Düzyazı türündeki metinlerde sözcük daha çok düzanlamsal ve soyut uzanımlarıyla kullanılırken Bilgilendirici Metin türündeki metinlerde değişmeceli anlamsal ve somut uzanıma sahip öğelerle kullanım düzlemine çıkmaktadır.

Sözcüğün farklı metin türündeki eşdizimlilik görünümleri doğal olarak tercih ettiği anlamsal ulamları da etkilemektedir. Anlam tercihi görünümlerine bakıldığında Kurgusal Düzyazı türünde yedi farklı ulamı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle YER, VÜCUT BÖLÜMÜ ve NESNE ulamları söz konusu tabakada sıkça karşılaşılan ulamlardandır. Bilgilendirici Metin türüne bakıldığında ise BOYUT-BİRİM, SOYUT NİTELİK, TOPLULUK ulamları sıklıkla tercih edilmektedir. Bu yorumlardan yola çıkılarak metin türünün, sözcüğün anlamsal profilini doğrudan etkilediği söylenebilir. Kurgusal metinlerde "geniş bahçe", "geniş pencere", "geniş omuz" gibi daha çok günlük dilde yaygın olarak kullanılan düzanlamsal görünümler karşımıza çıkarken bilgisel metinlerde "geniş kapsam", "geniş ölçü", "geniş bant" gibi daha özelleşmiş anlam içeriklerine rastlanmaktadır. Bu kapsamda dil öğretimi alanında sözvarlığı listelerinin hazırlanması, sözlük oluşturma, tematik/akademik metin oluşturma gibi süreçlerde bir sözcüğün anlambilimsel betimlenmesi sürecinde metin türü değişkeninin de göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Aksan, Y. vd. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In proceedings of the eight international conference on language resources and evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.
- Bednarek, M. (2008). Semantic Preference and Semantic Prosody re-examined. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 4 (2), s. 119–139.
- Erkuş, A. (2009). Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Firth, J. R. (1951). "Modes of Meaning". *Papers in Linguistics 1934–1951*. (Edt: J. R. Firth). S. 190–215. London: OUP.
- Glesne, C. (2013). Nitel Araştırmaya Giriş. (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J. (2004). *The Lexical Item. Trust the Text. Language, Corpus and Discourse*. (Edt.: J. Sinclair). New York: Routledge.
- Stubbs, M. (2001). *Words and Phrases Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Stubbs, M. (2002). Two Quantitative Methods of Studying Phraseology in English. *International Journal of Corpus Linguistics*. 7(2). s. 215–44.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 35- 42

ANADOLU SAHASI MASALLARINDA ÇOCUKSUZLUK VE YILAN¹

Seda Gedik

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı,
gedik_seda@hotmail.com

Geliş Tarihi: 04.10.2018

Kabul tarihi: 06.12.2018

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Tarih boyunca çocuk sahibi olmak, evlenen çiftlerin ait oldukları toplumlarda kendilerini kabul ettirebilmeleri için temel görevlerinden biri olarak algılanmıştır. Hem neslin devamlılığını sağlayan hem de ebeveynlerin toplum tarafından kabul görmesini sağlayan çocuk, aile olmanın temeli sayılmıştır. Bu nedenle çocuk sahibi olamayan çiftler, geçmişte toplum tarafından eksik ve kusurlu görülüp dışlanmışlardır. Çocuk sahibi olamayan bireyler hem neslinin devamını sağlamak hem de toplumda ve aile çevresinde kabul görmek amacıyla çocuk sahibi olmanın yollarını ararlar. Ait olduğu toplumun değer yargılarından ve hayata bakışından kesitler sunan masalarda çocukсузлук çok sık işlenen konuların başında gelmektedir. Masalarda çocuk sahibi olamayan çiftler çeşitli çareler ararlar. Bunun için de en yüce makama yani Allah'a sığınıp ondan medet beklerler. Çocuk sahibi olabilmek için her şeye razı olduklarını bu uğurda her şeyi göze aldıklarını dualarında dile getirirler. Allah'tan kendilerine yılan da olsa bir evlat vermelerini isterler. Masalarda çocukсузлук çare olarak yılan da olsa bir evlat sahibi olmayı dilemenin temelinde insanoğlunun tarihler boyunca yılanla doğurganlık arasında ilişki kurması yatmaktadır. Yılan, semavi işareti olan Ay gibi doğum ve ölüm gizinin sahibi olarak görülür.

Anahtar Kelimeler: Çocukсузлук, yılan, çocuk, masal, toplum

¹ Bu makale Seda Gedik tarafından hazırlanan ve Muvaffak Duranlı tarafından yönetilen "Anadolu Sahası Masal ve Efsanelerinde Yılan-Şahmeran" adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 35- 42

ANADOLU FIELD TALES OF CHILDLESSNESS AND SNAKE

Abstract

Having children throughout history has been perceived as one of the main tasks for married couples to realize themselves in the societies they belong to. The child, who ensured the continuity of the generation as well as the acceptance of the parents by the society, was considered the basis of being a family. For this reason, couples who cannot have children can be excluded by the society when they are seen as incomplete and imperfect. Individuals who cannot have children can seek ways to have children in order to ensure the continuity of their generation and to be accepted in the community and around the family.

Childlessness is one of the main topics of the fairy tales that offer cross sections of society's value judgments and life views. Couples who cannot have children in fairy tales seek various solutions. For this reason, they take shelter from God, the supreme authority and wait for him. They say that they are willing to do anything to have children and that they are willing to do anything in their prayers. They ask them to give them a son, even if they are "snakes". The main reason for wishing to have a son as a remedy for children without a child is the connection between snake and fertility throughout history. The snake is seen as the moon with a heavenly sign and as the owner of the mystery of birth and death.

Keywords: Childhood, snake, child, fairy tale, community

Giriş

İnsanoğlu, hem soyunu devam ettirip adını yaşatmak hem de evlat sahibi olup anne-babalığı tatmak için çocuk sahibi olmak ister. Toplumların bireylerden bekledikleri çeşitli görevler vardır. Evlenerek aile kuran bireylerden beklentilerinin başında ise çocuk sahibi olmak gelir. Çocuk sahibi olan bireyler, ait oldukları toplumlarda ayrıcalıklı bir statü alır ve kendilerinden beklenen görevi yerine getirmiş olurlar. Çocuk sahibi olamayan bireyler ise; eksik ve kusurlu kabul edilirler.

Özellikle ataerkil toplumlarda çocuk sahibi olmak, erkeğin toplumda statü alıp kendini kabul ettirmesi için olmazsa olmaz bir olgudur. Aile kurmanın temeli de çocuk sahibi olma isteğidir. Bu isteğine çeşitli nedenlerle ulaşamayan bireyler toplum baskısına uğrarlar. Ataerkil toplumlarda çocuksuzluğun sebebi olarak ilk önce kadınlar görülür. Toplumun algısına göre; "Toplumun şekillenmesinde büyük önem taşıyan kadın, gelecek nesillerin garantörü, bilinçli ve sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinin ise teminatıdır." (Bilican Gökaya, 2015: 348). Bu nedenle çocuk doğuramayan kadınlar "verimsiz toprak, kuruyan ağaç" gibi çeşitli sıfatlara tabi tutularak aşağılanırlar (Topdemir Koçyiğit, 2012: 36).

Anlatılar, ait oldukları toplumların hayata bakışlarını, gelenek göreneklerini, değer yargılarını ve olayları anlatır. Bu nedenle toplumların anlatıları incelendiğinde o toplumun analizi yapılmış olur. Çocuk sahibi olmanın önemi ve çocuksuzluğun bir eksiklik sayılması masallara da konu olmuştur. Çocuksuzluğun, bireylerin toplumdaki statülerini nasıl etkilediğini ve toplumun çocuksuz çiftlere bakış açısını Türklerin kültür tarihinde önemli yeri olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" anlatımında görmekteyiz. Bayındır Han yılda bir kere ziyafet vererek Oğuz beylerini misafir eder. Yine ziyafet verdiği bir gün beyaz, kırmızı ve siyah otağı kurdurarak oğlu olanın beyaz otağa, kızı olanın kırmızı otağa, çocuğu olmayanın ise siyah otağa oturtulması emrini verir. Çocuk sahibi olmayanlara Tanrı'nın beddua ettiğini kendisinin de bu nedenle onlara kara otağı uygun gördüğünü belirtir (Ergin, 2011: 21).

Bu ziyafete katılan Dirse Han'ın oğlu kızı olmadığı için ona en aşağı statü sayılan kara otağ uygun görülmüştür "Bayındır Han'ın yiğitleri Dirse Han'ı karşıladılar. Getirip kara otağa konurdular. Kara keçe, altına döşediler. Kara koyun yahnisinden önüne getirdiler. Bayındır Han'dan buyruk böyledir hanım, dediler. Dirse Han der: Bayındır Han benim ne eksikliğini gördü, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü, benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa konurdu, benim suçum ne oldu ki kara otağa konurdu dedi. Dediler: Hanım, bugün Bayındır Han'dan buyruk şöyledir ki oğlu kızı olmayana Tanrı Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz demiştir dediler." (Ergin, 2011: 22).

Türklerin yaşayış, inanış ve hayata bakış açılarını gösteren değerli bir kaynak olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde; toplumda sevilen ve sayılan bir beyin dahi çocuksuz olduğu için dışlanıp eksik sayılması toplumun çocuksuz bireylere geçmişteki yaklaşımını göstermesi açısından ilgi çekici bir örnektir.

Kutsal kitaplarda çocuk, Allah tarafından bireylere verilen nimet olarak yer almaktadır (Sayar, 2015: 69). Bu nedenle toplumda; çocuk sahibi olmak bir ayrıcalık çocuk da nimet olarak görülmektedir. Bireyler, çocuk sahibi olabilmek için tarihler boyunca çeşitli yöntemler denemiş; evliyalara gitmiş, halk hekimliğinden yararlanmış, doğa unsurlarını gözlemleyerek onlardan medet ummuştur.

İnsanoğlu, çeşitli doğa unsurlarıyla çocuk sahibi olma arasında bağlantı kurmuş ve çeşitli varlıkların doğurganlığı sembolize ettiğine inanmıştır. Yılan da insanlık tarihi boyunca insanoğlunun ortak bilincinde doğurganlığı sembolize eden bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. “Yerin verimliliği temasının belirginliği, yılanın yer altının hâkimi olan tanrısal güçlerle yakınlığıyla doğrudan belgelenmektedir. Yılanın düzenli olarak gömlek değiştirmesinin her yıl tekrarlanan hasadın doğurganlığıyla ve toprağın üretimiyle benzer olduğu düşünülmüştür.” (Gören, 2014: 20).

Yılanın semavi işareti kabul edilen Ay da yılanın doğurganlıkla tasavvur edilmesinde etkili olmuştur. “Yılanın semavi işareti de büyüyen ve solan, görüntüsünü yok eden ve gene büyüyen Ay’dır. Ay, rahmin yaşam yaratan ritminin ölçü ve ilahıdır, varlıklar onunla aynı zamanda gelirler ve giderler: Doğum ve ölüm gizinin ilahıdır.” (Campbell, 1995: 13).

Yılanın, doğurganlıkla ilişkili bir varlık olduğu Yunan mitolojisinde de belirtilmiştir. Necmettin Ersoy’un “Semboller ve Yorumları 1-2” adlı eserinde; Tanrı’nın, yılan donuna girerek kısır kadınlarla birlikte olduğuna inanıldığından bahsedilmektedir. Bir gün çocuğu olmayan bir kadın, Asklepios tapınağına gelerek Tanrı’dan kendisine yardım etmesini ister ve tapınağın kuralları gereği geceyi orada geçirir. Gece de rüyasında Tanrı’nın bir yılanla yanına geldiğini görür ve bu yılanla ilişkide bulunur. Kadının dokuz ay sonra da ikiz oğlu olur (Ersoy, 2000: 440).

Çocuk sahibi olmak isteyen ve bu uğurda her şeyi göze alan bireyler de Allah’a; çocuk sahibi olmak için her şeye razı olduklarını dile getirerek yalvarırlar. Dualarında yılan da olsa çocuk sahibi olmayı istediklerini belirtirler. Çocuk sahibi olmanın önemi ve yılanla doğurganlık arasındaki ilişki masallarda da vurgulanmaktadır.

Çocuk İsteyen Kadın

Toplum, çocuk sahibi olamayan çiftlerde eksik ve kusurlu olarak aklına öncelikle kadını getirir. Ataerkil topluma göre erkek, eksik veya kusurlu olamaz. Erkeğin çocuk sahibi olmasının önündeki engel karısıdır ve topluma göre kusurlu olan kadındır. Bu nedenle de genellikle anlatılarda çocuk isteyen ve çocuk sahibi olmak için çareler arayan anlatı kahramanı kadındır.

Masallarda da çocuksuzluk, ağırlıklı olarak kadın boyutunda ele alınır ve kadınlar çocuk sahibi olmak için Allah’a yalvarır. Ataerkil toplumlarda çocuk sahibi olamayan kadının dışlanması veya üzerine kuma getirilmesi masallara yansımıştır. Ait olduğu toplumun değer yargılarına ayna tutan masallar için bu durum kaçınılmazdır. Masallarda çocuk sahibi olamayan kadınlar, bir nevi kaderlerinin değişmesi ve hem evliliklerinde hem de toplumda kabul görmek için her şeyi göze aldıklarını belirtirler. Yılan dahi olsa bir evlat sahibi olmaya razı olurlar.

Erzincan yöresinde anlatılan Yılan Bey (Kara, 1996: 447) ve Yozgat yöresinde anlatılan Yılan (Öcal, 1999: 214) masallarında çocuksuzluğun zor bir durum olduğu ve çocuk sahibi olmak için her şeye razı olunabileceği kadın olgusu üzerinden anlatılır. Masallarda, çocuk hasreti çeken kadın, çocuk sahibi olmak için Allah’a dua eder ve duasında yılan da olsa bir çocuk sahibi olmak istediğini belirtir. Allah da, çocuk hasretiyle yanan kadının duasını kabul eder ve ona yılan bir çocuk verir.

Muğla yöresinde anlatılan Karayılan masalında da çocuk sahibi olmak için her şeye razı olan kadın sembolünü görmekteyiz. Çocuk özlemi çeken padişahın karısı, yılan da olsa bir evlat sahibi olmayı diler ve dileği kabul olur: “ Padişahın hiç çocuğu olmamış. Padişahın karısı Allah’a yalvarmış: ‘Allah’ım bana bir tane evlat ver de ne olursa olsun.’ demiş. Allah ona bir evlat vermiş. O da kara yılan doğmuş.” (Akyol, 2010: 306). Bu masalda dikkat çeken bir diğer unsur; çocuk sahibi olmak isteyen kadın sıradan biri değildir.

O, padişahın eşidir ve yönetimin babadan oğla geçtiği padişahlık döneminde eşine çocuk verememesi, onun için çok büyük bir kusur ve eksiklik. Toplumsal mesaj içeren bu masalda çocuğun sadece soyun devamı için değil, devletin ve bir toplumun geleceği için de mutlak koşul olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle masalda, padişahın eşinin çocuk sahibi olma isteği; bir kadının annelik duygusunu tatma arzusu şeklinde ele alınamaz. Masalda geçen kara yılan ifadesi, evlat sahibi olmanın büyük bir nimet olduğu ve bu uğurda tüm olumsuzluklara razı olunduğunun göstergesidir.

Çocuksuzluk teması her toplumun anlatısında yer alan yaygın bir temadır. Bu nedenle çocuksuzluk teması ulusal değil, evrensel boyutta ve her anlatıda yerini almıştır. Niğde yöresinde anlatılan Yılan Şahin ile Tilli Yusuf masalında da çocuk özlemi çeken kadın, Allah’a kendisine yılan da olsa bir evlat vermesi için dua eder. Kadının duası kabul olur ve kadın bir yılan doğurur: “Bir kadının hiç çocuğu olmazmış. Bir gün ‘Allah’ım olsa olsa da bir yılan olsa, ne olsa çıyan olsa bana bir çocuk ver.’ diye Allah’a dua etmiş. Zaman geçmiş bu kadın hamile kalmış. Günü tamam olunca bu kadın bir yılan doğurmuş.” (Bakırcı, 2000: 264).

Çocuksuzluğun büyük bir dert olduğu ve çocuksuz kadınların bu dertten kurtulmak için her şeye razı olduğu “Üvey Ana” masalında da anlatılmaktadır. Masalda; padişahın ve eşinin hiç çocuğu olmaz. Bu duruma çok üzülen ve ne pahasına olursa olsun çocuk sahibi olmak isteyen padişahın eşi, Allah’a dua eder: “Aman yarabbi bir çocuğum olsa da tek, yılan olsa.” (Boratav, 2001: 61).

Çocuk İsteyen Erkek

Çocuksuzluğun genellikle kadına mal edildiği ve bu durumun sorumlusu olarak kadınların görüldüğü anlatılarda fazlaca yer alsada bazı masallarda çocuk özlemi çeken ve bunun için çareler arayan masal kahramanı, kadın değil erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu masallarda, çocuksuzluğun erkekler için de istenmeyen bir durum olduğu belirtilmektedir.

Erzurum yöresinde anlatılan Yılan Bey (Seyidoğlu, 1999: 13-14), Isparta’nın Yalvaç ilçesinde anlatılan Siyah Yılan (Göde, 1997: 223), Isparta iline bağlı Sütçüler yöresinde anlatılan Yılan Şehzade (Demirbaş, 2006: 216) ve Afyonkarahisar yöresinde anlatılan Yılan Adam (Özçelik, 1993: 458) masalları bu tür masallara örnektir. Masallarda çocuksuzluk için çareler arayan ve içinde buldukları durumdan kurtulmak için Allah’a yalvaran masal kahramanı padişaktır. Padişah, duasında çocuk sahibi olmak için her şeye razı olduğunu vurgular ve duası kabul olur. Duası sonucunda sahip olduğu yılanı (çocuğu) ise mutlulukla kabul edip onu bağrına basar. Bu masallarda çocuksuzluğun statüye tabi olmadığı ve çocuksuzluğun herkes için olumsuz olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca yukarıdaki masallarda çocuk sahibi olmak isteyen ve bu uğurda her şeyi göze alan masal kahramanı olarak erkeğin yer alması çocuksuzluğun sadece kadına özgü bir durum olmadığını

göstermesi açısından önemlidir. Bu bakış açısı çocuksuzluğun kadına mal edilmemesi gereken bir durum olduğunu açıkça ortaya koyarken bir bakıma toplumun masallar aracılığıyla bilinçlenmesini de sağlamaktadır.

Çocuk İsteyen Kadın ve Erkek

Bazı masalarda ise, çocuksuzluk hem kadının hem de erkeğin sorunu olarak görülür ve anlatı içinde çocuk sahibi olmak isteyen aile veya çift ifadesine yer verilir. Bu masalarda çocuksuzluğun, kadın ya da erkek üzerinden ele alınmaması gerektiği, çocuksuz olma durumunun her iki eşi de ilgilendirdiği vurgulanmaktadır. Masalarda çocuksuz oldukları için çareler arayan ve Allah'a yılan da olsa kendilerine bir evlat vermesi için dua eden karı-kocanın duaları kabul olur. Bingöl yöresinde anlatılan Yılan Kılığında Bir Delikanlı (Alay, 2005: 193), Manisa yöresinde anlatılan Gül Ali (Tunç, 2008: 182) ve Yılan Bey ile Peltan Bey (Gezer, 2006: 89-90) masalarında çocuk hasreti çeken ve çocuk sahibi olma isteğini dile getiren çiftin çocukları yılan olarak dünyaya gelir. Yıllarca çocuk özlemi çeken aile, duaları sonucu sahip oldukları evlatlarına gözü gibi bakarlar.

Çocuk isteği ve çocuksuzluk motifini Kahramanmaraş yöresinde anlatılan Leylahar ile Gülbahar masasında da görmekteyiz. Masalda, çocuk sahibi olmak isteyen oduncu, Allah'tan kendisine "yılan da olsa" bir evlat vermesini diler ve dileği kabul olur (Erşahin, 2011: 455). Masalarda, çocuk sahibi olmanın çok büyük bir nimet olduğu ve çocuk sahibi olamamanın insanlara her şeyi göze aldirdığı yılan imgesiyle anlatılmaktadır. Neslin devamı olan çocuklar aynı zamanda toplumun yapı taşı olan ailenin toplumdaki yansımasıdır. Bu nedenle tüm anne babalar her bakımdan mükemmel çocuklara sahip olmak isterler.

Çocuk sahibi olamadıkları için eksik ve kusurlu sayılan çiftler ise; hem kusurlu sayılmaktan hem neslinin devamı için hem de anne-babalık duygusunu tadabilmek uğruna mükemmel çocuk düşüncesinden uzaklaşıp sadece evlat sahibi olma duygusuna odaklanmıştır. Çocuk sahibi olmak uğruna her şeyin göze alınabileceği olgusu ise yılan imgesiyle ifade edilmiştir. Bu nedenle anlatılarda çocuksuz çiftlerin duaları sonucu sahip oldukları çocuk, yılan şeklinde tasavvur edilmiştir.

Masalarda çocuksuz çiftlerin duaları sonucu yılan bir çocuk sahibi olmalarında tarih boyunca yılanın, doğurganlıkla ilişkilendirilmesi etken rol oynamıştır. Çünkü yılan, deri değiştirip yenilenmesi yönüyle her bahar tazelenip yenilenen toprakla özdeşleştirilmiştir. Toprak, doğurgan, üreten ve bereketli olandır. Yılan da deri değiştirerek bir nevi yeniden doğar ve yenilenir. Masalarda çocuksuzluk nedeniyle edilen duaların kabul edilmesi sonucunda yılan şeklinde tasavvur edilen bir evlada sahip olmak, yılanla doğurganlık ilişkisine gönderme yapmaktadır.

Sonuç

İnsanoğlunun neslinin devam edebilmesinin ön koşulu sayılan çocuk sahibi olmak, bireylerin toplum tarafından kabul edilmesini sağlamıştır. Çocuk sahibi olamayan bireyler, toplum tarafından kusurlu ve eksik görülürler. Bu bireylerin, Allah tarafından cezalandırıldığı için çocuk sahibi olamadıkları düşüncesi de bireylerin toplum tarafından dışlanmasında etkili olmuştur.

Özellikle ataerkil toplumlarda çocuk, erkeğin gücünün göstergesi olduğu gibi toplum tarafından kabulünün de ön koşuludur. Çocuk sahibi olamayan çiftlerde toplum öncelikle kadını kusurlu ve eksik görme eğilimi içindedir. Hem eşi hem de toplum tarafından kusurlu görülüp dışlanan kadın, çocuk sahibi olabilmek için çeşitli çareler arar.

Çocuk sahibi olmanın önemi masallarda da ele alınan konuların başında gelmektedir. Toplumun değer yargılarına ayna tutan masallarda, çocukluksuzluğun bireyler için eksiklik ve kusur göstergesi olduğu ele alınarak çocuk sahibi olmanın önemi vurgulanmıştır. Masal kahramanı, çocuk sahibi olabilmek için her şeyi göze alır ve Allah'a yılan da olsa kendisine bir evlat vermesi için dua eder. Masal kahramanının duasında, çocuğun başka bir hayvan değil de yılan olarak tasavvur edilmesinin temelinde yılanın doğurganlıkla ilişkilendirilmesi etkili olmuştur.

Masallarda çocukluksuzluk ve yılanla ilgili yaptığımız bu çalışmadan yola çıkarak tarih boyunca doğurganlığın sembolü kabul edilen yılanın, çocukluksuzlukla ilişkisinin masallarda da devam ettiğini görmekteyiz. Sonuç olarak; insanlığın ortak bilincinde tarihler boyunca doğurganlıkla ilişkilendirilen yılanın, çocukluksuzluğun anlatıldığı masallarda varlığını göstermesi kültür birikiminin ve ortak bilincin masallar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Alay, O. (2005). Bingöl Masalları (İnceleme-Metin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Akyol, E. (2010). Muğla Masalları Metin-İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bakırcı, N. (2000). Niğde Masalları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Bilican Gökkaya, V. (2015). "Sosyal Teoriler ve Kadın Üzerine". The Journal of Academic Social Science. Sayı: 38. ss.337-350.
- Boratav, Pertev Naili. (2001). (Haz. Helimoğlu Yavuz, Muhsine). Masallar - 1 Uçar Leyli. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Campbell, J. (Çev. Emiroğlu, K.). (1995). Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri. Ankara: İmge Kitabevi: 41.
- Ergin, M. (2011). Dede Korkut Kitabı (İnceleme). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ersoy, N. (2000). Semboller ve Yorumları. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Erşahin, İ. (2011). Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Gezer, A. (2006). Soyut Kavramların Öğretiminde Hayvan Masallarının Yeri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Göde, H. A. (1997). Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Gören, E. (Editör Gürsoy Naskali, Emine.). (2014). "Yakındoğu Kökenli Yılan Motifinin Yunan-Roma Dinindeki Alımlanışı". Yılan Kitabı. İstanbul: Kitabevi Yayınları. ss. 20-35.
- Kara, R. (1996). Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Öcal, A. (1999). Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları I (Metinler ve İncelemeler). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

- Özeçlik, M. (1993). Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir İnceleme 1. Cilt (İnceleme). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Sayar, S. (2015). “Destanlardan Günümüze Çocukluzluğun Dini, Toplumsal ve Bireysel Boyutları.” Studies Of The Ottoman Domain. Cilt: 5. Sayı: 9. ss. 68-87.
- Seyidoğlu, B. (1999). Erzurum Masalları. İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları.
- Topdemir Koçyiğit, O. (2012). İnfertilite ve Sosyo-Kültürel Etkileri. İnsanbilim Dergisi. Sayı:1. ss. 27-37.
- Tunç, T. (2008). Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 43 - 54

UYGUR SİHİR MASALLARINDAKİ İSLAMÎ UNSURLAR

Fatoş Yalçinkaya

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı,
fatos-yalcinkaya@hotmail.com

Geliş Tarihi: 15.10.2018

Kabul tarihi: 07.12.2018

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Doğu Türkistan, tarih boyunca Maniheizm, Nasturilik, Budizm ve İslamiyet gibi çeşitli dinlerin ve kültürlerin bulunduğu bir merkez olmuştur. Bu dinler Uygurların kültür hayatını oldukça etkilemiştir. Bu kültürel çeşitlilik, Uygur halkbilgisi ürünlerine yansımıştır. Uygur sihir masallarında da bu etkileri görmek mümkündür.

10. yüzyıldan itibaren Müslüman olan Uygurların masallarına İslamiyete ait birçok unsur dahil edilmiştir. Bu unsurlar arasında peygamberler, peygamberlere ait olağanüstü nesnelere ve hayvanlar, İslami dualar, namaz, abdest alma gibi uygulama ve adlandırmaları görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Uygur, İslamiyet, Düldül, Zülfikar, namaz.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 43 - 54

ISLAMIC ELEMENTS IN UYGHUR MAGIC TALES

Abstract

Throughout the history, East Turkestan had been a center where various religions and cultures met such as Manichaeism, Nastaurism, Buddhism and Islam. These religions that they accept had quite influenced the cultural life of the Uyghurs. This cultural diversity was reflected in Uyghur folklore products. It is possible to see these effects in Uyghur magic tales.

The Uyghurs, converting to Islam since the 10th century, have placed many Islamist elements in their tales. Among these elements, it is possible to see the prophets, extraordinary object and animals belonging to prophets and actions and name giving such as Islamic prayers, daily prayer and ablution.

Keywords: Uyghur, Islam, Düldül, Zülfikar, prayer.

Giriş

Eskiden Türk toplumu gibi, Gök Tanrı inancında olan Uygurlar tarihsel süreçte Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık (Nasturilik) ve İslamiyet gibi dinleri kabul etmişlerdir. Uygur kültürünün şekillenmesinde bu dinlerin önemli etkisi olmuştur. Bu çeşitliliği masallarda da görmek mümkündür. Bu makalede İslamî unsurların Uygur sihir masallarındaki durumu ele alınıp incelenecektir.

İslamiyetin Uygur sihir masalları üzerindeki etkisine geçmeden önce, Uygurların kabul ettiği diğer dinler hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Peter B. Golden'a göre Uygurların dini Göktürklerinkine yakın, Şamanlık ve Gök Tanrı dini olup komşu yerleşik toplumların etkisi altında kalmış bir inançtı (Golden, 2013: 186). Uygurlar yerleşik düzene geçtikten sonra bütün inançlara hoşgörü ile yaklaşmışlardır. Şamanlık, Maniheizm, Hristiyan ve İslam dinine inanıp bu dinlerin koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. 5 ve 6. yüzyıllarda Hoten, Kuça ve Turfan Budist kültürünün önemli bir merkeziydi. 8 ve 9. yüzyıllarda Turfan bölgesi Budizm, Maniheizm ve Nasturi Hristiyanlığın önemli faaliyet alanı olmuş ve 10. yüzyıldan itibaren Karahanlı Devleti'nin hükümdarı Saltuk Buğra'nın Müslümanlığı kabul etmesiyle İslam dinine girmiştir (İnayet, 2010: 14-15).

Bu inanç sistemini oluşturan Maniheizm, Hristiyanlık ve Budizm olmak üzere diğer dinlerden büyük ölçüde yararlanmıştı. 215-276 yıllarında İran'da yaşayan Mani'nin öğretilerinden oluşan Maniheizm, kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. (Kitapçı, 2014: 50).

IV-V. yüzyıllarda Maniheizm Tanrı Dağları'nın güney kesimlerinde (Kaşgar'da) yayılmıştır. Maniheizm Böğü Kağan'ın desteğiyle devletin resmi dini haline getirilmiştir (Almas, 2010: 183-184). Böğü Kağan 762'deki seferden sonra Uygur başkentine gelirken yanında dört Mani rahibini de beraberinde getirir. Böğü Kağan Maniheizmi kendi halkına kabul ettiren ilk ve tek hükümdardır. Ahmet Taşağıl'a göre Böğü Kağan'ın Mani dinini kabul etmesinin sebeplerinden biri Maniheizm Soğdlu tüccarları yanına çekip mali açıdan güçlenmekti (Taşağıl, 2015: 204-205). Maniheizm, Uygurlar batıya göç ettikten sonra da yüz yıldan fazla Turfan ve çevresinde yayılmaya devam etmiştir. Fakat 11. yüzyılın sonlarında Turfan bölgesinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Ötüken bölgesinden Turfan'a gelen Uygurlar, Budizmi kabul etmişlerdir. Maniheizm ile Budizm Uygurlarda bir süre aynı anda yaşanmıştır. Maniheizm, 14. yüzyıldan sonra Uygurlar arasında tamamen yok olmuştur (Öger, 2008: 32).

Türklerin tarihin belli dönemlerinde temasa girdikleri dinlerden biri de Hristiyanlıktır. Uygurlar da belli bir dönem Nasturî Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Nasturi Hristiyanlık VI. yüzyılın sonu VII. yüzyılın başında Doğu Türkistan'a girmiştir. Ligeti'nin tespitine göre Nestorius Suriye'nin Germanicia kasabasında doğmuş, 454 yılında Mısır'da ölmüştür. Ölümünden sonra V. yüzyılda İran ve Irak'ta Nestorius akidelerine dayanan bir tarikat kurulmuştur. Bu tarikat iki yüz yıl geçmeden İç Asya'ya doğru ilerlemiştir. İç Asya'da Nesturiliği kabul eden ilk topluluk Keretler olmuştur (Ligeti, 1986: 296-303). Keretler kadar Nasturilik mezhebini benimseyen topluluklardan biri de Uygurlar olmuştur. 6. yüzyıl ortalarında eski Uygurlar arasında Nasturî Hristiyanlık müritlerinin olduğu bilinmektedir. Tang sülalesi döneminde (635'te) Nasturilik Doğu Türkistan'a gelmiştir. Suüng sülalesi döneminde ise Koço'da etkili olmuştur. Yüen sülalesi döneminde ise Kaşgar, Yarkent, Kumul, Turfan, Ürümçi, Hoten, Kuça ve Bariköl bölgelerine yayılmıştır (Öger, 2008: 34), Gazan Han'ın 1295'te İslamiyeti kabul etmesi Nesturilerin daha da zayıflamasına yol açmıştır. Timur'un fetih hareketi Nesturilerin Anadolu'ya göç

etmesine, XV. yüzyılda da Orta Asya'daki varlıklarının son bulmasına sebep olmuştur (Güngör, 2018: 23-24).

Uygurların kabul ettiği bir diğer din ise Budizm'dir. MÖ VI. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan Budizm, Hindistan'ın dışında MÖ III. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Batı Türkistan'da Zerdüştlük ve Mani dini karşısında tutunamayan Budizm, Doğu Türkistan'ın yerleşik çevrelerinde kendine uygun ortam bulmuştur (Günay; Güngör, 1997: 111). Ligeti, Yü-eçilerin Budizmi kabul ettikten sonra, Budizmin İç Asya ve Çin'de yayılması için büyük çaba sarf ettiklerini Budizm öğretisini yaymak için birçok manastır inşa edip her tarafa keşişler gönderdiklerini belirtmektedir (Ligeti, 1986: 140-141).

Uygurların kabul ettiği son din ise İslâmiyettir. Devletleri dağılan Uygurların önemli bir kısmı Turfan bölgesine yerleşmiş, Karluk ve diğer Türk boyları ile komşu olmuşlardır. Bu komşuluk esnasında Uygur Türkleri İslamiyeti tanımaya başlamışlardır (Saray, 1997: 47-48).

Bazı araştırmacılar, İslâm dininin, İç-Asya ve Uygur yurtlarına olan yolculuğu, Türkistanlı Müslüman tacirler ve buna gönül veren din uluları sayesinde çok erken devirlerde başladığını iddia etmektedirler (VIII. yüzyılın başı). Buna sebep olan şey ise Tarım Havzası ve Turfan şehrinin İpek Yolu güzergâhı üzerinde olmasıydı. İslam dini, İç-Asya Türk boyları ve Turfan Uygurlarına ulaşmada, kendinden önceki Ari ve Sami dinlerin takip ettikleri yolu izleyerek Turfan havzasına gelmiş ve buralarda büyük bir yerleşme mücadelesi vermiştir. Müslüman tacirlerin hummalı çalışması sonucu İslâm dini Turfan Uygurları arasında süratle yayılmıştır. Koçu, Beş Balık, Turfan, Hoten gibi büyük Uygur şehirlerinde İslâmiyet hızla yayılmıştır. Doğu Türkistan Uygurlarının İslâm dini ile ilk temasları VIII. asırda başlamış olmasına rağmen İslam dinine giden yolu ilk açan Abdü'l Kerim Saltuk Buğra Han olmuştur. Saltuk Buğra Han, Karahanlılara yakın olan bütün bölgeleri İslamlaştırmıştır (Kitapçı, 2014: 155-278).

İslamiyet'in yayılmasında ribâtların ve medreselerin büyük etkisi olmuştur. Ribâtlar IX. yüz yıldan sonra askeri karakterlerini kaybedip dinî ve tasavvufî bir karaktere bürünmüşlerdir. İslam'ın yayılması ve düşman saldırılarının sona ermesi ribâtlara yeni bir işlev kazandırmıştır. Ribatlar giderek birer tekke ve zaviyeye dönüşmüştür. Doğu Türkistan'da İslamiyet'in yayılmasında "ribât"ların büyük etkisi olmuştur (Yiğit, 2008: 78; Huncan, 2007: 116).

Uygurlar içinde İslamiyetin yayılmasını sağlayanlar Sasaniler, Karahanlılar ve Abbasiler olmuştur. Uygurlar arasında İslamiyetin kalıcı olmasını sağlayan en önemli faktör ise Karahanlılar döneminde bölgede kurulmuş olan "İslâmî Medreseler"dir.

1065 yılında Selçuklu veziri Nizamülmülk Bağdat'ta "Nizamiye" adlı bir medrese inşa etmiş ve onu camilerden ayırıp devletin denetimi altında ulema, müderris ve devlet adamları yetiştirmek amacıyla sadece eğitime tahsis etmiştir. Bu da İslam ülkeleri için yeni bir örnek olmuştur. Karahanlılar döneminde Orta Asya'da inşa edilen medreseler de Nizamülmülk tarafından inşa edilen medrese modeli örnek alınarak yapılmıştır. Karahanlılar döneminde Kaşgar'da "Saciye Medresesi, Hamidiye Medresesi ve Mahmudiye Medresesi" kurulmuştur. Kaşgar'da kurulan bu medreseler Orta Asya'nın her yerinden gelen âlim ve şairlerin faaliyet merkezi haline gelmiştir. Böylece Kaşgar, Orta Asya'daki büyük medeniyet merkezlerinden biri olmuştur. Karahanlılar döneminde inşa edilen bu medreseler Şincañ'ın diğer bölgelerindeki inşaat yapısını da büyük ölçüde etkilemiştir. Dinî okullarda ve İslâmî medreselerde dinî eğitim ve öğretim yapılmış, derslerde Arap dili esas alınmıştır. Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacib gibi bilim âlimleri bu dönemde yetişmiştir. Yetişen şair ve yazarlar Uygur edebiyatını

şekil ve anlam açısından zenginleştirmişlerdir. İslam medreselerinin faaliyetleri Uygurların bütün hayatına nüfuz etmiştir (Muti, 2002: 300-311). Yazılı edebiyatı etkileyen İslamlaşma hareketi sözlü geleneği de etkilemiştir.

Uygur Sihir Masallarındaki İslamî Unsurlar ve İşlevleri

10. yüzyıldan önce İslamiyeti tanıyan ve kitleler halinde kabul eden Uygurlar kabul ettikleri yeni dine ait birçok unsuru yaşamlarının her karesine yerleştirmeye başlamışlardır. Ribât ve medreselerin faaliyetleri sözlü geleneği de etkilemiştir. Şair ve âlimlerin faaliyetleri okuma yazma bilmeyen halk arasında sözlü olarak yayılmaya ve yaşamaya başlamıştır. Yeni dinin öğretileri bazen dinî misyonerler bazen de sıradan insanlar tarafında geniş halk kitlelerine ulaştırılmıştır. Eskiden yaratılmış ve nesilden nesile sözlü olarak aktarılmış olan masallar da bu değişime ayak uydurarak yeniden şekillenmiştir. Yeni dinin öğretisine ait birçok unsur masalların içine bilinçli olarak yerleştirilmiştir. Sihir masalları dinî unsurları en fazla barındıran masallardır.

Bu makalede kullanılan örnekler tarafımızdan hazırlanmakta olan “Uygur Sihir Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi” adlı doktora tezi için aktarılmış Uygur sihir masallarından alınmıştır.

Uygur sihir masallarında en fazla göze çarpan İslam dinine ait unsurlar şunlardır: Peygamberler (Hz. Süleyman, Hz. Musa ve Hızır Aleyhisselâm), İslamî dualar, dinî nikâh, namaz, mescit, Hz. Ali, Düldül, Zülfikar vb.

Peygamberler ile İlgili Unsurlar

Uygur sihir masallarında sıkça adı geçen peygamberler ve nebilere Hızır, Hz. Süleyman ve Hz. Musa’dır. Hızır, yolunu kaybedenlere yol gösteren, zorda kalanın yardıma koşandır. Hızır, masal kahramanlarının karşısına genellikle yaşlı bir adam, derviş kılığında çıkar. Bazen de rüyasına girer. Hızır’ın duasını alan kişi her türlü kazadan beladan korunur. Bazı masalarda ise “Hızır” yerine boğay, yaşlı adam, derviş, ak sakallı vb. isimdeki olağanüstü yardımcılarından bahsedilir. Bunların hepsinin vasfı “Hızır” ile yanıdır.

“Minku Batur” masalında Minku küçükken hastalanır. Hızır Aleyhisselâm onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua eder. Bu da Minku’ya olağanüstü güç katar. Hiç kimse onu elini ayağını bağlayamaz (Bulbulgoya, 2006: 138-200).

Hızır masalarda bazen de Tanrı’nın elçisi olarak ortaya çıkar. “Geyik Sultan” masalında şehzade sevdiği kızın lal olduğunu anlayınca çok ağlar ve Allah’a kızın konuşması için yalvarır. Hızır aleyhisselâm peyda olur. Hızır, şehzadenin yüzünde duran bir damla yaşı parmaklarıyla alıp kızın diline sürer, sonra kızın cismini sıvazlar onun üstündeki gülleri yaprakları güzel kıyafetlere dönüştürür, kız dile gelir (Yarıl Taşım Yarıl, 2006: 69-93).

“Musa Aleyhissalâm’ın Seyahati” adlı masalın kökeni ise Kur’an-ı Kerim’de Kehf Suresi 60-82 ayetlerinde Hz. Musa ile bir gencin kıssasıdır. “Musa Aleyhissalâm’ın Seyahati” adlı masalda Hızır ile Hz. Musa seferdaş olurlar. Onlar yola çıkmadan önce anlaşılır. Bu anlaşmaya göre Hızır seferde

üstat, Musa Aleyhisselâm çırak olacaktır. Her işte Musa Aleyhisselâm Hızır'a itaat eder. Daha sonra Hz. Musa, Hızır'ın yaptığı bazı işlere karşı çıkar ve onun Hızır olduğundan şüphe eder. Sonunda yanındaki Hızır olduğundan emin olduğu zaman Hızır çoktan kaybolmuştur (UHM^{*} 6, 1999: 300-305)

Masallarda yer alan bir diğer peygamber ise Hz. Süleyman'dır. Hz. Süleyman'dan kalan eşyaların sihirli olduğuna inanılmıştır. "Dindar Olmayan Hoca" eder (Ejderha Yiğit, 2006: 91-103) masalında molla, öğrencisi Taban'ı öldürmek ister ve ondan Hz. Süleyman'dan kalan sihirli at "Düldül"ü, sihirli kazanı ve ab-ı hayat suyu içmiş geyiğin boynunda asılı olan, içinde İsmi Azam duasının yazılı olduğu muskayı getirmesini ister. Bunların getirilmesi imkânsızdır. Bu yolda iyi yürekli Taban'a yoluna çıkan ak sakallı yardım.

Hz. Süleyman'a ait diğer sihirli nesne ise "asa"dır. "Kayıp Nikâh" (UHÇ 6, 1999: 225-239) masalında, bu asa, Süleyman Peygamber'in şahlık ettiğinde kullandığı asadır. Asanın sırrı ise aşamayacağı dağ, bozamayacağı tılsımın olmamasıdır.

"Düldül" Hz. Ali'nin atı, "Zülfikâr" ise Hz. Ali'nin kılıcıdır. Fakat Uygur masallarında sihirli kılıçların genel adı Zülfikar, sihirli atların genel adı ise Düldül olmuştur. Bu iki unsur Uygur sihir masallarında çoğu zaman Hz. Süleyman'a aitmiş gibi anlatılmaktadır.

İslamî Dualar ile İlgili Unsurlar

Uygur sihir masallarında tespit edilen İslamî unsurlardan biri de İslamî dualardır. Zor durumda kalan masal kahramanı dua eder ve duanın sihirli gücüyle olayların üstesinden gelir.

"Okumak İçin" adlı masalda, Musa yolda giderken bir ejderhaya rastlar. Korkudan ne yapacağını bilmez ve "Ya Allah'ın emriyle" diye dua eder. Vücudu güç ve kudretle dolar ve Musa ejderhayı öldürür (UHM 8, 1988: 150-155).

Masallarda yalnız ya da çocuksuz olan kişiler dua eder. Duaları Tanrı katında kabul olur. Ya çocuk sahibi olurlar ya da kendilerine ömür boyu yoldaşlık edecek bir yoldaşa sahip olurlar.

"Fare Kız" (Boğa Yavrulmuş, 2006: 308-311) masalında ömrünü ibadet etmeye adanmış zahit yaşlanınca Tanrı'dan kendine yoldaşlık edecek birini diler. Tanrı bir fare yavrusunu insana dönüştürüp Zahit'in hizmetine verir.

Türk anlatı geleneğinde en önemli motiflerden biri "çocuksuzluk" motifidir. Halk bilgisi anlatmalarında çoğu zaman dua ile çocuk sahibi olunur.

"Dindar Olmayan Hoca" (Ejderha Yiğit, 2006: 91-103) masalında, padişah daima dua edip Allah'a yalvarmış. Duası kabul olur ve hatunu bir oğul doğurur. "Geyik Sultan" (Yarıl Taşım Yarıl 2006: 69-93) masalında, Adil Padişah kırk yaşını girince, Tanrı onun duasını kabul edip ona bir oğul verir. "Ejderha Yiğit" (Ejderha Yiğit, 2006: 41-51) masalında da Samavi Hapiz çok dua eder ve sonunda hatunu hamile kalır. "Melike Kanhor Hikâyesi" (UHM 5, 1999: 291-305) adlı masalda padişah, büyük bir aş verir. Akşam da abdestini alıp uyur. Rüyasında Tanrı'nın onu dualarını kabul ettiğini öğrenir ve sonunda çocuk sahibi olur.

Dua ile hastalıkların iyileştirilmesi motifi de oldukça yaygın bir motiftir. “Kötü Kadından Sıtma Cini Bile Kaçar” (Boğa Yavrulmuş, 2006: 65-68) masalında Sıtma Cin’i insanlara sıtma hastalığı bulaştırır. Cin kendisini kurtaran oduncuyu ödüllendirmek için ona sıtma hastalığını “Ayet-el Kürsi”yi okuyarak tedavi edebileceğini söyler. Oduncu sıtmalı hastaları dua okuyarak tedavi eder. “Minku Batur” masalında Minku, küçükken hastalık geçirir. Hızır Aleyhisselâm onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua eder ve Minku olağanüstü bir güce sahip olur.

Uygur sihir masallarında zor durumda kalan insanlar duaya başvururlar. Tanrı onların dualarını kabul eder. Genellikle Hızır, evliya, derviş vb. biri Tanrı’nın yardımcısı olarak ortaya çıkıp sorunu halleder.

“Geyik Sultan” masalında şehzade, Allah’a yalvarır, lal olan kızın konuşması için. Hızır peyda olup kızı iyileştirir. “Minku Batur” masalında zor durumda kalan Minku Batur ve dostu Allah’a yalvarırlar. Duaları kabul olur ve onlar tipiden kurtulurlar. “Geyik Sultan” masalında Gülbuy, Kutluk Şah ile evlendiği günün gecesinde büyük sultanın ona vermiş olduğu efsunlu suyu içince geyiğe dönüşür. Yaşlı bilge adam, geyiğin başında sabaha kadar dua eder ve geyik insana dönüşür.

“Dindar Olmayan Hoca” masalında mollası Taban’ı Hz. Süleyman’ın sihirli atı Düldül’ü getirmesi için yollar. Amacı onu öldürmektir. Taban yolda yaşlı bir adam görünümünde olan Hızır’a rastlar. Hızır ona ne yapması gerektiğini söyler. Taban Düldül’le karşılaşınca “Ya Hazreti Süleyman” diye bağırır, Düldül başını yere eğerek sakinleşir.

Uygur sihir masallarında dua ederek dirilme, aslına dönme ya da başka bir şeye dönüşme motifine de rastlanmaktadır. “Minku Batur” masalında evliya dua eder, taşa dönüşen bütün insanlar aslına döner. “Kara Niyetli Karındaş” (UHM 2, 1999: 283-291) masalında Abdurusul kız kardeşi tarafına öldürülür. Bedeni yakılmak için ateşe atılınca kaplan peyda olup Abdurusul’u ateşten çıkarıp dua eder ve Abdurusul dirilir.

Yaşamak istemeyen ya da zor durumdan kurtulmak isteyen bazı masal kahramanları da Allah’a dua edip içinde buldukları durumdan kurtulmak isterler. “Ayı Sultan” (Sevgi Maskesi, 2006: 36-40) masalında Nazigül kocası öldürüldüğü için ağlayarak Allah’a yalvarır. Allah onu guguk kuşuna dönüştürür.

Dinî Mekân ile İlgili Unsurlar

İslamiyette en önemli mekânlardan biri Kâbe’dir. Kâbe dışındaki önemli dinî mekânlar peygamberlerin, velilerin, uluların, ermişlerin vb. din ulemalarının kabirleridir. Bunun dışında en önemli merkezler camiler ve mescitlerdir. Bu mekânlar insanların cem olduğu yerlerdir.

“Şeytan Adam” (Hüvey Batur, 2006: 50-53) masalında, yaşamış bütün ulemaların kabirlerinin olduğu kadim bir kubbe vardır. Cuma günü insanlar bu yere gelip tavaf ve dua edermiş.

Masallarda insanların dini ibadetlerini gerçekleştirmek için gittiği mekânlardan biri de mescittir.

“Ağaç At” (Yarı Taşım Yarı, 2006: 264-290) masalında, şehirdeki aksakallı yaşlı adam her gün kapı kapı dolaşıp insanları namaza çağırır. “Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi” (Ejderha Yiğit, 2006: 192-213) masalında ise bebek mescidin kapısına bırakılır. Cemaatten biri bebeği sahiplenir.

Dinî Vecibeler (Namaz Kılmak, Abdest Almak, Cenaze Namazı vb.) ile İlgili Unsurlar

Uygur sihir masallarında namaz kılma motifine sıklıkla rastlanmaktadır. Bunun dışında namaz kılmadan önce abdest almak, cenaze namazı vb. dinî unsurlar bulunmaktadır.

“Altın Kılıç” (UHM 2, 1999: 153-160) masalında ölmek üzere olan baba oğluna altın bir kılıcı miras olarak bırakır. Bu kılıcın sırrı, iki rekât namaz kılindikdan sonra kendisinden ne istenirse onu yapmasıdır. Yiğit her neye ihtiyaç duyarsa iki rekât namaz kılıp, kılıca emreder ve dileği gerçekleşir.

“Kan İçici Melike” (Ejderha Yiğit, 2006: 219-253) masalında yiğit Melike’nin sorusunun cevabını bulmak için Kuyikap’a doğru yola çıkar. Yolda giderken ezan sesi duyar. Bulaktan abdest alıp ezan sesinin geldiği yöne doğru ilerler ve bir mescide varır. Bu mescit, Kuyikap’taki devlerin mekânındadır. Devler de namaz kılmak için mescide gelirler. Devler girdikten sonra yaşlı adam tekbir getirip namazı kılmaya başlar. “Okumak İçin” (UHM 8, 1988: 150-155) adlı masalda Musa, Kuyikap’a gider. Devler padişahının sırrını öğrenir ve bu sırrı öğrenen kişi ise öldürülecektir. Musa tam öldürülmek üzereyken adamı aldatır. Ona “Beni öldürecekseviz öldürün. Ama ben Müslüman’ım. Ölmeden önce namaz kılmak istiyorum.”, der. Padişah namaz kılması için izin verince de kaçıp kurtulur.

Uygur masallarında cenaze namazına gelecek kişinin o yurda padişah olacağı motifine de rastlanmıştır. “Minku Batur” masalında padişah ölmeden önce bir kehanette bulunur. Cenaze namazına başında altın saçlı olan bir adamın katılacağını ve o adamı kendi yerine padişah yapmalarını vasiyet eder.

Dinî Nikâh ile İlgili Unsurlar

İmam nikâhı Uygur masallarında da tespit edilmiştir. Bu nikâh genellikle imam, molla vb. dinî âlimler tarafından kıyılır. Bu kişiler dinen uygun düşen kişilerin nikâhını kıyarlar. “Kara Niyetli Karındaş” masalında padişahın oğlu Abdurusul bir mollayı nikâh kıyması için alıp getirir. Molla dinen caiz olmadığı için kız ile padişahın nikâhını kıymaz. Çünkü kız, padişahın kızıdır. “Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (UHM 8, 1988: 34-43) masalında Kemek Heyyar bir mollayı alıp getirerek şehzade ile evleneceği kızın nikâhını kıydırır.

Şeyhülislamdan fetva alarak iş yapma Uygur masallarında da işlenmiştir. “Kayıp Nikâh” (UHM 6, 1999: 225-239) masalında padişah, şeyhülislamdan almış olduğu “Kayıp Nikâh” fetvası doğrultusunda oğullarının eline birer ok verip atmalarını ister. Ok kimin evine düşerse o evdeki kız ile evlenilecektir.

“Perizat Kız” (UHM 8, 1988: 280-285) masalında yaşlı adam Perizat ile şehzadenin nikâhını kıyar. “Şahmaran’ın Hikâyesi” adlı masalda Cihanşah ile Perizat’ın nikâhını dede kıyar. Burada yer alan “yaşlı adam ve dede” dinî vasfı olan insanlardır. Nikâh kıyma yetkisine sahiptirler.

Nikâhı Tanrı katında kıyılmış âşıklar da vardır. Bu, genellikle halk hikâyelerine uygun bir motiftir. Fakat Uygur sihir masallarında da örneği mevcuttur. “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (UHM 19, 2000: 99-109) adlı masalda Nizamtay’ın rüyasına giren yaşlı adam, ona Tanrı’nın kabile reisi Kılıç’ın küçük kızı Çolpan’ı eş olarak verdiğini söyler. Nizamtay sonunda Çolpan ile evlenir. Bunların nikâhı gayb âleminde kıyılmıştır.

Olağanüstü Nesnelere ve Hayvanlarla İlgili Unsurlar

Uygur sihir masallarında oldukça fazla sihirli nesne ve olağanüstü hayvan vardır. Kılıç, bazı masallarda sihirli kılıç olarak geçerken bazı masallarda ise “Zülfikâr” olarak geçmektedir. Öyle ki “Zülfikâr” neredeyse bütün sihirli kılıçların genel adı olmuştur. Aynı durum “Düldül” için de geçerlidir. Düldül, Hz. Ali’nin asil atıdır. Fakat Uygur sihir masallarında adeta anlam genişlemesine uğrayıp olağanüstü olan bütün atların genel adı olmuştur. Türkler, olağanüstü atlarına “Tulpar” ya da “Uçan At” adını verirken Uygurlar buna ek olarak Düldül adını vermişlerdir.

Düldül, Hz. Ali’nin atı iken, Uygurların bazı masallarında Hz. Süleyman’ın sihirli atı olarak geçmektedir. Bu da Uygurların Düldül’ü genel ad olarak kullandıklarının kanıtıdır. “Dindar Olmayan Hoca” masalında molla, Taban’ı ortadan kaldırmak için ondan imkânsız şeyler ister. Molla, Taban’dan Hz. Süleyman’dan kalan sihirli at “Düldül”ü getirmesini ister. “Melike Aytilla ile Şehzade Reveydullah” (Kılıç Batur, 2006: 217-254) masalında Melike Aytilla’nın babası Karahan’ın asil bir düldülü vardır. Bu at temiz yürekli insanlarla konuşur. Melike bu atın yardımıyla Cadı Him’den kaçır.

“İdikut Dağı Hakkında Rivayet” adlı masalda yurda musallat olan ejderhayı öldürmesi için Tanrı Nizamtay’ı görevlendirmiştir. Aracı olarak ak sakallı birini yollar. Ak sakallı, Nizamtay’a Düldül’ü ve Zülfikârı verir. Nizamtay bunların yardımıyla ejderhayı öldürür.

Bazı masallarda ise Zülfikâr bütün kılıçların genel adı olarak kullanılır. “Ecmen Batur” (UHM 8, 1988: 66-72) masalında Ecmen Batur Zülfikâr ile ejderhayı öldürür. “Ak Bekeş ile Boz Yiğit” (Yarıl Taşım Yarıl, 2006: 166-205) masalında Ak Bekeş, eşkıyaların kulübelerine girip elindeki Zülfikâr’la bütün eşkıyaların başlarını keser.

Uygur sihir masallarında en fazla adı geçen peygamber Hz. Süleyman’dır. Kur’ân’da (Sâd, 38/31-33) Hz. Süleyman’a cins koşu atlarının sunulduğu ayetler vardır. Kur’ân’da (Neml, 27/17). Hz. Süleyman’ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan bir ordusunun olduğundan bahsedilir. Masalarda da Hz. Süleyman’ın asası, muskası, atı vb. birçok unsurdan bahsedilmektedir. “Kayıp Nikâh” masalında yiğit, kaybolan eşini aramaya çıkar. Perizat onu bulması için yardımcısına Hz. Süleyman’ın sihirli asasını verir ve onu geyik suretine sokup şehzadeyi bulması için yola salar. Asa, Süleyman Peygamber’in asasıdır, onun açamayacağı kapı, bozamayacağı tılsım yoktur. Geyik, yiğide Süleyman Peygamber’in sihirli asasını verir. Yiğit bu asa yardımıyla bütün devleri dize getirir.

“Dindar Olmayan Hoca” masalında hilekâr hoca Taban’ı ortadan kaldırmak için ona zor bir görev verir. Molla, Taban’a Hazreti Süleyman zamanından günümüze kadar yaşayan, ab-ı hayat suyunu içmiş olan ve Hazreti Süleyman kendi eliyle “İsmi Azam” ı yazdığı muskayı bir geyiğin boynuna taktığını, bu muskanın kırk türlü sihir içerdiğini söyler. Taban bu muskayı mollaya getirmek zorundadır. Uygur sihir masallarında Kur’ân’da geçen Hz. Süleyman kıssalarının oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.

Uygurlar, jeopolitik konumları ve İpek Yolu ticaret hattı üzerinde bulunmaları nedeniyle farklı kültür ve dinlerden etkilenmişlerdir. Kabul ettikleri dinler (Manihaizm, Budizm, Hırısyanlık ve İslâmiyet) Uygurların kültür hayatını oldukça etkilemiştir. Birçok halk bilgisi ürününde bu etkileri görmek mümkündür. Uygur sihir masalları ise bütün bu dini etkilerin en fazla görüldüğü halk bilgisi ürünleridir.

Sonuç

Karahanlılar, Sasaniler ve Abbasiler dönemindeki dinî faaliyetler Orta Asya'da İslamiyetin hızla yayılmasını sağlamıştır. Ribâtlar ve dinî medreselerin faaliyetleri ise yeni dine ait öğretinin halk arasında hızla yayılmasını ve kabul görmesini sağlamıştır. Şair ve âlimler de İslam dininin halk tarafından tanınması ve kabul edilmesi için çok çaba sarf etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'i tercüme girişimleri, medreselerde İslam dini hakkında derslerin verilmesi İslamlaşma sürecini hızlandıran diğer unsurlardır. Uygurların İslamiyeti kabul etmiş olmaları İslamiyeti kabul eden diğer Türk topluluklarıyla daha sıkı bir birlik sağlamalarına neden olmuştur.

10. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul eden Uygurların masallarına İslamiyete ait birçok unsur da yerleştirmiştir. Çünkü değişen çevre ve şartlar bunu gerekli kılmıştır. Masal anlatıcıları, dinleyenlerin ihtiyaçlarına cevap vermek için eski metinleri yeniden şekillendirip sunmuşlardır. Metinlerin şekillenmesinde anlatıcının kimliği, dinleyicilerin yaşı, cinsiyeti ve toplumun ihtiyaçları metinlerin değişip gelişmesini zorunlu kılmıştır.

Masalların işlevlerinden biri de toplumu gelenek, görenek ve inançlardan haberdar edip eğitmektir. Bu amaçla İslamî unsurlar masalara yerleştirilmiştir. Mitik döneme ait birçok olağanüstü unsur İslamiyete uygun şekle sokularak yaşatılmıştır. Örneğin sihirli kılıç Zülfikar'a; konuşan ve uçan olağanüstü at Düldül'e dönüşmüştür. Mitik dönemden beri var olan "olağanüstü kılavuz" masallarda bazen yaşlı adam, bovay, derviş bazen de Hızır şeklinde yer almıştır.

Uygur sihir masalları, diğer Türk toplumlarında olduğu gibi toplumun anlayışını, inanç sistemini, gelenek ve ideallerini yansıtan anlatmalardır. Bu nitelikleri barındıran anlatmaların toplumun dini inanç sistemini yansıtmaması mümkün değildir.

Kaynakça

- Almas, Turgun (2010). *Uygurlar*. (Akt. Batur, Ahsen). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Aydar, Hidayet. "Uygurlarda Kur'an Çalışmaları". Bilig, Kış 2004, S. 28, ss. 139-171.
- Boğa Yavrulanmış, *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şincañ Halk Neşriyatı.
- Bulbulgoya, *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şincañ Halk Neşriyatı.
- Ejderha Yiğit, *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şincañ Halk Neşriyatı.
- Erdem, Mustafa (1998). "Geleneksel Türk Dini ve İslam". *Dinî Araştırmalar*. C. 1, S. 2, ss. 79-91.
- Golden, B. Peter (2013). *Türk Halkları Tarihine Giriş, Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve devlet Oluşumu*. 4. Basım. Çev. Karatay, Osman. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Günay, Ünver; Harun Güngör (1997). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Güngör, Harun (2018). *Eski Türklerde Din ve Düşünce*. <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/08/ESK%C4%B0-T%C3%9CRKLERDE-D%C4%BON-VE-D%C3%9CC5%9E%C3%9CNCE.pdf>. (03.08.2018 /18.49).

- Hunkan, Ömer Soner (2008). "X-XIII. Yüzyıllarda Orta Asya'da Türkler ve İslam (Nüvizmatik Veriler ve İslam Kaynaklarına Göre)". 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 28-30 Mayıs.
- Hunkan, Ömer Soner (2007). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*. II. Baskı. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Hüvey Batur. *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- İnayet, Alimcan (2010). "Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan" *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu*. İHH Yardım Vakfı, ss. 13-26.
- Kılıç Batur, *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Kitapçı, Zekeriya (2014). *Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri arasında İslamiyet*. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Ligeti, Louis (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. Çev. Karatay, Sadrettin. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Muti, İbrahim. "Araştırma Notları ve Tebliğler Uygurların İslam'ı Kabul Ettikleri İlk Dönemlerdeki İslam Medreseleri". *Dîvân*, 200/1, ss. 299-311.
- Öger, Adem (2008). "Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler). (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, SBE.
- Saray, Mehmet (1997). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi (I) (Başlangıcından 1878'e Kadar)*. İstanbul.
- Sevgi Maskes, *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Taşğıl, Ahmet (2015). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*. 5. Basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Uygur Halk Masalları 2* (1999). Yayına Hazırlayan: Ablimit Sadık. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Uygur Halk Masalları 5* (1999). Yayına Hazırlayanlar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdur. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Uygur Halk Masalları 6* (1999). Yayına Hazırlayanlar: Mir Kamal Yakup; Hesen Éli. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Uygur Halk Masalları 8* (1988). Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Uygur Halk Masalları 19* (2000). Yayına Hazırlayanlar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurésit İbrahim. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Yarıl Taşım Yarıl, *Uygur Halk Masalları* (2006). Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi. Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Yiğit, İsmail (2008). "Ribât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, C. 35, s. 78.

Extended Abstract

Games, essential in human life, have shown changes due to rapidly evolving technology. In past, children used to play games in the streets in their neighborhoods, however, the children today play games mostly in front of the digital devices. As a result of this shift, digital game industry which is a big rival of the film and music industry came into play (Yilmaz & Cagiltay, 2004).

Digital game industry, a significant place in the market, makes it possible for anyone to create their own character and become a hero in online role-playing games (RPGs). Since reality and fiction are intertwined, players immerse themselves into the flow and this creates a sense of losing time (Csikszentmihalyi, 1991). Players involve in the game and actually become a part of the game (Bereket, 2011). Players develop positive emotions as the missions of the game are accomplished, and the game feeds these positive emotions with rewards such as point, badge or collectibles. The player is expected to worry when they experience a failure. While being a little worried is considered acceptable, it is highly undesirable that it turns into fear. Therefore, the order of the missions should be designed in a way that they will fit the players' skills (not below, not beyond their skills) (Domínguez et al., 2013). According to Csikszentmihalyi (1991), the flow state is described as the "balance" situation where the individuals feel they have complete control over the mission, they dedicate their whole attention to it and a sense of achievement based on the feedback they received as a result of the activities carried out to accomplish the mission. The flow theory (Csikszentmihalyi, 1991) suggests that in order for the players to stay connected to the game environment, the missions should be in balance with the players' skills and it should not be so hard or so easy.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 55 - 67

HAZIR GİYİMDE MODA PAZARLAMASI

Ece Nüket Öndoğan

Ege Üniversitesi Moda ve Tasarım Yüksekokulu Bornova-İzmir

ecenuket@gmail.com

Geliş Tarihi: 18.12.2018

Kabul tarihi: 26.12.2018

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Hazır giyim ürünleri, günümüz dünyasının küreselleşen pazarında diğer ürünler arasında ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Moda kavramı bütün ürünleri içerir, ama moda dendiğinde akla gelen daima hazır giyim ürünleri olmaktadır. Hazır giyim koleksiyonları ticari değere sahiptir. Tüketicilerin ekonomik durumu, sosyal kültürel değerleri, sosyal statüleri, beklentileri ve yaşam tarzlarını da ortaya koyar.

Hazır giyim koleksiyonları açısından pazarlama politikaları diğer ürün gruplarına göre farklılık göstermektedir. Hedef pazar olarak işletmelerin karşısına araçlar pazarı ve tüketici pazarı etkin olarak çıkmaktadır. Çünkü örgütsel pazar ile tüketiciler pazarına uygulanan pazarlama politikaları değişkenlik göstermektedir. Moda her sezon içerisinde en az iki kez değişir. Dört ana koleksiyon ve ara koleksiyonlar ile moda pazarlaması sürekli güncelliğini korumaktadır. Moda pazarlaması literatürde "Fashion Marketing" olarak yer alır. Moda pazarlaması, fikir ile başlar. Tasarım, koleksiyon hazırlama, üretim, sunum, sipariş, dağıtım, tüketicilerle iletişim, tüketici memnuniyeti sağlama olarak her aşamada devam eder. Moda pazarlamasında tüketici tercihleri diğer ürünlere göre daha etkilidir.

Moda tüketici tercihlerini, tüketici tercihleri de modayı etkiler. Doğru hedef kitle, doğru pazarlama politikaları ise koleksiyonun başarısı ve pazardaki rekabet gücünde olumlu etki yaratır. Moda pazarlamacıları, pazar koşulları ve tüketici tercihlerine göre pazarlama karmalarını sürekli geliştirir, modaya yön vermeye çalışırlar. Tüketiciler için giyim bir yaşam tarzı ve statü göstergesidir.

Çalışmada, hazır giyim ürünlerinde moda ve moda pazarlaması kavramları ile moda pazarlamasını etkileyen etkenler incelenmiştir. Moda pazarlamasında uygulanan temel pazarlama karması elemanları ortaya konmuş, moda pazarlaması açısından öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hazır Giyim, Moda, Moda Pazarlaması, Tüketici Tercihleri, Moda Ürün

---

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 55- 67

FASHION MARKETING ON READY TO WEAR

Abstract

Ready-to-wear products have a different place and importance among other products in the global market of today's world. The concept of fashion includes all the products yet regarding fashion, the first thing that comes to people's mind is always ready-to-wear products. Ready-to-wear collections have a commercial value and they reflect the income level of customers, their cultural values, social status, expectations, and also their life styles.

In regard to ready-to-wear collections, marketing policies differ from other product groups. Companies commonly face with the intermediary market and consumer market as a target market. Because the marketing policies vary from organizational markets to consumer markets. Fashion changes at least twice in each season. With four main collections and intermediate collections, fashion marketing is constantly up to date. Fashion marketing concept is known as "Fashion Marketing" in literature. Fashion marketing primarily starts with an idea and keeps on designing, collection preparing, manufacturing, presenting, ordering, distributing, communicating with consumers, and consumer satisfaction. Consumer preferences in fashion marketing are more significant than for other products.

Fashion influences consumer preferences and consumer preferences also influences fashion. True target market and true marketing policies have a positive effect on competition power in the market. Fashion marketers permanently changes marketing mix and gives a direction to fashion according to marketing conditions and consumer preferences. Clothing denotes the life style and social status for the consumers. In this work, fashion and fashion marketing in apparel products and the factors which influences fashion marketing have been analyzed. The elements of marketing mix have been explained and suggestions concerning fashion marketing have been proposed.

Keywords: Apparel Products, Fashion, Fashion Marketing, Consumer Behavior, Fashion Product

---

Giriş

Moda kavramı diğer sektörlerde olduğu gibi hazır giyim sektöründe de, sürekli değişimi ifade etmektedir. Günümüzde teknolojinin de hızla ilerlemesi sonucu hazır giyim sektöründe de artık moda sadece tüketici tercihleri değil teknoloji de yön vermektedir. Teknolojinin hızla ilerlemesi modanın değişim sürecini de hızlandırmış, bu da giderek rekabeti arttırmıştır. Hazır giyim işletmelerinin rekabet güçlerini arttırabilmek için artık sadece üretim yönlü çalışmaları yeterli değildir. Tasarım giderek ön plana çıkmaya başlamıştır.

Günümüzde tüketiciler satın alma sürecinde tasarıma daha fazla yönelmektedirler. Tüketiciler için artık bir ürünün işlevselliğinin yanı sıra tasarımı da önemlidir. Ürünü sattıran en önemli etkenlerden biri de tasarımdır. O nedenle moda tasarımı ve moda pazarlaması kavramları hazır giyim ile birlikte anılmaktadır. Moda tasarımında hazır giyimle sunulan her türlü takı, aksesuar, materyal giyim ürünlerinin bütün halinde tüketiciye sunulmasını sağlamaktadır. Hazır giyim ürünlerinin pazara sunulması süreci; pazar araştırması ile başlayıp, tasarım, geliştirme, üretim materyallerini satın alma, üretim, kontrol, siparişi yerine getirme, fiyatlandırma, dağıtım, rakipler, araçlar ve tüketiciler ile ilişkiler, satış çabaları gibi bütün işlemlerin yönetilmesi ile gerçekleşir. Pazarlama yönetiminin başarısı, pazardaki rekabet derecesini etkiler. Süreçte en büyük ve önemli sorunlardan birisini tasarım oluşturmaktadır. Ürün niteliği ne olursa olsun, tüketici tercihleri ve rekabette tasarım büyük etkiye sahiptir.

Moda pazarlamasının başarısı hazırlanan koleksiyonun pazardaki başarısı ile doğru orantılıdır. Pazardaki rekabet gücünü artırmak ve koleksiyonun pazardaki yaşam döngüsü sürecini uzatabilmek için öncelikle pazar bölümlenmesi yapmalı ve doğru hedef kitle için müşteri odaklı doğru pazarlama karması elemanları bir araya getirilmelidir. Hazır giyimde dünyada moda yön veren önemli merkezler vardır. Modanın başkenti olarak bilinen ve tüm dünyada hazır giyimde moda yön veren bu şehirler başlıca; New York, Paris, Milano, Londra, Dubai, Tokyo, Viyana, Berlin, Miami, Madrid, Hong Kong, Roma, Sidney olarak sayılabilir. Bu şehirler, hazır giyimdeki etkilerinin yanı sıra yaşam tarzları ile de moda yön vermektedir. Söz konusu bu moda merkezlerinde moda pazarlaması adına pazarlama karmasının elemanları sürekli olarak yenilenmektedir. İşletme yönlü pazarlama karması elemanlarının yanı sıra tüketici odaklı pazarlama karması elemanları da hedef kitleye göre yoğun şekilde uygulanmaktadır.

Çalışmada hazır giyim sektörü, ihtiyaçları, sektördeki mevcut moda pazarlamasına yönelik tasarım ve sorunları, pazarlama açısından ticari koleksiyona etkileri incelenip öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Hazır Giyim Sektörü

Hazır giyim sektörü tüm dünyada ekonomiye katma değer yaratan önemli sektörler arasındadır. Dünya ticaretinde en yoğun rekabet hazır giyim sektörü ile konfeksiyon sektöründe yaşanmaktadır.

Hazır giyim koleksiyonlarının hazırlanması oldukça karmaşık, dinamik bir yapıya sahiptir. Ürün özellikleri, modanın değişme hızı, tüketici tercihleri, uluslararası pazarın ulusal pazara yansımaları, pazar dinamikleri, tasarım gibi birçok etken koleksiyon hazırlama sürecini etkiler. Bu süreçte;

oluşturulacak tasarımların oluşturulup geliştirilmesi, organizasyonu, üretim süreci, süreçteki sorunlara yönelik çözüm önerileri, estetik değerler ve kaygılar, pazarın sosyo-kültürel yapısı, tarihsel dokunun ve gelişimin tasarıma etkileri, tasarım ekibi ile üretim ekibinin arasındaki uyum işletmenin pazardaki başarısı için önemlidir.

Türkiye doğru pazarlama stratejileri ve nitelikli moda tasarımcılarının istihdamı ile hazır giyim pazarında moda, marka ve kalitenin yanı sıra ticari değeri yüksek tasarım ürünleri öne çıkarırsa, uluslararası hazır giyim pazarında rekabet edebilirliğini giderek attırabilir.

Hazır giyim sektörünün temel giyim eşyaları; örme ve dokuma giyim eşyalarıdır. Sektörde tüketiciye ulaşılabilirlik ve rekabet açısından perakendeciler büyük önem taşımaktadır. Perakendeci olarak dağıtım zincirinde yer alan mağazalar, moda ve tasarım gibi kavramlar ile ticari koleksiyona yön veren trendleri pazarda tüketici ile buluşturmaktadır. Bu nedenle özellikle uluslararası ve çok uluslu markalar pazarda hakim olabilmek adına sürekli olarak dış pazarlarda mağazalar açmakta ve üretimler yapmaktadırlar.

Hazır giyimde rekabet üstünlüğü birçok etkene bağlıdır. Rekabet, stratejik bir öneme sahiptir. İşletmelerin pazarda süreklilikleri için ekonomik faaliyetlerini yürütmede gerekli unsurdur. Kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçları karşılamaları ile ortaya çıkar (Altıntaş, N., Akpolat, A.G. 2013). Pazarda rekabet açısından işletmenin rekabet edebilirliği çok önemlidir. Rekabet edebilirliğinin göstergesi işletmenin rekabet gücünü ortaya koyar. İşletme, ulusal veya uluslararası piyasalarda, rakipleri karşısında fiyat-fayda ilişkisi, tasarım üstünlüğü, talep yaratma, müşteri ilişkileri ve satış sonrası hizmet gibi konular açısından daha üstün olduğu takdirde rekabet gücünü arttıracaktır.

Türk Hazır Giyim Sektörünün Sorunları

İzmir ili öncelikli dikkate alınarak Türk hazır giyim sektörünün sorunlar ve ihtiyaçlarına bakıldığında aşağıda yer alan temel sorunların hazır giyim sektörünü olumsuz olarak etkilediği görülmüştür. Hazır giyim sektörünü etkileyen temel sorunlara bakılacak olursa;

- ✓ Tasarım yönü gelişmemiş hazır giyim üreten işletmelerin düşük kâr marjlarıyla sipariş modeller üzerinden üretim ve satış yapmaları. Bunun da özgün tasarımları önlemesi.
- ✓ Sektörün ihtiyacı olan tasarım gücü yüksek ticari koleksiyon hazırlayabilecek nitelikli tasarımcıların oranının çok düşük olması.
- ✓ Hazır giyim sektörünün hedef pazarlara yönelik ürün koleksiyonlarını estetik, teknik ve üretilebilirlik değerlerini en yüksek düzeyde tutarak tasarlayabilecek özellikle üniversite mezunu moda tasarımcılara çok ihtiyacının olması.
- ✓ Moda ve Tasarım konusunda teknik bilgi donanımı da geliştirilmiş ulusal ve uluslar arası düzeyde moda, marka ve trendi kurgulayabilecek vizyon sahibi tasarımcıların yetiştirilmesi konusunda yeterli bilimsel bilgi kaynağı sunabilecek yeterli sayıda kurumun bulunmaması.
- ✓ Üniversite sanayi işbirliğinin yetersiz kalması.
- ✓ Bireyler sanat ve tasarım konusundaki yeteneklerini keşfetmede geç kalması.
- ✓ Tasarım konusunda eğitim veren çoğu özel veya kamu kuruluşunun eğitimlerinin sektöre ticari koleksiyon hazırlayabilecek tasarım yönü güçlü ürünler üretmede yetersiz kalması.

- ✓ Üretim girdi maliyetlerinin çok yüksek olması. Bunun da hazır giyim üreticilerini hedef pazar açısından tasarım koleksiyonlardan çok sipariş koleksiyonlara yöneltmesi.
- ✓ Döviz paritelerinin sürekli değişmesinin iç ve dış pazarda istikrarsızlığa neden olması.
- ✓ AB pazarındaki olumsuz gelişmeler.
- ✓ Son yıllarda gerek dünyada, gerekse komşu ve çevre ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık.

Bu sorunlara daha birçok sorun eklenebilir. Burada önemli olan, bu sorunları avantaja çevirecek tasarım yönü güçlü marka değeri yüksek ticari koleksiyonların nasıl hazırlanması ve hedef pazara nasıl sunulacağı ile ilgili pazarlama politikalarının oluşturulmasıdır.

Sektörün sorunlarına karşılık; hedef pazara yakınlık, teknik ve işgücü olarak güçlü üretim ve yönetim yapısı, geniş ürün yelpazesi, maliyet düşüklüğü gibi avantajlar pazarda rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Avantajları arttırmak isteyen işletmeler, son yıllarda fason üretimin yanı sıra markalaşmaya ve tasarım ürünlere daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu amaçla, ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek markalarla mağazalar açmayı arttırmışlardır. Bunun sonucunda son yıllarda, Türk hazır giyim sanayi, değişen moda eğilimlerine uyum sağlayarak yüksek katma değere sahip, moda ürünler üretir konuma gelmiştir. Ancak karşılıklarına nitelikli tasarımcıların yetersiz kalma sorunu da çıkmaktadır.

Moda Pazarlaması

Moda Kavramı

Moda en genel tanımı ile değişimi ifade etmektedir. Her ne kadar moda dendiğinde akla ilk hazır giyim gelse de aslında moda çok daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Moda kavramı en yaygın kullanımı ile ekonomist Dr. Paul Nystrom tarafından basitçe ifade edilmiştir. Nystrom'a göre, moda belirli bir zamana hakim olan tarzın daha azı ya da daha fazlası değildir (Jernigan, M.,H., Easterling, C.R., 1990). Moda; "belli yaşam döngüsüne sahip, geçici, popüler, görünür, güncel ve yeni bir karaktere sahip olan bir olgudur (Curaoğlu, 2013: 35). Aynı zamanda; sosyal kimlik, politik fikir ve estetik beğeninin ifadesinde önemli bir yol oluşturur (Beward, 2003: 9). Bütü bu tanımlamalardan sonra moda temelde; kısa dönemli trend ya da heveslerin başarısı olarak tanımlanan bir değişimdir (Easey, 2009: 3). Tüketici tercihlerine göre değişen, ya da tüketici tercihlerinin yönlendirildiği, kabul edilebilirliğinin sağlandığı her türlü akımdır. Moda, pazar koşullarının, teknolojinin, üretim yöntemlerinin, hem bireysel, hem toplumsal olarak tüketici tercihlerinin sürekli değişmesi nedeni ile ekonomik sistem içerisinde küresel pazarda en hızlı değişen tüketim olguları arasında yer almaktadır. Modanın bu kadar hızlı değişimin altında küresel rekabetin giderek artması ve hedef kitleyi psikolojik ve sosyolojik yönden etkilemesi de etkindir.

Moda; ulusal ve uluslar arası hedef pazarlar, hedef kitle olan tüketiciler, tedarikçiler, üreticiler, çalışanlar, araçlar, dağıtıcılar, devlet bileşenlerinden meydana gelir. Bu bileşim güçlü bir moda sektörünü ve onun içinde yer aldığı moda pazarını ortaya çıkarır. Moda birçok disiplin ile ilişki iken, bu disiplinler içerisinde özellikle hazır giyim sektöründe moda pazarlama ilişkisi çok önemli bir yer oluşturur. Çünkü moda-pazarlama ilişkisinde bir sektörün rekabet gücü açısından çok önemli olan ekonomik, psikolojik, sosyo-kültürel, siyasi, demografik gibi etkenlerin hepsi birden yer alır. Bu ilişkiyi psikologlar; bireysel açıdan, sosyologlar; toplumsal ve grup aidiyeti olarak, ekonomistler; arz-talep,

sanatçılar; artistik ve sanatsal, tarihçiler; tasarımların değişim süreçleri açısından ele almaktadırlar (Solomon, M.R., 2004).

Moda doğası gereği, popüler olanla ilgilidir ve moda tasarımcısı, işinde zamanın ruhunu anlatır. Tasarımcı en iyi koleksiyonu ortaya koyabilmek için sürekli araştırmak ve tasarlamaya zorundadır. Moda pazarlamasının başarısında ticari koleksiyon büyük önem taşır. Ticari koleksiyon; pazardan ticari kazanç elde etmeyi amaçlayan, hazırlanan hazır giyim ürünleri ile tamamlayıcı aksesuarlarının tek başına veya bir bütün olarak beğenilmesinin yanı sıra, belli bir ticari değer oluşturmasını hedefleyen koleksiyonlardır. Ticari koleksiyon temsil ettiği markaya yönelik hazırlanırken, markanın sahibi/distribütörü/sponsoruna da para kazandırmayı hedefler. Ticari koleksiyonu hazırlamadan önce, çok iyi araştırma yapılmalıdır. Ticari koleksiyonu hazırlarken temel alınan üç araştırma tipi bulunur:

- a. Koleksiyon için kumaş, aksesuar, düğme gibi uygulamaya yönelik, somut malzeme toplama
- b. Yaratıcı çalışmanın kimliğini meydana getiren konsept veya tema oluşturmaya yardım eden görsel esinlenme
- c. Geniş alanda derinlemesine inip, taklit yerine yeni tasarımlar ortaya koyma. Böylece tasarımcının ruhunu ortaya koyup, tüketiciye yenilikler sunma (Selvewright, S., 2013)

Pazarda moda sürekli değişim içerisindedir. Pazardaki her ürünün bir yaşam ömrü olduğu gibi moda da esas konulardan olan hazır giyim ürünlerinin de pazarda bir yaşam süreci vardır. Özellikle hazır giyim pazarında bir ürünün pazarda tutunabilmesi ve rekabet edebilmesi, marka bilinirliğinin artması için ürünün özelliklerinin yanı sıra tasarım özellikleri ile birlikte stili de büyük önem taşır.

Moda pazarlaması; ürünlerin pazarda kalıcılığını arttırmak, sürekliliğini sağlayabilmek için ürünlerin üreticiden tüketiciye doğru akışında, ürünün üretilmesinden önce başlayıp, tüketiciye ulaştıktan sonra da devam eden aktivitelerin bütünüdür. Moda pazarlaması, “organizasyonun uzun dönemli amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için giysi ile ilgili ürün ve hizmetlerin; mevcut ve potansiyel müşteriler üzerinde yoğunlaşmasını sağlayan bir işletme felsefesi ve bir dizi tekniğin uygulanması” olarak tanımlanmaktadır (Easey, M., 2009). Moda pazarlamasında, moda pazarlamacıları, hedef kitlelere yönelik nasıl pazarlama faaliyetlerinde bulunacağını belirleyip, tasarımcılar ve müşteriler arasında bağlantı kurarlar.

Etkili moda pazarlaması için, öncelikle hedef kitle eğilimleri, demografik özellikleri, hedef kitleyi etkileyen etkenler, analiz edilmelidir. Aksi takdirde hedef kitleyi belirlemeden, özelliklerini ayrıntısı ile bilmeden atılacak her adım, hazırlanan koleksiyonun ve moda pazarlaması çalışmalarının başarısızlığa neden olacaktır (Duran, 2013).

Moda ve Moda pazarlaması sürekli gelişme içerisindedir. Bunun sonucu olarak 20. Yüzyıl ile birlikte “Sınıf Modası”ndan “Tüketici Modası”na geçiş gerçekleşmeye başlamıştır. Sınıf modasında, ayakkabılar ve elbiseler gibi belirli giyim eşyalarının nasıl kullanılması gerektiği sert ifadeler belirtilmektedir (her olayın ve her kostümün tek bir doğru eldiveni vardır gibi) (Melinkoff, E., 1984). Sınıf modasını alan Tüketici modası ise, belli kitleye yönelmek yerine, toplumun bütün katmanlarında yer alan tüketicilerin beğenilerini ve ilgilerini içine alır. Tek bir moda tarzı Haute Couture’un yerini her

biri kendi içinde farklı türlere ayrılan üç temel moda tarzı kategorisi almıştır: Lüks moda tasarımı, Endüstriyel moda tasarımı ve Sokak tarzı tasarım (Crane D., 2003).

Moda pazarlaması kavramı içerisinde hazır giyim ürünlerinin pazarlaması diğer ürünlerin pazarlamasında olduğu gibi üretici ve tüketici yönlü temel pazarlama karması elemanlarını içermektedir. Üretici yönlü temel pazarlama karması “4P” olarak, tüketici yönlü temel pazarlama karması “4C” olarak anılmaktadır. Hazır giyim ürünleri için pazarlama karması elemanları tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. 4P ve 4C Pazarlama Karması Elemanları (Kotler, P., 2000), (Matter G., 2008).

4 P – Üretici Yönlü	4C – Tüketici Yönlü
Temel Pazarlama Karması	Temel Pazarlama Karması
Ürün (Product)	Müşteri Değeri (Customer Value)
Fiyat (Price)	Müşteri Maliyeti (Customer Cost)
Dağıtım (Place)	Müşteri Kolaylığı (Customer Convenience)
Tutundurma Çabaları (Promotion)	Müşteri İletişimi (Customer Communication)

Günümüzdeki yoğun rekabet sonucu pazarlama karması elemanları 8P ve 8C’ye kadar artış göstermiştir. (Tablo 2.)

Tablo 2. 8P ve 8C Pazarlama Karması Elemanları (Tek, Ö.B., 1999)

8 P – Üretici Yönlü	8C – Tüketici Yönlü
Temel Pazarlama Karması	Temel Pazarlama Karması
Ürün (Product)	Müşteri Değeri (Customer Value)
Fiyat (Price)	Müşteri Maliyeti (Customer Cost)
Dağıtım (Place)	Müşteri Kolaylığı (Customer Convenience)
Tutundurma Çabaları (Promotion)	Müşteri İletişimi (Customer Communication)
Yaptırım Gücü (Political Power)	Değer Verilme (Consideration)
Kamuoyu Oluşturma (Public Opinion)	Koordinasyon–Süreç (Coordination)
İnsanlar (People)	Onaylama–Süreç (Confirmation)
Fikir–Felsefe (Philosophy)	Fikir–Felsefe (Philosophy)

“4P” Pazarlama Karması

Ürün

Pazarlama karmasının en önemli elemanıdır. Hedef pazarda hedef kitlenin gereksinim duyup veya isteyip pazardan talep ettiği “belli bir ihtiyacı ve isteği doyurma özelliği bulunan ve değişime tabi olan somut veya soyut (hizmet) her türlü kavramdır”. Günümüzde bir ürünün pazarda tutunması için artık sadece özellikleri yetmemektedir. Çünkü tüketici ürünün işlevselliğinin yanı sıra tasarımına dikkat etmektedir. Giysi tasarımı tüketiciye doğru bir stille sunulmazsa ve doğru bir tutundurma çabası izlemezse, hazır giyim ürünü pazara girdikten kısa bir süre sonra pazardan çekilmek durumunda kalır. Tüketici sunulan moda ürünü benimsemezse yapılan bütün yatırımlara rağmen, başarısız bir koleksiyon ortaya çıkar.

Tüketicinin moda ürünü benimseyip benimsememesini etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bunlar; sosyo-kültürel, psikolojik, demografik, ekonomik ve başka etkenler olarak sayılabilir. Stili yansıtan doğru tasarımlar, diğer pazarlama çabaları ile ürünün tüketici tarafından benimsenmesini ve pazarda tutunmasını sağlar. Günümüzde moda pazarlaması açısından modada sürdürülebilirlik kavramı dikkat çekmeye başlamıştır. Sürdürülebilir moda sistemi 3P temeline dayanmaktadır. Burada moda, insanlar, evren ve işletme için bir değer yaratmalıdır (Aakko, M., 2013). Bu nedenle günümüzde moda pazarlamasında, çevreci yaklaşımlar, daha az atığa sahip, ürün güvenliği ve toplam kalite kavramları ön plana çıkmaktadır. Bütün bunları sağlayabilmek için de moda pazarlamasında hazır giyim ürünleri açısından önemli temel özellikler bulunmaktadır. Bunlar:

- ✓ Marka
- ✓ Giysinin formu (şekli)
- ✓ Kumaşı ve Dokusu
- ✓ Rengi
- ✓ Giysinin görünümü
- ✓ Kalite
- ✓ Ürün ambalajı (özellikle giysiyi tamamlayan aksesuarlar açısından, şapka, eldiven vb)

Hazır giyim ürününün pazardaki başarısı öncelikle iyi bir tasarıma bağlıdır. Moda pazarlamasında hazır giyim ürünlerinde tasarım çok önemlidir. Çünkü daha da önce de belirtildiği gibi artık pazarda bir ürünü tasarım sattırmaktadır. Tasarım bir süreç gerektirir. Bu süreçte tasarımcı, pazardaki trend ürünler, tüketici tercihleri, koleksiyonun ana teması, pazar koşulları, koleksiyonu etkileyebilecek etkenler, hazır giyim koleksiyonunun sunulacağı hedef kitle, hedef kitlenin sosyo-kültürel yapısı, ekonomik düzeyi, yeniliklere ne kadar açık olduğu, giyim tarzları gibi birçok etkeni dikkate almak zorundadır. Çünkü tasarım, tasarımcının zihninde soyut bir kavram olarak başlar ancak, pazarda rekabet edebilecek ve modaya dönüşebilecek somut ürünlere dönüşür. Bu nedenle tasarımcı, koleksiyonu oluşturacak giysileri ve onları tamamlayacak aksesuarları tasarlarken birçok etkeni dikkate almak zorundadır. Tasarım sürecinde tasarımcı birçok kaynaktan esinlenir. Bu kaynaklar; doğa, çocuklar, teknoloji, akımlar, masallar, efsaneler, kültürler, gelenekler, güncel olaylar, sanata ve modaya konu dönemler ve çok başka etkenler olabilir. Hayal gücü sınırsızdır, önemli olan pazara nasıl yansıtacağıdır. Hedef pazarda doğru hedef kitleye yönelik doğru koleksiyonu hazırlama önemlidir. Koleksiyon sadece giysilerden oluşmaz. Koleksiyonlar genellikle silüetler, renkler ve kumaşların, tasarımcının kendine özgü estetik algısına bağlı olarak değişen vurgularla bir araya gelmesiyle kurgulanır (Renfrew ve Renfrow, 2014: 11)

Koleksiyonda yer alan giysilerin stillerine uygun giysiyi tamamlayacak aksesuar tasarımları ve koleksiyonun nasıl sunulacağı da önemlidir. Koleksiyon bir bütündür ve bu bütün içerisinde tüketicide yarattığı imaj çok önemlidir. Bu imaj koleksiyonun başarısını ve trend olmasını ortaya koyar. Koleksiyon bir ürün karmasından oluşur. Bu ürün karmasında koleksiyonun lokomotif konumunda bir giysi grubu yer alırken, diğer grupta kalan giysiler ve aksesuarları koleksiyonu destekleyecek, bütünlük oluşturacak, yeniliklere ya da alternatif giyim tarzlarına sahip hedef kitleye de hitap edebilecek özellikte olmalıdır. Her üründe olduğu gibi hazır giyim ürünlerinin de pazarda bir yaşam süreci vardır. Bu yaşam sürecinde klasik tarzı ve belli bir stili yansıtan giysilerin yaşam süreci ne kadar uzunsa, modaya yönelik giysilerin ve geçici heves adı verilen anlık beğeni ile satın alınan giysilerin yaşam süreci kısadır. Hele ki günümüzde bir koleksiyonun yıl içinde 4 kez ana, 4 kez de ara koleksiyon olarak

değiştirdiği dikkate alınacak olursa, koleksiyon hazırlamanın güçlüğü bir kez daha anlaşılır. Her koleksiyon kendine özgü özellikler taşıırken, tüketicuyu bir sonraki koleksiyona hazırlamalı, bir önceki koleksiyona da bağlılığını devam ettirebilmelidir.

Hazır giyim ürünlerinde tüketici kullandığı giysiyi ve aksesuarları aynı zamanda sosyal ortamında bir sosyal statü olarak da görmektedir. Bu nedenle giyim tarzlarının çevreleri üzerinde yarattığı etki de ürünü satın almalarını etkiler.

Fiyat

Fiyat, bir ürünün pazarda el değiştirebilmesi için üzerine konan değerdir. Aynı zamanda, fiyat; bir ürün veya hizmet için istenen veya tüketicinin ürün veya hizmetten sağlayacağı fayda için değişeceği değerler toplamı olarak da tanımlanabilir (Kotler, P., Armstrong, G., 2015). İşletmeler moda koleksiyonu oluşturan hazır giyim ürünlerini ve aksesuarlarını fiyatlandırırken şu etkenleri dikkate almalıdır:

- ✓ İşletmenin fiyat politikaları
- ✓ Fiyat hedefleri
- ✓ Yasal sınırlamalar
- ✓ Haksız rekabet
- ✓ Marka ürünleri fiyatlandırma
- ✓ Ürünlerin fiyat esneklikleri
- ✓ Ürünlerin özellikleri
- ✓ Marka imajı
- ✓ Sosyo-kültürel yapı
- ✓ Kârlılık hedefleri
- ✓ Ürünün yerine geçebilecek eşdeğer ya da benzer ürünlerin fiyatları
- ✓ Rakiplerin fiyat politikaları
- ✓ Tüketicinin ürün için ödemeyi göze aldığı fiyat

Moda pazarında fiyatlandırma şekilleri hedef kitleye göre üretilen giyimlerin özelliklerine göre değişkenlik gösterir. Lüks moda markaları (Beymen, Vakko vb), imaj ve yüksek ürün fiyatlandırması yaparken, tanınmış moda tasarımcıları (Versace, Dior, Armani, Dice Kayek, Chanel, Hermes vb) kendi tasarım marka değerlerini fiyata yansıtarak prestij fiyatlandırmasını tercih ederler. Haute Couture denilen kişiye özel tasarım ürünlerde ise yine aynı tasarımcılar tamamen en üst düzeyden fiyatlandırma yapmayı tercih etmektedirler. Çok sayıda marka (Mark's&Spencer, LC Waikiki, Zara, Koton vb) hedef kitlesinin özelliklerine göre ortalama fiyat şeklini tercih eder. Marka değerini daha yüksek tutmak isteyen markalar ise (Massimo Dutti, Kiğılı, Deriden, Desa vb) daha yüksek fiyatlandırma yapmayı tercih etmektedirler. Çoğu marka hedef kitlesinin yanı sıra alt gelir gruplarına da hitap etmek ister ya da önceki koleksiyonları daha düşük fiyattan satmak için indirim oranlarını yansıttıkları outlet fiyatlandırması yaparlar. Burada fiyatlar sezon fiyatlarına göre farklı indirim oranlarında düşük tutulur. Günümüzde işletmeler rekabet edebilmek için artık tek marka ile çalışmamakta farklı hedef kitlelere yönelebilmek için alt markaları da kullanmaktadırlar. Fiyatlandırma da ana markaları ile köprü oluşturabilecek şekilde belirlerler. Burada amaç, hedef kitleye hitap ederken, marka değerini düşürmeden, farklı gelir

grubundaki tüketicilere de hitap edebilmektir (Beymen–Beymen Club, Massimo Dutti–Zara, Vakko–Vakkorama vb).

Fiyat yöntemlerini oluştururken işletmeler ya pazarın kaymağını almayı hedeflerler ya da fiyat politikaları ile pazarda kalıcı olmayı. Bu koleksiyonun ve içinde yer alan giysilerin tüketicide nasıl algı bırakması gerektiğine karar vermekle ve bir sonraki koleksiyona kaynak yaratmakla ilgilidir.

Dağıtım

Dağıtım bir ürünün üretildiği noktadan alınıp tüketiciye ulaştırılmasıdır. Dağıtımın görevi, ürünü doğru zamanda, doğru yerde doğru kişiye ulaştırmak ve üreticiye geri bildirimini yapmaktır (Kurt, Y.A., 2009). Moda sektöründe dağıtım kanalı olarak perakendeciler daha çok tercih edilmektedir. İşletmeler hedef pazarın uzaklığı, yoğunluğu, büyüklüğü gibi etkenlere bağlı olarak ya doğrudan dağıtım kanalını kullanmakta ya da dolaylı dağıtım kanalını tercih etmektedirler. Doğrudan dağıtım kanalında, ya fabrika mağazasında ya da hedef pazarda açtığı mağaza ile tüketiciye doğrudan ulaşmayı hedefler. Dolaylı dağıtım kanalında genelde perakendeci olarak mağazalar tercih edilmekte. Büyük markalar pazarın özelliğine göre rekabet üstünlüğü açısından distribütör aracılığı ile dağıtım kanalını oluşturmayı ya da Franchising sistemini tercih etmektedirler.

Moda sektöründe moda perakendeciliği çok önemlidir. Perakendeci konumundaki her mağaza markanın pazardaki bir yansımasıdır ve mağazanın başarısı markanın pazardaki başarısını doğrudan etkiler. Moda sektöründe lüks markalar butik mağazaları tercih edebildikleri gibi, bilinen markaların mağazalarında bölüm olarak da yer almayı tercih edebilmektedirler. Kimi markalar ile moda sektöründe yer alan ve farklı ürün gruplarını bir arada sunan mağazalar zincirlerinde departman olarak yer almayı tercih etmektedirler (Yeni Karamürsel, Boyner vb). Günümüzde alışveriş merkezleri de moda pazarlamasında önemli bir yer oluşturmaktadır. Çoğu marka artık alışveriş merkezlerinde butik mağaza şeklinde yer almayı tercih etmektedir. Marka bilincini yerleştirmiş, belli bir marka değerine ulaşmış markalar ise zincir mağaza açmayı tercih ederler. Zincir mağazaları açarken ya bayi sistemini ya da franchising sistemini kullanırlar. Günümüzde sanal alışveriş siteleri de çoğu marka tarafından en çok tercih edilen dağıtım kanallarından birisini oluşturmaktadır. Sanal ortamda ya doğrudan kendi mağazalarının siteleri ile ya da alışveriş siteleri ile tüketiciye ulaşmayı hedeflemektedirler. İşletmeler, Sanal ortamda ya müşteriye sadece koleksiyonu tanıtır, satışa izin vermez, böylece tüketicinin mağazaya yönelmesini sağlamaya çalışır, ya da doğrudan online satışa izin vererek, normalde kendisine ulaşamayabilecek müşterilere bile ulaşmayı hedeflerler.

Gerek sanal gerek gerçek mağaza tasarımı moda pazarlamayı doğrudan etkiler. Mağazanın tasarımı koleksiyon tasarımı ile uyumlu, hedef kitleyi çekecek ve hedef kitle tarafından kabul görececek bir tasarıma sahip olmalıdır. Özel zamanlara göre (yılbaşı, bayramlar, kutlamalar vb) mağaza tasarımı düzenlenmelidir. Mağaza tasarımında; koleksiyon teması, ürün yelpazesi, aydınlatma, mağaza dış ve iç mekân yapısı, renkler, seçilen ışıklar, mağaza ambiyansı, mağazanın nerede konumlandığı, giysilerin ve aksesuarların sunulacağı alanlar, vitrin gibi etkenler önemlidir.

Tutundurma

Moda pazarlamasında tutundurmanın önemi ve rolü çok büyüktür. Moda pazarlamasında tutundurma; kişisel satış, reklâm (işletme ve mağaza reklâmı olarak) ve bu çabaları destekleyecek diğer tutundurma çabaları (vitrin düzenleme, sponsorluk, ışıklandırma, catalog çıkarma vb) şeklinde gerçekleşir.

Reklâm, genele hitap ederken, teknoloji ile etki derecesi çok arttırılır. Reklamda koleksiyonun ya da ürünün vurgulanmak istenen özelliğine göre bir kurgu olmalı, bu bütünlük içerisinde tüketiciye sunulacak mesaj ve slogan verilmelidir. Slogan reklamın akılda kalıcılığını arttırırken, mesaj temanın etki derecesini arttırır. Reklamın en büyük özelliği iletinin tekrar edilebilmesidir. Reklamda bilgilendirme, hatırlatma, ikna, özendirme, irrite etme, merak uyandırma, markayı destekleme, marka değerini arttırma, imajı benimsetme, akılda kalıcılık, sosyal mesaj, bilinçaltına mesaj gibi birçok işlev yer almaktadır. Ürünün özelliklerine ve reklam hedeflerine göre yazılı, görsel veya açık hava reklamı şeklinde gerçekleşebilir. Moda sektöründe reklam harcamaları bütçenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Özellikle yurt dışında markaların çok fazla reklam savaşları yer almaktadır. Reklamın amaçlarından en önemlisi diğer işletmeler karşısında pazarda üstünlük sağlayabilmektir. Bunun için seçilecek reklam yönetimi ile slogan ve mesajı çok önemlidir. Markanın hedefine göre reklamlar imaj reklamı olabilir, satış reklamı olabilir. Burada satışın artırılması hedef olarak görünse de günümüzde sadık müşterinin arttırılmasına önem verilmektedir. Bu nedenle müşteri ilişkileri giderek önem kazanmıştır.

İşletmenin kendi reklamlarının yanı sıra moda sektöründe bayi veya mağaza düzeyinde hizmet veren aracılardan da reklam çabaları önemlidir. Bu reklam çabaları vitrin düzenleme, katalog hazırlama, raf düzenleme, aydınlatma, yerel reklam veya başka şekillerde olabilir. Kişisel satış çabaları da bu çabaları desteklemelidir.

Kişisel satış çabaları moda sektöründe ya mağaza satışlarında ya da aracılardan pazarında uygulanmaktadır. Burada hedef kitleye yönelik koleksiyon katalogu hazırlama, defile düzenleme, yüz yüze satış teknikleri önemlidir. Her iki tutundurma çabasını destekleyecek diğer tutundurma çabaları ile halkla ilişkiler pazarlama çabalarının etkisini arttıracaktır.

Sonuç

Hazır giyim modasında marka ve tasarım çok önemlidir. Küreselleşen pazarda ise yerli markalar bile çok uluslu ve uluslararası markalarla rekabet edebilmek için giderek artık fason üretimden çıkıp kendi marka bilinirliklerini yaratmak veya daha da arttırmak zorundadırlar. Marka özellikle hazır giyim açısından moda pazarlamada tüketicilerin sadece zihninde şekillenen ve kalıcı olan bir kavram değildir. Tüketici için yeri geldiğinde bir yaşam felsefesi, yeri geldiğinde bir prestij, yeri geldiğinde sosyal aidiyet duygusudur. O nedenle ürün tasarımında koleksiyonun marka değerinin iyi yansıtılması gerekir. Markalaşma bir süreci gerektirir. Moda ürünlerde tüketicide önce marka kavramı yerleşir, sonra bilinirliği ve tercih edirliliği artar, zamanla marka bağımlılığına ve sosyal statüye göre yaşam tarzına, prestije ve aidiyet duygusuna dönüşür. Tüketiciler tarafından Kabul görmüş moda markaların tasarladığı yeni ürünler diğer ürünlere göre tüketici tarafından daha kolay kabul görür. Yoğun rekabetin yaşandığı günümüz küresel pazar koşullarında yerli markaları en çok küresel moda

markaları tehdit etmektedir. Aracılar da küresel moda markaları satmada daha istekli olmaktadır. Çünkü tüketiciler bilinen markalara yöneldiklerinden, aracılar moda markaları tanıtmak için daha az çaba harcamaktadırlar. Yine yatırım, üretim, dağıtım ve tanıtım maliyetlerinin, mağaza kiralarının ve vergilerin yüksek olması zaten birim maliyetleri yüksek olan yerli ve butik markaları zorlamakta, pazarda rekabet güçlerini düşürmektedir.

Moda markaları, marka geliştirmenin yanı sıra artık markalarını yansıtacak tasarım ürünlere de yönelmek durumundadırlar. Çünkü artık hedef kitlenin beklentileri arasında ürün özelliklerinin yanı sıra öncelikle tasarım gelmektedir. Tüketiciler tasarım ürünlere daha kolay para harcamaktadır. Çünkü her tasarım tüketici için bir ayrıcalık ve kendini özel hissetme anlamına gelmektedir. Tasarım ürünler özgün değerleri ile marka değerini daha yansıtmakta ve pazarda rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak burada özellikle yerli işletmeleri zorlayan konu; pazarda ticari koleksiyon değerine sahip tasarım koleksiyonlar ortaya çıkarabilecek nitelikli tasarımcıların sayısının yetersiz kalmasıdır. Bu nedenle üniversite-sanayi işbirliği yaparak, sektöre yönelik nitelikli tasarımcıların yetiştirilmesi, eğitimleri sırasında sanayi ile sürekli iletişim içinde olarak sanayide uygulama olanaklarının artırılması yeni mezun tasarımcıların ve hazır giyim markalarının pazarda kabul edilebilirliğini arttıracaktır.

Türkiye’de hazır giyim sektöründe genel fason üretim yapan işletmeler bulunmaktadır. Kendi markalarını ve tasarımlarını yapamadıkları için özellikle Uzak Doğu ülkeleri karşısında maliyet dezavantajı ile de pazarda sorunlar yaşamaktadırlar. O nedenle çoğunluğunu KOBİ’lerin oluşturduğu hazır giyim sektöründe Mavi, Dice Kayek, Colin’s, Derimod, DESA, Kiğılı, D’S Damat, İpekyol, Jimmy Key, Koton, Mudo, Vakko, Yargıcı, Beymen gibi markaların sayısının uluslararası moda pazarında artması gerekmektedir. Bunun olabilmesi için de hazır giyim markalarına destekler sağlanmalıdır. Hazır giyim sektöründe yer alan markalar yeniden yapılandırılmalıdır. Türkiye’nin uluslararası pazardaki imajının sürekli olumlu anlamda yenilenmesi de sektörde yer alan markalara uluslar arası pazarlarda avantaj getirecektir. Kalite kriterleri çok daha geliştirilmeli, moda-marka-kalite-Türkiye kavramları özellikle uluslararası pazarlarda çok iyi tanıtılmalıdır. Pazar çok iyi analiz edilerek markaların ürün, dağıtım, tanıtım ve fiyatlandırma politikaları uluslararası markalarla rekabet edebilecek şekilde oluşturulmalıdır. Pazar araştırması çok maliyetli olacağı için, resmi kurum ve kuruluşların da bu konuda markalara destek vermesi pazar başarısını olumlu etkileyecektir. Bütün bunlar da başta eğitimin sektörle işbirliği içerisinde geliştirilmesi, moda sektörüne yetiştirilen nitelikli tasarımcıların ve diğer nitelikli elemanların yetiştirilmesi ile mümkündür.

Unutmamak Gerekir ki, Modada Farklılık ve Yaratıcılık, Eğitimde Farkındalıkla Gerçekleşir.

Kaynakça

- Aakko, M. (2013). Sustainable Fashion: New Approaches. pp. 35–36. ISBN: 978-952-5572-5 ISBN: 978-952-60-5573-2 (pdf), Ed. Niinimäki, K., Aalto University Publication Series Art+Design+Architecture 9/2013 Aalto ARTS Books Helsinki, Finland.
- Altıntaş, N., Akpolat, A.G. (2013). “Tekstil Sektöründe Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Rekabet Analizi”, *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:4, Sayı:6, ss.33–42., ISSN: 1309–4289, Web: <http://dergipark.gov.tr/kauibf/issue/19217>, Kafkas Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Merkez Kampüsü, Kars

- Beward, C. (2003). "Fashion", p. 9, Oxford: Oxford University Press, London
- Crane, D. (2003). "Fashion and It's Social Agendas Class, Gender and Identity in Clothing (Moda ve Gündemleri-Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik)", The University of Chicago Press, 2000. ss. 179-180, Sena Ofset, 2003, İstanbul
- Curaoğlu, F. (2013). "Moda Tasarım", s. 35, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir.
- Duran, M., (2013), "Pazarlama İletişimi Açısından Hedef Kitle", <http://danismend.com/kategori/altkategori/pazarlama-iletisimiacisindan-hedef-kitle/>, Erişim: 04.11.2018
- Easey, M. (2009). "Fashion Marketing". 3rd Edition, Editor: Mike Easey, John Wiley and Sons Ltd. Publishing, Wiley-Blackwell, pp. 3-7, ISBN: 978-1-4051-3953-3, West Sussex, United Kingdom.
- Jernigan, M.,H., Easterling, C.R. (1990). "Fashion Merchandising and Marketing", Mcmillan Publishing Company, pp. 7-8, 866 Third Avenue NY 10002-USA
- Kotler, P. (2000). "Pazarlama Yönetimi", Millenium baskı, s. 15, Çeviri: Nejat Muallimoğlu, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul
- Kotler, P., Armstrong, G. (2015). "Principles of Marketing 6", p. 264, ISBN-13: 9780133084047 Pearson Australia, Melbourne, Australia.
- Kurt Y.A. (2009). "4P Nedir?", <http://www.medyaalternatif.com/2009/03/22/4p-nedir/>, Erişim: 08.2009.
- Matter G. (2008). "4P 4C'ye Doğru Nasıl Gelişti", <http://grey-matter.org/MarketingMix.aspx>
- Melinkoff, E. (1984). "What We Wore: An Offbeat Social History of Women's Clothing, 1950-1980", p. 31, Publisher: William Morrow, ISBN-10: 068802839X, ISBN-13: 978-0688028398, New York-USA.
- Renfrew C., Renfrew E. (2014). "Moda Tasarımında Koleksiyon Geliştirme", 1. Baskı. S. 11, Çeviri: Begüm Başoğlu, Literatür Kitapevi, ISBN: 9789750406584, İstanbul.
- Selvewright, S. (2013). "Moda Tasarımında Araştırma ve Tasarım", Çev: Burcu Bakın, Bloomsburry Publishing Pls 2012, Literatür Yayınları: 681, Moda Tasarım Temelleri Dizisi: 01, s. 11, Literatür Kitabevi Basın Sanayi ve Tic.Ltd.Şti. 2013, ISBN: 9789750406485, İstanbul.
- Solomon, M.R. (2004). "Consumer Behavior-Buying,Having and Being", 6th Edition, pp. 569-570, ISBN10: 0131404067, ISBN13: 9780131404069, Pearson/Prentice Hall, Inc., New Jersey, USA
- Tek, Ö.B. (1999). "Pazarlama İlkeleri Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları", Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., ss.110-111, İzmir.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 68 - 75

AZERBAYCAN BASININDA TÜRKİYE VE TÜRKÇÜLÜK KONUSU (Sovyet Hâkimiyetinin İlk Yıllarında ‘Kommünist’ Gazetesi Kaynaklarına Bir Bakış)

Namiq Ahmadov

Bakü Devlet Üniversitesi, Gazetecilik Fakültesi, Uluslararası Gazetecilik bölümü,

ORCID 0000-0003-1970-182x

tuqay59@mail.ru

Geliş Tarihi: 24 Aralık 2018

Kabul tarihi: 04.01.2019

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Sovyet Dönemi Azerbaycan basınında Türkiye konusu ciddi merak uyandıran konulardan biri olmuştur. Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarına ait basın organlarında yayınlanmış makale ve haberlerde Türkçülüğe karşıt bir duruş olmasına rağmen Türkiye ve Türkçülük hakkındaki yazıların sayıca fazla ve detaylı olması dikkat çekici boyuttadır.

Yayınevleri, Azerbaycan’da İlimler Akademisi’nin veya diğer edebi-kültürel kurumların henüz kurulmadığı yıllarda millî güçleri etrafında toplayan birer merkez rolünde olmuşlardır. Gazeteler bağlı oldukları kurumların siyasetini yürütmek için kurulmuş ve onların maddi desteği ile yayınlarını sürdürmektedirler. Bununla birlikte çalışmamızda odaklanılan “Komünist” gazetesi örneğinde olduğu gibi, bazı gazeteler millî düşünceyi unutmamış, makalelerin çoğunda millî bakış açısı korunmaya çalışılmış ve bunun bir sonucu olarak da çeşitli cezalarla karşılaşmıştır. “Komünist” gazetesinin bir propaganda gücü olarak alfabe reformu gerçekleştirilmesinde ve Türkoloji kurultaylarının gerçekleşmesinde önemli katkılar sunması da önemlidir.

“Komünist” gazetesinde 1920’lerde yayınlanmış makalelerin ana temasını Türkiye-Sovyet dostluğu ve Türkiye ile ilişkilerin geleceğine duyulan güven duygusu oluşturur. Ancak bir süre sonra bu yayın politikasının Sovyet hükümetinin Türkiye’ye sosyalizmi ihraç etmek için iç ve dış siyasetinin bir parçası olduğu açık bir şekilde hissedilmeye başlanır. Gazete yönetimini elinde bulunduranlar bu amaçların gerçekleşmemesiyle birlikte baskılarını artırmaya başlar. Bu noktada yazarlar takip edilmeye başlanır. “Komünist” gazetesinde “milliyetçilik yuvası” olarak nitelendirilen aydın gruplarını dağıtmak için defalarca girişimlerde bulunulur ve bu baskılar birçok tarihi belge ile Azerbaycan kültür tarihindeki yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: “Komünist” gazetesi, Türkiye-Sovyet Dostluğu, Sovyet Dönemi, Milliyetçilik, Türkçülük.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 68 - 75

TURKEY AND TURKISM THEME IN THE AZERBAIJANI PRESS DURING THE FIRST YEARS OF SOVIET RULE

Abstract

Turkey and Turkism theme was one of the topics of great interest in the Azerbaijani press in the Soviet era. This article provides factual evidence that there were quite a lot of comprehensive writings about Turkey and Turkism, though the articles and news published in most popular press media of the time in the early years of the Soviet government were savored with envy and jealousy towards Turkism. Also the article brings to attention the role of the “Communist” newspaper as an important tool in the implementation of the alphabetic reform, conducting of information and propaganda work of the Eastern peoples and Turkic congresses. It is shown that in the years when the Academy of Sciences, literary-artistic organizations have not yet been formed, the newspaper editorial has played the role of a spiritual center, which has gathered national forces around itself.

But at the same time it should not be forgotten that the newspaper was founded to carry out the policy of and published by means of the resources of the governing organization, which it was a body of. Nevertheless, the newspaper has never abandoned its national affiliation, always sought to protect the national identity in numerous articles, and has been punished for such a stance from time to time.

The articles published in the “Communist” newspaper in the 1920s were building confidence in Turkey-Soviet friendship and the future of relations with Turkey. Unfortunately, it became clear later on that it was a plan stemming from domestic and foreign policies of the Soviet government to bring Turkey to the communist path. Needless to say that repression was unleashed when this plan did not work, and the newspaper was not spared as well. Prosecution of the authors has been initiated on the grounds of “nationalism”, “Turkism”. There have been cases of tough measures taken repeatedly at a very high level to disperse the “nationalist nest” in the “Communist” newspaper.

Keywords: “Communist” Newspaper, Turkey-Soviet friendship, Soviet Era, Nationalism, Turkism.

Giriş

Sovyet dönemi Azerbaycan basınında Türkiye konusu tüm yasaklara rağmen toplumun sürekli ilgi duyduğu konulardan biri olmuştur. Yaklaşık 70 yıllık bir zaman dilimini ifade eden Sovyet Azerbaycan'ı ve Türkiye ilişkileri tarihinde belirgin iki aşama hissedilir. Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin zaferinden sonra ve sürgünler zamanında başka yönüyle kendisini gösteren iki farklı dönemde iki farklı zihniyet görülür. Bu zamansal ve anlamsal ayırım araştırmacıların da dikkatinden kaçmamış; Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tüm alanlarında kendini göstermiş, belgelerle doğrulanmıştır.

Sovyet hükümetinin Azerbaycan'daki ilk yılları Türkiye ile olan ilişkilerin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Birinci aşama yaklaşık olarak Azerbaycan'da Sovyet Hükümetinin kurulduğu 28 Mayıs 1920 senesinden sonraki 10 seneye kadar olan bir dönemi kapsamaktadır. Türkiye-Sovyetler münasebetlerinde ikinci aşama olarak nitelendirebileceğimiz 1930'lu yıllar ise Sovyet İmparatorluğu'nun baskı ve yıldırma politikalarının arttığı ve soykırımların görülmeye başlandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda da ele aldığımız gazetenin de faaliyette bulunduğu birinci dönem tarihi açıdan zengin ve önemli olaylarla dolu olduğu kadar birtakım çelişkili uygulamaları da ihtiva eder. Tarihî gerçeklikler açısından bakıldığında her iki devlet bu dönemde kendi siyasetini ve siyasi çıkarlarını gözetmiştir. Hatta bu dönemde Moskova'nın onayıyla Azerbaycan'ın Türkiye Cumhuriyeti'nde büyükelçiliği dahi olmuştur.

Basında Azerbaycan-Türkiye Dostluk İlişkileri

1921 senesinde Neriman Nerimanov'un tavsiyesiyle Sovyetler Birliği Azerbaycan'ının daha sonraysa Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Büyükelçiliğini yapmış olan İbrahim Abilov, Sovyet-Türkiye ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin oluşması ve geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Büyükelçi İbrahim Abilov'un bir Azerbaycanlı olarak bu göreve getirilmesi sadece Türk hükümet kurumlarınca değil, Türk halkının farklı zümreleri ve temsilcileri tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Ankara'ya giden Azerbaycan'ın diplomatik temsilcilerinin Kastamonu'ya uğraması ve burada büyük coşkuyla yapılan karşılama törenini haber yapan Türkiye'nin "Açık Söz" gazetesinin Baş editörü İsmail Habib (Sevük) "Kardeş ülkenin elçisi" isimli ana makalesinde "...dün akşam buraya gelen ve bugün bizim misafirimiz olan büyükelçi tutarsız bir hükümetin, dost bir hükümetin, ya da zayıf bir hükümetin değil, bir başa kardeş bir hükümetin elçisidir." sözleri ile kardeşlik hukukunu öne çıkararak Azerbaycanlı elçiden bahsetmiştir. Yazar aynı makalede "...Bizim tarihlerimiz bir, dinimiz bir, bizim Azerbaycan'la dilimiz, kanımız birdir. Tarihi bir araya getirdik ve tarihimizi birlikte yoğurduk. Azerbaycan'la bir günde beş kez yüzümüzü Allah'ın Mekke'deki evine çeviriyoruz. Günde beş kez Azerbaycan ve bizim güçlerimiz Allah'a sadakat gösteriyorlar. Dilimizin şivesi farklı olabilir, ama kökü aynıdır. Dualarımızı aynı dilde ediyor, mevlitlerimizi aynı dilde okutuyor, hislerimizi aynı kelimelerle ifade ediyoruz. Azerbaycan'la biz yalnız tarihte, yalnız dinde ve dilde değil, kanda ve ırkta da beraberiz. Biz onun kanında ve o bizim ırkımızdadır..." şeklindeki açıklamaları ile Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tarihi, dini, irki bağları vurgulayan ifadeler kullanmıştır (İsmail Habib, 1921).

Söz konusu elçi bir başka milletten olsaydı, İsmail Habib böyle bir yazı yazmayı düşünmeye bilirdi. Tabi ki bu, hiç bir yoruma ihtiyacı olmayan, sadece kırılmaz ve kardeşlik bağlarıyla bir birine bağlı olan millet düşüncesinin bir gereği idi. Çok daha sonra Azerbaycan'ın ulu önderi Haydar Aliyev milyonların kalbinden geçen bu hisleri "Bir millet, iki devlet!" özdeyişiyle ifade etmiştir.

İlginç olan şu ki, tüm Şark'ta kurulan ilk demokratik cümhuriyet olan – Azerbaycan Demokratik Respublikası'nın – dağılmasından sonra, komünist rejimin zaferinin ilk yıllarında Bakü sadece Azerbaycan'ın değil, Türkiye dâhil Şark ülkelerine sosyalizm ihracı konusunda bir başkente dönüşmüştü. Ancak bu amaç o dönemde toplum tarafından hissedilmemiş, aksine Bolşevik rejimin siyasi çizgisine tüm güçleriyle destek veren Azerbaycan'ın Neriman Nerimanov gibi aydınlarının ve diğer siyasi liderlerinin bu fikirlerin güçlenmesinde önemli katkıları olmuştur. 1920 senesinde Orta Doğu'nun bulunduğu bir coğrafyada – ahalisinin ana kısmının Müslümanlardan oluştuğu – yeni bir devletin, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması bu bölgedeki ülkelerin karşılıklı ilişkilerine ve sosyal-siyasi durumlarına ciddi etki etmekteydi.

Hatta Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulmasına büyük önem veren Vladimir Lenin ülkenin uluslararası ve ulusal durumunun iyileştirilmesinde, ve Şark'ta sosyalist fikirlerin yayılmasında Sovyet Azerbaycanı'nın rolüne özellikle değer vermiş ve bu fikirlerini muhtelif yayın organları ile defalarca vurgulamıştır (Ağamalıoğlu,1925:43).

Türkçülüğün Başkenti Olarak Bakü ve “Komünist” Gazetesi

Doğu (Şark) Halklarının Birinci Kurultayı (1920, 1-7 Eylül) ve Doğu Gençleri Kurultayının (1920, 9-10 Eylül) coşkulu bir şekilde Bakü'de yapılması, hiç şüphesiz Sovyetler Birliği yönetiminin Azerbaycan'a verilen rolden nedenlerden kaynaklanıyordu. Doğu ülkeleri arasında devrime yönelik propaganda yürütmek ve ulusal özgürlük hareketlerini yönetmek için bu en başarılı yol milletlerin kendi dillerinde yayın yapıp sosyalist ideolojiye hizmet edecek basın-yayın kuruluşlarının kurulması ve geniş katımlı kurultaylar düzenlemektir. Şark Halklarının Kurultayı esasen bir bakıma emperyalizm ve sömürgecilğe karşı savaşılan kuvvetlerin yükselişini ve ortak fikirde birleştiklerini gösterdi. İngiltere'nin nüfuzlu “Manchester Guardian” gazetesinin yazdığı gibi: “Şimdi Rusya Doğu'da her zamankinden daha güçlü...”(Коммунистический интернационал, 1920).

Bu haber aynı zamanda, Şark Halkları Kurultayının emperyalist sömürgecileri nasıl rahatsız ettiğini de göstermekteydi. Aynı dönemde başka haberlerde de aynı durum okuyucularla paylaşılır: “Bolşevikler Azerbaycan'da konumlanmışlar, onun başkenti Bakü İran'da ve Hazar Denizi'nden Doğuya doğru illerde siyasi propaganda merkezi olmuştur. En son, geçenlerde Bakü'de Bolşeviklerin önderliği altında Doğu Halklarının Birinci Kurultayı olmuş ve Batı Avrupa'ya kutsal savaş ilan etmiştir (Guliyev,1960: 40-48).

“Komünist” gazetesi yayınlandığı dönemde sıradan bir gazete olmanın çok ötesinde kısa zamanda tüm Güney Kafkasya'nın ana yayın organına dönüşmüştür. Gazetenin SSCB'nin büyük şehirlerinde ve birçok yabancı ülkede muhabirleri görev yapar. Dönemin çok ünlü basın kuruluşlarından biri olan ‘Komünist’ gazetesinde yayınlanan makale ve haberlerdeki Türkiye ve Türkçülük hakkında yazıların çok ve detaylı olmasının dikkat çekmesi de çok zaman almamıştır.

Benim kendi görüşüme göre bu dönemde Komünist-Bolşevik yönetimin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne olan desteği ülkelerin komşuluk siyasetinden daha çok dünyadaki siyasi durumdan kaynaklanmaktaydı. Siyasi çıkarlarını ön planda tutan komünistler önemli bir projeyi gerçekleştirirler ve Bakü'de Birinci (1926, 26 Şubat- 5 Mart) Türkoloji Kurultayı yapıldı. Türkoloji'yi büyük ve sistemli bir bilim haline getirmeyi amaç edinen Bakü Türkoloji Kurultayı özellikle Türk Dünyası'nda büyük ses

yaratmış, sekiz gün devam eden bu bilimsel etkinlikte farklı ülkelerden 131 temsilci katılmıştır. Kurultay hakkında basında yayınlanan çoxsaylı yazılar serisi bu değeri bir daha ortaya koymuştur.

Türk halklarının ortak dili, tarihi ve edebiyatı meseleleri bugün de gündemdeki yerini korumaktadır. Kurultayın yapıldığı dönemin basın organlarında kurultay hakkında, organizasyonu ve perspektifleriyle ilgili 300'e kadar farklı makale yayınlanır. Tüm basında yayınlananların neredeyse yarısı ülkenin o dönem bir numaralı basın organı olan "Komünist" gazetesinde yer almıştır. Bu etkinlikte birlikte gazetenin Alfabe Reformunun yapılmasından, "Şerq Halklarının Birinci Kurultayı"na ("Şerq Halklarının Baku Kurultayı"- "Первый съезд народов Востока", 1-7 Eylül 1920) ve en son olarak da Türkoloji Kurultayın (26 şubat – 6 marta 1926) gerçekleştirilmesinde başlıca bilgi ve propaganda kaynağı olduğu gözlenmiştir.

Sovyetler sonrası dönemde bazı çevreler söz konusu gazetenin yayın anlayışını ve faaliyetlerini kınayan bir tavır benimsediler. Hatta Sovyet rejiminin desteklediği yönünde tarihî gerçeklikleri değerlendirmekten uzak, haksız eleştiriler dile getirildi. Ancak "Kendi döneminde ana parti ve devletin gazetesi olan "Komünist", halkın siyasi ve manevi terbiyecisi gibi çalışıyordu. Bu gazete hep tarihi olayların merkezinde olmuş, halk kitlelerine pozitif etki etmiş, ülkenin günlük hayatında gerçekleşen olayların çözümünde hükümetin esas propaganda aracı olmuştur. Unutmamalıyız ki, bu gazete bağlı olduğu kurumun siyasetini gerçekleştirmeye mecburdu ama millî bakış açısını hiç bir zaman unutmamış ve hep bunun cezasını çekmiştir (Maharramov, 2009:6).

Sözünü ettiğimiz kurultaylar ve Türkiye haberleri gibi meseleleri gündeme getiren; millî ruhun canlanma ve korunmasını destekleyen makalelerin gazete sayfasında görünmesi, Komünist gazetesinde sıklıkla görülen bir durum haline gelir. Bu hususu örnekleyen haberlerden bazıları şöyledir: 2 Mart 1922 tarihli "Komünist" gazetesinde Azerbaycan zenginliklerinin taşınarak Rusya'ya götürülmesi ve bunun karşılığında Bakü'ye boş vagonlar getirildiğini iddia eden bir haber yazısı büyük tartışmalara sebep olmuştur. "Yoksul" takma adını kullanan bu makalenin yazarı Halk İç İşleri Komiseri Hamit Sultanov'dur (Yoksul 1922).

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Siyasi Partileri ve Halk Hareketleri Arşivi (f. 1, s. 235, ben. 120, v. 186, 175, 194) arşivi belgelerini baz alarak hazırlanmış makalede 1912 yılından 1922'e kadar Azerbaycan'dan Rusya'ya gönderilen ürünlerle ilgili detaylı bilgiler yer alır. Bunun karşılığında Rusya'dan Azerbaycan'a yiyecekler gönderiliyor gibi gösterilse de, kapıları mühürlü olan vagonların boş olduğu belirtilir. Bu tür uygulamalardan son derece rahatsız olan yazar Sovyet hükümetinin bu sahtekârlıklara son vererek, bu gibi durumlar için önlem alacağını da aynı haber yazısında umutla paylaşmaktadır. Ancak sonraki gün - 3 Mart'ta Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin Siyasi Büronun toplantısından sonra haberin muhabiri Hamit Sultanov işinden kovulur. Bir diğer örnekte, yüksek eğitimin millîleştirilmesi konusunda önemli faaliyetleri bulunan Müsavatçı-yazar Mirzebala Mammadzade'nin yazılarının da gazetenin bir kaç sayısında yayınlandığını belirtmek gerekir. Bu örnekler basın organının her ne kadar o dönemde hükümet siyasetinin yayın organı olsa da, aslında millî bakış açının oluşturulmasında önemli bir görev ifa ettiğini göstermektedir.

Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi, "Komünist" gazetesinin bu millî köklerini yöneticilik görevlerinde bulunmuş Sergey Kirov, Levon Mirzoyan gibi "enternasyonalist"lar ve Aliheydar Garayev gibi yerli işbirlikçilerinin yorumlarını esas alarak hep kontrolde tutmuştur. Merkez komite, gazete

yazarlarını “milliyetçilik”, “Türkçülük” suçlamasıyla takibe almış; “Komünist” gazetesindeki milliyetçilik yuvasını dağıtmak için defalarca yüksek mevkiler seviyesinde ciddi adımlar atmıştır.

18 Nisan 1924 tarihinde Merkezi Komitenin 2. Katibi, 27 yaşındaki genç, vatansever Eyyüp Hanbudakov “Komünist” gazetesinde “Millî Meseleye Dair” yazısında partinin millî siyasetinin gerçekleştirilmemesini ciddi bir dille eleştirmiş, devlet kadrolarında yerel kadroların hazırlanmasının önüne geçildiğini, yerli kadroların atanmasında çifte standartlar uygulandığını yazmıştır (Hanbudakov 1924). Bu makale Komite’nin 27 Nisan’daki bir sonraki konferansında tartışılan konular arasında yer alır. Netice itibariyle Eyyüp Hanbudakov cezalandırılır ve Aliheydar Karayev’den “Komünist” gazetesindeki milliyetçilerin ve Sovyet hükümeti düşmanlarını bulması emredilir. Sonuç olarak gazetenin yayın evinde çalışan düşünürler Abdürrahim Bey Hakverdiyev, Ağababa Yusufzâde, Cafer Cabbarlı, Mir Seyfeddin Kirmanşahlı gibi entelektüeller Aliheydar Karayev’in ısrarlarıyla küçük burjuvanın yordakçıları olarak nitelendirilir. Bu aydınlardan kısmı işten kovulur ve bir kısmı da ciddi eleştirilere maruz kalır.

Komünist gazetesinin bir yönüyle millî gazetecileri yetiştiren, yönlendiren bir okul hüviyetinde olduğunu da söylemeliyiz. Genel olarak “Komünist” gazetesi uzunca bir süre ülkenin en iyi gazetecilerinin katkıları ve düşünürlerin etkin katılımıyla yayınlanmıştır. Gazetenin idea-siyasî ve profesyonellik seviyesi farklı yerlerdeki basın organları için de örnek olmuştur. Gazetenin Azerbaycan yayın tarihinde gerçekleştirdiği bazı yenilikler, millî basın tarihinde en önemli olaylar olarak kayda geçmiştir (Hasanov 2015).

Genel olarak, Moskova’da yayınlanan merkezi diğer basın organları da Birinci Türkoloji Kurultayın yapılması ve Türk halklarının Latin alfabesine geçilmesi hakkındaki haberleri ele almış ve yayınlamışlardır. Komünist gazetesinin bu ve benzer konulardaki makale ve diğer materyalleri kurultayın ayrıntılarını ve amaçlarını açıklayan tarihi belgeler olmak bakımından da değerlidir. Kurultayda geçmiş Sovyetler Birliğinde yaşayan Türk dilli halkların, Avrupa Türkoloji kurumlarının temsilcilerinin de bulunması, Türkiye ve İran’dan davet edilmiş düşünürlerin katılımının sağlanması kurultayın gerçekleştiği dönemdeki Türkoloji camiasının ne kadar geniş olduğunu ortaya koymaktadır. Türk Dünyası’nın ve Türkoloji biliminin Samed Ağamalıoğlu (Ağamalıoğlu 1925, Ağamalıoğlu 1926), Mehmet Fuat Köprülüzade (Köprülüzade 1926), Vasili Bartold (Bartold 1925), Bekir Çobanzade (Çobanzade 1925) ve diğer birçok önemli isminin makale ve röportajlarının takdim edildiği “Komünist” gazetesinin o dönemde basılmış sayıları, Türkiye - Sovyet dostluğunda bir güven tesis etmiştir. Ancak kurultayın gerçekleşmesinde Sovyetlerin Türkiye’ye komünizm ihraç etme düşüncesinin de önemli bir neden olduğu tarihin akışı içerisinde sonraki yıllarda anlaşılacak ve ifade edilmeye başlanacaktır. “...Kavgalar, açlık, sefalet, katliam, zorbalığın çoğaldığı dönemde kurultayın çağırılması ne kadar doğru idi? Türk halklarına olan bu sıcak ilişki, sempati, sevgi nereden kaynaklanıyordu? Türk halklarına olan bu samimiyet bizce, Sovyet hükümetinin iç ve dış siyasetiyle ilgiliydi. Bu hükümet, dünyaya Rus İmparatorluğu’nun kurduğu devletin özgürlük, eşitlik, kardeşlik sembolü olduğunu göstermek istiyordu (Maharramov 2009: 19).

Sonuç

Sovyetler Birliği tarihinde kuruluş yılları olarak da bilinen Baskı yılları, rejimin yerleşmesi adına birçok haksız uygulamanın yaşandığı dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde devlet, dışarıda olduğu gibi

içeride de düşmanları olduğunu iddia edip bu dahili düşmanların tespiti sonrası onlarla mücadele yolunu tercih etmiştir. Çalışmamızda ele alınan “Komünist” gazetesi tam olarak Sovyetlerin kuruluş döneminde faaliyet göstermiş ve devletin giderek olumsuz hale gelen rejim politikasındaki değişen azınlık siyasetinin bir yansıma alanı olmuştur. Bu bağlamda gazete, rejim politikalarını yaymak amacıyla kurulan bir yayın organı olsa da Azerbaycan’da Türkiye ve Türkçülük konusundaki birçok olumlu habere yer vermesi ile diğer yayınlardan ayrılmıştır. Bu alandaki hizmetlerinden en önemlisi ise gazetede yer alan ve Bakü Türkoloji Kurultayı’na yer veren haber yazılarıdır.

SSCB’nin giderek kapalı bir sistem haline gelen devlet işleyişinin iflası, baskı ve sürgünlerin artması ile gerçekleşmiştir. Bu anlamda ilerleyen yıllarda söz konusu etkinliğin art niyetli bir faaliyet olduğunu ileri süren değerlendirmeler görülmeye başlanır: “...100’den fazla katılımcısının, seçme aydın ve fikir adamlarının çoğunun hapsi ve öldürülmesiyle ile biten bu Türkoloji Kurultayı yakın tarihin en büyük aydın katliamının bir belgesidir. 30. Yılların Sovyet-Stalin diktatörlüğünün tarihi için bir yüz karasıdır.” (Narimanoğlu 2006: 3).

Tüm bunlara rağmen söz konusu haberi olumlu yönde değerlendiren yorumlarda vardır: “...dünya biliminin, özellikle de Türk dünyasının büyük olayı olan Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı tarih olarak da, modernlik bakımından da büyük bir öneme sahiptir. 26 Şubat – 6 Mart 1926 Bakü’de yapılmış Birinci Türkoloji Kurultayı Türk halklarının elmi-kültürel birliğine, ortak milli-manevi değerlerinin inkişaf ettirilmesine, integrasiya proseslerinin derinleşmesine geniş ufuklar açan sosyal bir olaydır” (Habibeyli, 2015)

Azerbaycan’da uzun yıllardır üzerinde durulmayan birçok önemli tarihi hadise, ilim ve devlet adamları tarafından hak ettiği değerle anılmış ve anılmaya başlanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Birinci Türkoloji Kurultayı’nın 9 Kasım 2005 tarihinde 80. yıldönümü ve 18 Şubat 2016 tarihinde 90. yıldönümü kutlamaları yapılmasıyla ilgili imzaladığı kararname (Aliyev 2005, Aliyev 2016) kurultayın Türk halklarının hayatında ne kadar büyük bir tarihi önem taşıdığını ortaya koyan bir gelişme olmuştur. Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan kararname bugün Türk dilli cumhuriyetler arasında ilmî ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli role sahiptir.

“Komünist” gazetesi de dâhil, o dönemin gazetelerinde yayınlanan makalelerde millî bakış açısının korunması, gazetede çalışan aydınların millî varlığa bağlılığı, basının millî yönünün korunması gibi ciddi girişimler kendini çok açık göstermiştir. Bununla birlikte rejimin kendi siyasi ideolojisini tatbik noktasında gerçekleştirdiği uygulamalar Azerbaycanlı aydınlar arasında ciddi ideolojik karışıklıklara ve toplumda çeşitli sansür ve sürgünler yaşanmasına sebep olmuştur.

Kaynakça

- Ağamalıoğlu, Samed (1925a) . Türkoloji kurultay bize ne vere bilir? /Türkoloji kurultay arifesinde/ “Komünist” gaz.,Baku, 9 Kasım.
- Ağamalıoğlu, Samed (1926) . Birinci Türkoloji kurultayın açılışı sebebiyle tebrik konuşması. “Komünist” gaz.,28 Şubat.
- Ağamalıoğlu, Samed (1925b). “Lenin ve Doğu”. “Bakü”, 25 Ocak, s.157
- Aliyev, İlham (2005). Birinci Türkoloji Kurultayın 80. Yıldönümünün kutlanması hakkında Kararname.Halk gazetesi, Baku, 10 Kasım

- Aliyev, İlham (2016). Birinci Türkoloji Kurultayın 90. Yıldönümünün kutlanması hakkında Kararname.Halk gazetesi, Baku,19 Şubat
- Bartold, Vasili (1925). Türkoloji kurultay sebebiyle (Kurultayın Bakü'de yapılması hakkında). "Komünist"gaz., Bakü, 9 Kasım.
- İsmail, Habib (1921) "Kardeş Hükümetin Sefiri", Açık Söz gaz., Kastamonu, 09 Ekim. Sayı:304, (9 Teşrin-i evvel 1337), s.1.
- Çobanzade, Bekir (1925). Türkoloji kurultayı (Türkoloji kurultayın gündemindeki meselelerle ilgili) "Komünist" gaz.,9 Kasım (№ 256).- C.4.- (Arap Alfabesinde).
- Habibeyli, İsa (2016) Azerbaycan Millî İlimler Akademisinin Başkan Yardımcısı. "Birinci Türkoloji Kurultayın dersleri ve modern çağışırılar". "Azerbaycan" gaz., Bakü, 13 Kasım.
- Hasanov, Hasan (2015). Azerbaycanın millî merakları ve devletçilik mefkûresine sadakatle hizmet etmiş basın organı.Halk gazetesi,29 Ağustos.
- Hanbudakov, Eyyup. Millî meseleye dair(1924). "Komünist" gaz.,Bakü, 7 Nisan.
- "Коммунистический интернационал" (Komünist Enternasyonalı) (1920). M., №12,s.2259, 2262.
- Guliyev, C. (1960). "Doğu halklarının birinci kurultayının 40. Yıldönümü". "Azerbaycan Komünisti" dergisi, № 9.
- Maharramov, E.A.,Maharramli, A.E. (2009). Halk Gazetesi ("Komünist") yaranması ve inkişafı tarihinden. Basılmasının 90. yıldönümü sebebiyle. Bakü, "İlim ve eğitim" Yayınevi, s.88.
- Narimanoğlu, Kamil Veli (2006).1926 senesi Bakü Türkoloji Kurultayı hakkında söz. "Latin esaslı yeni Türk alfabesi ve Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı" biblografi. Bakü, s.44
- N.,N (1925). Türkoloji kurultayın teşkili (Türkoloji kurultayın yapılması için teşkilat komisyonunun göreceği işler hakkında) "Komünist"gaz., Bakü, 9 Şubat.
- Profesör Köpürlüzade ile röportaj. Türkoloji işlerin Türkiye'deki önemi ve ona bağlı yapılan işler hakkında (1926)."Komünist" gaz.,Bakü, 25 Şubat.
- Yoxsul, (1922). "Komünist" gaz., Bakü, 3 Mart.